

DE GEUS

MAGAZINE VRIJZINNIGE ACTUALITEIT VOOR ALLE HANDELEN

Dossier levensbeschouwelijke symbolen

LOOBUYCK, SLEMBROUCK EN COMHAIRE IN DE ARENA

Over wonderen en mirakels

JOHAN BRAECKMAN

VAN DE REDACTIE		
Geuzenverdriet		3
IN MEMORIAM		
>>>> Dany Vandenbossche		4
PLAKKAAT		
Erkenning van alternatieve genezers, een gordiaanse knoop?		5
ACTUA		
Over wonderen en mirakels		6
ARENA		
Levensbeschouwelijke symbolen in officiële functies		10
POËSTILLE		
Schalks & schamper		23
ACHTER DE LINIE		
Wandelen door Gent 1913-1918		24
VRAAGSTUK		
>>>> Jacinta De Roeck evalueert de uitbreiding van de euthanasiewet		28
MENSELIJK, AL TE MENSELIJK		
Achter de tralies		34
COLUMN		
Grensoverschrijdend gedrag		39
FILOSOF OVER FILOSOF		
Ernst Bloch, de filosoof van de hoop		40
STEEN IN DE KIKKERPOEL		
GGO'S, een oplossing voor de toekomst?		42
PODIUM		
>>>> Stromae, de Morrissey van de Eurozone		44
CULTUUR		
Kunst en sacraliteit		46
Oorlog en trauma		50
BOEKENREVUE		
De seculiere samenleving, Patrick Loobuyck		52
FILM		
La vie d'Adèle & Behind the Candelabra		56
CODA		
Soms is het lekker om een Luddiet te zijn		58
NIEUWSBRIEF		59
COLOFON		63

Geuzenverdriet

De Geus die voor u ligt, bevat tot ons groot verdriet het laatste *Podium* dat Dany Vandenbossche voor ons schreef. De verslagenheid op de redactie van De Geus bij het plotse overlijden van onze erudiete pop- en rockredacteur was tastbaar, net als het bevreemdende gevoel dat ons bekroop terwijl we zijn artikel voor publicatie klaarmaakten. We zullen je missen, Dany. Bedankt voor al je artikels in *Podium*. Vaak met een grappige kwinkslag, *tongue in cheek*; soms ernstig, maar altijd bulkend van passie voor muziek. Of het nu ging over fado, jazz, Vlaamse kleinkunst, Frans chanson, heavy metal of de Rolling Stones, je kon er je publiek altijd warm voor maken. We openen deze editie met een in memoriam door Frederik Dezutter, Dany's rechterhand bij het onthoofde Vermeylenfonds.

DOSSIER

Een van de redenen waarom deze Geus zo'n vuistdik nummer is geworden, is dat we hebben gekozen om de discussie over de wenselijkheid van een verbod op levensbeschouwelijke en ideologische symbolen bij overheidsambtenaren uitgebreid te behandelen. Het is een symbooldossier geworden, letterlijk en figuurlijk, dat in de loop van 2013 zowel de verdeeldheid als de kracht van de vrijzinnigheid heeft geïllustreerd. Ja, we zijn hierover verdeeld, en ja, sommige standpunten die door vrijzinnigen ingenomen werden en worden, hebben een aantal mensen in progressieve middens voor het hoofd gestoten. *Tant pis*. Tegelijkertijd is net dat de kracht van de vrijzinnigen: we hoeven geen uitgestippelde partijlijn te volgen, en evenmin zijn we gedwongen om bepaalde uitgangspunten kritiekloos te onderschrijven. Onvermijdelijk, en dat is maar goed ook, leidt dat tot meningsverschillen. Het belangrijkste is dat die argumentatief worden beslecht, en niet met moddergooien, aanvallen *ad hominem* of met sektarisch geweld. Dat is per slot van rekening de belangrijkste en meest waardevolle eigenschap van een vrijzinnig-humanistische manier om in de wereld te staan. Albert Comhaire stelde de gedachten die hij over deze discussie voelde opborrelen op papier. Het werd een *target article*. We vroegen zowel aan Patrick Loobuyck, auteur van *De seculiere samenleving* en een hevige tegenstander van het verbod, als aan Jurgen Slembrouck, schrijver van de oorspronkelijke open brief *Aan het loket God noch partij*, om erop te reageren. Dat deden ze met verve. Zoals altijd zijn uw reacties op de gevoerde discussie welkom op de redactie. In onze boekenrevue leest u trouwens een uitgebreide bespreking van Loobuycks boek.

EUTHANASIE

Er is sinds het verschijnen van ons laatste nummer van 2013 iets gebeurd waar vrijzinnigen al elf jaar voor pleiten: de uitbreiding van de euthanasiewet naar minderjarigen.

Reden voor euforie? Hoewel het een mooie stap vooruit is, valt een verbaasd 'wat hebben ze er nu weer van gemaakt?' nauwelijks te onderdrukken. We evalueren het wetsvoorstel in een gesprek met Jacinta De Roeck. Zij speelde als senator een grote rol in de totstandkoming van de euthanasiewet in 2002, en kreeg daarvoor onlangs de LEIFtime Achievement Award van het Levens einde Informatie Forum. Een ideale gesprekspartner, dus.

IN DE BAJES

Verder biedt deze Geus u een unieke inkijk in het leven achter de tralies. Marc Taeldeman, moreel consultant in de gevangenis van Oudenaarde, beschrijft hoe het er werkelijk aan toegaat. Hij wil vooral vooroordelen bestrijden: een verblijf in een penitentiare instelling lijkt volgens al te veel mensen meer op een uitgebreide vakantie in Club Med dan op een gevangenisstraf. Taeldeman laat met enkele rake beschrijvingen zien dat niets minder waar is. Niet voor niets wordt België stevast op de vingers getikt als de toestand van ons gevangeniswezen op internationale fora wordt besproken. Een regelrechte schande, die vreemd genoeg op minder verontwaardiging stuit dan het lot van varkens in onze bio-industrie. Niet alleen is het onwaar, een dergelijk vooroordeel articuleert ook een duidelijk verlangen naar een voorbijgestreefd retributief strafstelsel. Oog om oog, tand om tand. Het lijkt alsof de *vox populi* zich niet kan losmaken van de neiging om van wraak het voornaamste strafdoel te maken, terwijl dat eigenlijk in een humaan strafbeleid geen prioriteit zou mogen zijn. Willen we werk maken van een humanisering van onze samenleving, is dat toch een van onze grootste werkpunten. Terecht besteedt deMens.nu heel wat aandacht aan het penitentiair beleid in het zopas verschenen memorandum voor de verkiezingen van 2014.

OORLOG

Tot slot stellen we u een nieuwe rubriek voor, die in 2014 de kolommen van de Geus zal helpen opvullen: *Achter de linie*. In een jaar waarin de Eerste Wereldoorlog op alle mogelijke manieren herdacht zal worden, kozen wij ervoor om in te zoomen op de impact van de oorlog op het dagelijkse leven van mensen zoals u en ik. Concrete verhalen van concrete mensen. De eerste aflevering, een publicatie uit het boek *Wandelen door Gent 1913-1918. Van Wereldtentoonstelling tot Wereldoorlog* van Erwin De Decker en Peter Jacobs, laat zien wat de oorlog betekende voor de Gentse bevolking.

Zo, met deze extra goedgevulde Geus hebt u alvast genoeg leesvoer om de indigestie na de feestdagen door te komen. Ons rest enkel nog u een gelukkig 2014 toe te wensen. Maak er het beste van.

De redactie.

Dany Vandenbossche

2 APRIL 1956 – 1 DECEMBER 2013

© Dominique Dierick

Al van bij zijn aanstelling als algemeen voorzitter van het Vermeylenfonds in mei 2012 nam Dany Vandenbossche zich voor om een linkse denktank op te starten. Hij wou het Vermeylenfonds een nieuwe, inhoudelijk relevante rol geven in het aanvechten van de toenemende verrechtsing in Vlaanderen en de vermarkting van cultuur. Met gedrevenheid en rustige vastberadenheid vatte hij die taak aan. Nauwelijks een jaar later was die denktank - Metis Institute - een feit. Hij kon zo snel handelen omdat hij zo'n groot netwerk had en op veel sympathie kon rekenen van vooraanstaande progressieve persoonlijkheden. Daarenboven had hij de ontwapenende gave om moeilijke dingen op een verstaanbare manier over te brengen. Geen gezwollen retoriek maar heldere

analyses. Als voorzitter was hij ook een sterke democraat. Hij kon goed luisteren en was een teamspeler. Een goede luisteraar, een zeldzame gave. Onbaatzuchtig, al sloeg hij een lekkere maaltijd nooit af! Tegelijk interesseerde het afdelingswerk hem ook. Vlotjes kon hij contacten opnoemen in de verste uithoeken van Vlaanderen. Niet te beroerd om mee op stap te gaan om nieuwe afdelingen op te starten. Dany was bovenal ook aangenaam gezelschap, we keken steeds uit naar de ontmoetingen. Het leven is feest en hard werk, tegelijk! Slaap is tijdverlies.

*'Je te dis mort aux cons
Bien plus cons que toi
Mais qui sont mieux
portants'-Jacques Brel*

Ook zijn engagement bij deMens.nu nam hij ernstig. Vrijzinnig humanisme moest voor hem progressief, emanciperend, open en verdraagzaam zijn. Hij stond kritisch tegenover ontwikkelingen in de vrijzinnigheid die stroeve institutionalisering in de hand werken. Hij wou een vrijzinnigheid die een positief, breed wervend verhaal bracht en zich niet steeds zou verliezen in kleinheid en het zich afzetten tegen de oude vijand. Want die hokjes kon hij overstijgen. Hij had veel bewondering voor mensen die een sterk positief maatschappelijk engagement toonden, ook al waren die van een andere ideologische overtuiging. En dat respect kwam ook van de andere kant. Aan luiheid had hij een hekel, aan beroepsvergaders die geen voortgang boeken ook.

Hij doorpriekte machtszieke personen zonder visie en ruggengraat. Dany had ook de moed om tegen de stroom in te varen. Zo was hij binnen de

vrijzinnigheid een van de weinige tegenstanders voor een algemeen hoofddoekenverbod in de ambtenarij, en streek hij de N-VA tegen de haren door Franstalige tekstballonnen bij de uitnodiging van de striptentoonstelling in het Vlaams Parlement te plaatsen.

De Gentse (en Vlaamse) vrijzinnigheid verliest een links, progressief boegbeeld. Dany kon met iedereen praten, die toegankelijkheid maakte van hem - waarschijnlijk ongewild - een uithangbord voor vrijzinnig Gent. Die vrijzinnigheid kampte volgens hem met een ernstig imago- en organisatieprobleem. Te dof, te oud, teveel op zichzelf gericht, te formeel archaïsch, te weinig 'rock 'n roll'. De weinige keren dat het wel swingde ging hij graag uit zijn dak, micro in de hand. De Gentse vrijzinnigheid, het Geuzenhuis, De Geus van Gent: hij was er op zijn eigen manier trots op en trok mee aan de kar.

Zo ging het eigenlijk met veel onderwerpen. Zelden middenmoot; ofwel groot voorstander ofwel kritische dwarsligger. Maar steeds beargumenteerd en loyaal. Ook als socialist.

Toonaangevend voor zijn grote passie: de kunst, goede jazz en pop, de musea (SMAK, MSK, ...) en de tentoonstellingen. Zonder de kapsones die veel van de culturo's in die sector eigen is.

Zijn vaste muziekbijdrage in De Geus getuigde van een brede smaak en deed je goesting krijgen om dat ene concert nog mee te pikken. Niemand had vermoed dat dit het laatste was.

Bedankt dat ik een eindje mee mocht.

Zoals die andere Maestro het zei:
*Formidable, formidable
tu étais formidable.*

Frederik Dezutter

Erkenning van alternatieve genezers, een gordiaanse knoop?

Ongeveer 15 jaar geleden besloot Marcel Colla, als minister van volksgezondheid, dat illegale behandelaars een belangrijk maatschappelijk fenomeen zijn en dat er een wettelijke regeling nodig was 'om de bevolking te beschermen en om goede kwaliteit te verzekeren'.

In 1999 werd een wet doorgedrukt die de procedure bepaalt hoe een NCP (niet-conventionele praktijk) geregistreerd en erkend kan worden. Die wet-Colla werd fel aangevochten en uiteindelijk werd het een compromis, vol onduidelijkheden en tegenspraken (zie het nog steeds actuele artikel uit 1999 van Tim Trachet over de strubbelingen rond het maken van de wet-Colla op <http://www.skepsis.nl/colla.html>). Het begint al met de zinloze definitie van NCP: 'het gewoonlijk verrichten van handelingen die tot doel hebben de gezondheidstoestand van een menselijk wezen te bevorderen en/of te bewaken'. Alvast werden vier praktijken tot NCP benoemd: homeopathie, acupunctuur, chiropraxie en osteopathie. Waarom zij wel en de kruidenvrouwtjes, magnetiseurs en handopleggers niet? Die kunnen nog steeds hun erkenning aanvragen.

Het universitaire standpunt is duidelijk: behandelingen worden pas aanvaard en opgenomen in de geneeskunde en het onderwijs als ze bewezen zijn. Die term NCP is een politiek correcte manier om niet te moeten zeggen 'zonder bewezen werking' (soms hebben enkele elementen misschien nut, maar niet het hele systeem). De NCP-aanhangers zijn het daar niet mee eens, ze beweren dat er wel degelijk bewijzen zijn, maar dat er een wereldwijd complot bestaat om die te negeren. Waarom worden hun positieve studies niet aanvaard als bewijs? De voornaamste redenen zijn onvoldoende kwaliteit, geen controlegroep, en vooral de *selection bias* of kersenplukken: het selectief vermelden van enkel de gunstige resultaten. Zo zou je bijvoorbeeld kunnen aantonen dat de bewoners van huizen met onpare huisnummers zwaarder wegen, of minder kanker krijgen dan die van de pare nummers. In de helft van alle straten zal dat zo zijn, maar in de andere helft is het volgens de spreiding van het toeval net omgekeerd, en daar zwijg je over. Niet enkel de alternatieven bezondigen zich aan dat kersenplukken, ook Big Pharma heeft de resultaten van hun producten soms opgesmukt.

Helemaal verwerpelijk is het opvoeren van 'getuigen' die verklaringen afleggen over hun wonderbaarlijke genezing. Die emotionele verhalen maken een sterke indruk op het publiek. Ze kunnen oprecht en ontroerend zijn, maar zijn geen bewijs voor werkzaamheid: *nadat* is niet hetzelfde als *doordat*, of anders uitgedrukt: correlatie is geen bewijs voor causaliteit.

Meer dan tien jaar lang gebeurde er bijna niets met die wet,

tot in 2010 de Belgische staat werd veroordeeld om een dwangsom van 5000 euro per te maand te betalen aan de osteopaten, wegens het niet uitvoeren van de wet, waardoor hen 'de kans op erkenning was ontzegd'. Ze hebben al een mooi sommetje opgestreken. Het ministerie schoot wakker in 2011, de commissies werden benoemd, paritair uit academici en beoefenaars van een NCP. Tientallen vergaderingen werden belegd aan hoog tempo, vaak op onmogelijke momenten, zelfs in volle examentijd. De academici haakten af of konden niet aanwezig zijn, de NCP-ers waren telkens in de meerderheid en er werden twijfelachtige adviezen geproduceerd. Na november 2012 werd er niet meer vergaderd, en in juli 2013 kondigde de minister van Volksgezondheid, mevrouw Onkelinx, aan dat ze weldra een KB (koninklijk besluit) zou uitvaardigen om de homeopaten te erkennen als een soort medisch specialisme met beschermde titel. Hierop volgde een reeks sterk afkeurende reacties.

Ongestoord legt de minister het advies van zowat alle nationale en internationale wetenschappelijke instanties naast zich neer, van alle Belgische universiteiten, de Koninklijke Academie voor Geneeskunde, het Federaal Kenniscentrum voor de Volksgezondheid, de Orde, alle medische studenten en de artsenverenigingen. In september laat ze weten dat ze ook de osteopaten wil erkennen als medisch beroep. Die zullen dan in eerste lijn diagnoses maken en behandelen. Ook daarop werd nogmaals algemeen en streng afkeurend gereageerd. Merkwaardig is dat de teksten van het aangekondigde KB nog steeds een angstvallig bewaard geheim zijn. Niemand krijgt inzage, zelfs parlementsleden en leden van de commissies niet.

Inmiddels kreeg de minister een advies van de Raad van State, dat brandhout maakt van haar KB wegens ontbrekende definities, vaagheid, en het negeren van de wettelijk vereiste procedures. De volledige adviestekst wordt geheim gehouden, de commissieleden kregen maar een stukje te zien. In november werd in allerijl een paritaire adviescommissie samengeroepen om vlug adviezen conform de wet te maken. Toen waren de universiteiten wel voldoende aanwezig. Er werd gestemd dat het niet in het belang van de volksgezondheid is om een speciale erkenning voor homeopathie te organiseren. Wat nu, minister? Zou het niet eenvoudiger zijn gewoon een registratie te organiseren voor die populaire behandelaars, duidelijk gescheiden van de echte geneeskunde? Bewijs voor werking is dan niet vereist, maar wel een strikte gedragscode en toezicht om de bevolking te beschermen tegen de ergste gevaren en oplichters. Dat zou eerlijker en logischer zijn dan het creëren van een groep artsen met speciale erkenning voor voodoo of handoplegging.

Willem Betz

Over wonderen en mirakels

Huwelijk in Cana, Giotto di Bondone (1267-1337)

Van januari tot april organiseert Johan Braeckman een lezingenreeks aan de Universiteit Gent over het thema 'Religie en scepticisme', met een indrukwekkende sprekerslijst. Etienne Vermeersch, Danny Praet, Maarten Boudry, Herman Philipse, Jean Paul Van Bendegem en Johan Braeckman zelf zijn maar enkele van de experts die aan bod zullen komen.

Om u alvast warm te maken voor dit onderwerp laat Braeckman zijn sceptisch licht schijnen over zogenaamde mirakels. Hoe waarschijnlijk is het dat iemand geneest dankzij goddelijke interventie tijdens een bezoek aan de grot van Lourdes? En, belangrijker, hoe argumenteer je tegen mensen die het voor mogelijk houden dat een rolstoelpatiënt vrolijk huppelend kan terugkeren van een trip naar Scherpenheuvel?

Begin november nam ik aan de Universiteit Antwerpen deel aan een studiedag over wonderen en mirakels. Er waren meerdere interessante voordrachten, over de historiek van het denken over mirakels en hun voorstelling in de kunstgeschiedenis.

De organisatoren hadden ook een theoloog uitgenodigd, die de hedendaagse katholieke visie op mirakels uiteenzette. Zelf was ik de scepticus van dienst, die vraagtekens kon plaatsen bij het geloof in wonderen en andere bovennatuurlijke verschijnselen. Het betoog van de theoloog kwam er in essentie op neer dat er te veel getuigenissen zijn van wonderlijke gebeurtenissen om de realiteit van mirakels te verwerpen. Ongetwijfeld kan men veel wat als miraculeus wordt omschreven, verklaren door de tekortkomingen van de menselijke waarneming of de normale werking van de natuurwetten.

Het zou veel
indrukwekkender
zijn, mocht men in
bedevaartsoorden pruiken
en glazen ogen achterlaten
in plaats van krukken

Maar, aldus de theoloog, niet alle mirakelgetuigenissen kunnen op die manier 'wegverklaard' worden. Sommige zijn ongetwijfeld echt en bieden ons een inkijk in een bovennatuurlijke, religieuze dimensie.

Als voorbeeld verwees hij naar de vele blikken van dankbaarheid voor genezingen die je in bedevaartsoorden aantreft. Sommigen laten daar zelfs krukken achter, wat op zijn minst toch suggereert dat er wonderlijke gebeurtenissen plaatsvinden.

ARGUMENTEN EN INTERPRETATIES

In mijn reactie kon ik onmogelijk nalaten om de aan Anatole France toegeschreven opmerking te citeren dat het veel indrukwekkender zou zijn, mocht men in bedevaartsoorden pruiken en glazen ogen achterlaten in plaats van krukken. Sommige toehoorders vonden een dergelijke opmerking misschien cynisch, maar ze raakt een wezenlijke kwestie aan. Als mirakels effectief plaatsvinden, waarom dan niet klaar en duidelijk? Men kan van mening zijn dat mirakels niet duidelijk mógen zijn, omdat ze bedoeld zijn om het geloof op de proef te stellen. Wie gelooft dat een genezing in Lourdes echt miraculeus is, ook al zijn er andere verklaringen mogelijk, is dan de ware gelovige. Wie kritisch denkt en van mening is dat iemand met een verzwikte enkel ook zonder mirakel na verloop van tijd geen kruk meer nodig heeft, is duidelijk een ongelovige. Mirakels gebeuren om het sceptische kaf van het gelovige koren te scheiden. Het is allicht niet onmogelijk, maar het lijkt me foute theologie. Alsof een volmaakte god een spelletje zou spelen, waarbij hij de natuurwetten een beetje buigt of even tegenhoudt, om kennis te verkrijgen over de geloofsbarometer van zijn schepselen; kennis die hij, als alwetende god, natuurlijk sowieso al heeft. Bovennatuurlijke experimenten om de kwaliteit van het menselijk geloof te testen ... de mogelijkheid valt allicht niet voor honderd procent uit te sluiten, maar het is toch duidelijk bijzonder onwaarschijnlijk.

Zijn er andere, meer overtuigende argumenten om het bestaan van mirakels aannemelijk te maken? Wat met het door de theoloog beklemtoonde gegeven dat getuigenissen over wonderlijke gebeurtenissen duizenden jaren oud zijn, van over heel de wereld komen en ook nu nog schering en inslag zijn? Tienduizenden, misschien honderdduizenden mensen hebben zogenaamde heiligen, wondergenezers, magiërs en andere buitengewone mensen mirakels zien uitvoeren, van genezingen tot levitaties, van gedachtenlezen tot telekinese.

Het is veelzeggend dat ook diegenen die geloven in mirakels, vrijwel steeds niet enkel en alleen op een mirakel vertrouwen om te genezen van een ernstige aandoening

Zijn al die getuigen misleid? Opnieuw, totale zekerheid kunnen we hier niet over bekomen. Misschien is er ooit een yogi in India op authentiek bovennatuurlijke wijze aan de zwaartekracht ontsnapt, en wie weet waren daar getuigen van? Misschien zijn sommige verhalen over Maria-verschijningen echt? De laatste jaren zou Maria tientallen tot honderden keren in China zijn verschenen. Kunnen we uitsluiten dat Maria zich een keertje echt vertoond heeft? Neen, dat kunnen we uiteraard niet. In zijn studie *Les miracles, un défi pour la science?* (1997) inventariseert de godsdienstsocioloog Pierre Delooz, die verbonden was aan de universiteiten van Luik en Bergen, ongeveer twaalfhonderd miraculeuze gebeurtenissen. De grote meerderheid daarvan zijn genezingen die als wonderlijk werden ervaren. Alle voorbeelden die Delooz bespreekt werden bestudeerd door de Congregatie voor de Heilig- en Zaligsprekingsprocessen, of door de voorganger ervan, die teruggaat tot 1588. Die congregatie onderzoekt, in functie van iemands mogelijke zalig- of heiligverklaring, of wonderlijke gebeurtenissen wel degelijk miraculeus zijn, dan wel of meer aardse factoren ze kunnen verklaren.

Veel gelovigen geven in onze tijd een soort postmodernistische interpretatie aan mirakels. Het zou niet uitmaken of mirakels 'echt' zijn, want wat betekent dat eigenlijk, 'echt'? Veel belangrijker is de betekenis van het mirakel, de boodschap die erin tot expressie komt, de wijze waarop mensen een wonderlijke gebeurtenis in hun zingeving integreren, de inspiratie die men eruit kan putten, enzovoort. Dat kan een zinvolle duiding zijn van

mirakels in het mens- en wereldbeeld van pakweg een hedendaagse christen die zijn geloof niet irrationeel of pseudowetenschappelijk wil inkleuren, maar zowel de Congregatie voor de Heilig- en Zaligsprekingsprocessen als de grote meerderheid van gelovigen zijn op de eerste plaats in de echtheid van mirakels geïnteresseerd. Als iemand zich als paranormaal begaafd voordoet, maar uiteindelijk blijkt alles wat hij doet op goocheltrucs te berusten, dan lost de magische dimensie plots op in het niets. Als een miraculeuze genezing in Lourdes bij nader onderzoek eerder te wijten is aan de medicatie die tijdens de bedevaart werd genomen, dan is de betovering onmiddellijk verbroken. De Congregatie is streng: ze beschouwt slechts een kleine minderheid van wonderlijke gebeurtenissen als echt miraculeus.

WETENSCHAPPELIJK ONVERKLAARBAAR?

Behalve het wetenschappelijk onverklaarbare, bovennatuurlijke karakter van de gebeurtenis op zich, zijn er nog andere criteria om iemand heilig te verklaren, zoals de mate waarin hij of zij een christelijk leven leidde. Maar wat mij hier interesseert is het criterium van wetenschappelijke onverklaarbaarheid. Als de wetenschap een genezing niet kan verklaren, dan wordt de hypothese dat het om een mirakel gaat blijkbaar zinvol, zowel voor de Congregatie als voor talloze gelovigen.

Zo gauw iemand gelooft in de echtheid van mirakels, volgt de rationalisatie van het geloof vanzelf

Voor iemand die sceptisch is ingesteld, is het lastig om dit niet te interpreteren als een illustratie van de drogreden die bekend staat als het *Argumentum ad ignorantiam*, of het argument van de onwetendheid: een gebeurtenis moet wel miraculeus zijn, aangezien er blijkbaar geen wetenschappelijke verklaring voor bestaat, en ik me geen enkele andere natuurlijke verklaring kan voorstellen. Maar er kunnen veel

redenen zijn waarom een gebeurtenis, bijvoorbeeld een genezing, als wonderbaarlijk wordt ervaren, zonder dat we met een goddelijke, dus bovennatuurlijke tussenkomst te maken hebben. Zo is het bijvoorbeeld lang niet altijd zeker dat iemand wel degelijk ziek was vóór de 'genezing' plaatsvond.

De ware gelovige gedraagt zich zoals een aanhanger van complottheorieën

Vaak denken mensen dat ze ziek zijn, zonder dat daar objectief aantoonbare redenen voor bestaan. Het is niet gemakkelijk, zo niet onmogelijk, om nadat het vermeende mirakel plaatsvond aan te tonen dat de 'patiënt' eigenlijk niet eens ziek was. Wie toch echt ziek was en 'onverklaarbaar' geneest, onderschat misschien de herstel mogelijkheden waarover het eigen lichaam beschikt. Allerlei aandoeningen komen en gaan, zonder dat een of andere medische interventie nodig is. Bovendien moet men er zich bewust van zijn dat getuigenissen over bijzondere gebeurtenissen altijd een wat dubieus karakter hebben. Mensen kleuren een en ander bij, verdraaien en veranderen hier en daar, leggen verbanden, vullen zelf de gaten in, overdrijven sommige aspecten en laten andere vallen ... Naarmate het verhaal verder wordt verteld, geraakt het, mede door de onbetrouwbaarheid van het menselijk geheugen, meer en meer vervormd en onbetrouwbaar. Wonderlijke gebeurtenissen worden over het algemeen pas een hele tijd nadat ze plaatsvonden onderzocht. Sommige getuigen en betrokkenen zijn dan niet meer vindbaar, en diegene die er wel zijn, geven een versie die onvermijdelijk ten dele een constructie van hun verbeelding is.

Fundamenteel is natuurlijk de bedenking dat bovennatuurlijke gebeurtenissen niet anders dan bijzonder onwaarschijnlijk kunnen zijn. Mocht dat niet zo zijn, zouden we er dan niet voortdurend getuige van zijn? Zouden we niet massaal beroep doen op de tussenkomst van heiligen wanneer we

ziek zijn, in plaats van naar de arts te gaan, medicatie te nemen of ons te laten hospitaliseren? Het is veelzeggend dat ook diegenen die geloven in mirakels, vrijwel steeds niet enkel en alleen op een mirakel vertrouwen om te genezen van een ernstige aandoening. Men neemt medicatie, maar bidt ook voor een goddelijke tussenkomst. Of men vraagt aan God om de medicatie goed te laten werken ... Als een genezing dan effectief plaatsvindt, wordt al snel een causale link gelegd met het bidden en niet met de geneeskunde. Of men vraagt om de genezing van een aandoening die ook vanzelf geneest, maar niet om een geamputeerd been te laten aangroeien of om blinde ogen terug ziend te maken. Wanneer de medische wetenschap een oplossing vindt voor ernstige aandoeningen die niet spontaan genezen, dan bedankt de gelovige zijn god omdat hij op wonderlijke wijze het wetenschappelijk onderzoek tot een doorbraak liet komen, of omdat hij de chirurg een bovennatuurlijk handje toestak bij een operatie ... Alsof de wetenschap of de chirurg het niet alleen zouden kunnen.

Ongetwijfeld zijn er veel meer mensen omgekomen door de verkeersdrukte van en naar Lourdes, dan er gered zijn dankzij een gebed

Zo gauw iemand gelooft in de echtheid van mirakels, volgt de rationalisatie van het geloof vanzelf. Er is dan eigenlijk niets meer dat die persoon nog van zijn geloof kan afhelfen. Elke bijzondere gebeurtenis, ook al is ze volkomen normaal vanuit wetenschappelijk en statistisch oogpunt, is dan koren op de wondermolen. En telkens wanneer de vraag naar een bovennatuurlijke tussenkomst niet beantwoord wordt, liggen de verklaringen voor de hand: 'God kan toch niet op elke vraag die gesteld wordt ingaan?' Men mag ook niet het onmogelijke vragen: 'Rugpijn doen verdwijnen is één ding, een been terug laten aangroeien iets helemaal an-

ders.' De ware gelovige gedraagt zich zoals een aanhanger van complottheorieën: zelfs de totale afwezigheid van bewijs, wordt een bewijs van de waarheid van de 'theorie'. Overigens kan men zich afvragen waarom het voor God moeilijker zou zijn om een been te laten aangroeien dan om een verkoudheid te genezen. God slaagde erin om het hele universum te creëren, maar een arm of een been gaan zijn krachten te boven?

MIRAKELS VERSUS DE NATUURWETTEN

Er duiken natuurlijk tal van andere vragen op. Bijvoorbeeld: waarom gebeuren mirakels zo willekeurig? Er lijkt geen enkele vorm van rechtvaardigheid of redelijke motivatie achter schuil te gaan. Een hoogbejaarde oorlogsmisdadiger wordt in Lourdes van zijn jicht verlost, maar ondertussen sterft zijn volstrekt onschuldig kleinkind aan leukemie. Iemand anders voelt in Lourdes zijn krachten aansterken, maar verongelukt op de terugweg. Ik weet niet of iemand het heeft nagetrokken, maar ongetwijfeld zijn er veel meer mensen omgekomen door de verkeersdrukte van en naar Lourdes, dan er gered zijn dankzij een gebed op de plek waar Maria aan Bernadette Soubirous verscheen.

De achttiende-eeuwse filosoof David Hume bracht in een tekst met als titel *Of Miracles* nog meer argumenten aan om sceptisch te staan tegenover de realiteit van mirakels. Zo wees hij erop dat mensen er psychologisch toe

© Norbert Van Yperzeele

neigen om in het onwaarschijnlijke en wonderbaarlijke te geloven, wellicht omdat het hen in een aangename emotionele toestand brengt. Heden-daags onderzoek wijst uit dat Hume hier op het juiste spoor zat. Geloof hechten aan het bovennatuurlijke, het wonderbaarlijke of het paranormale, kan mensen meer optimistisch en gelukkig maken, troost verstrekken en angsten reduceren, maar dat is natuurlijk geen argument dat bijdraagt tot de geloofwaardigheid ervan.

Hume wijst er ook op dat verschillende religies elk op zich mirakelverhalen kennen om 'hun' openbaring te ondersteunen. Aangezien die openbaringen elkaar uitsluiten, kunnen de mirakelverhalen onmogelijk allemaal waar zijn. De meer algemene stelling die Hume ontwikkelde, houdt in dat de bewijzen pro en contra een bijzondere bewering grondig gewikt en gewogen moeten worden, waarna men de meest onwaarschijnlijke opvatting kan verwerpen. Met betrekking tot mirakels wijst hij erop dat de uniforme en continue werking van de natuurwetten door ontelbaar veel mensen werd en wordt waargenomen. Een mirakel houdt een overtreding in op de natuurwetten, door een intentionele goddelijke tussenkomst, met of zonder bemiddeling van een tussenschakel (bijvoorbeeld het bidden tot een heilige of het aanraken van een relikwie). Miraculeuze gebeurtenissen worden over het algemeen slechts door zeer weinig mensen waargeno-

men, en wat ze vertellen kan men ook begrijpen door de onbetrouwbaarheid van zintuiglijke waarneming en van het geheugen, alsook door andere factoren. De uniforme en continue werking van de natuurwetten daarentegen wordt door vrijwel iedereen constant waargenomen. Maar de manier waarop de natuurwetten lijken te werken sluit het bestaan van mirakels uit. Bijgevolg zijn mirakels, indien niet onmogelijk, toch bijzonder onwaarschijnlijk. Hume maakt ook duidelijk dat de natuurwetten geen bijzondere gebeurtenissen uitsluiten. Zo is het helemaal niet in strijd met de natuurwetten dat een jong iemand, die ogenschijnlijk kerngezond is, toch plots overlijdt. Zoiets is al relatief vaak waargenomen, en perfect compatibel met hoe de natuur in het algemeen in elkaar zit. Daarentegen is nog nooit, toch niet ondubbelzinnig en betrouwbaar, waargenomen dat iemand die dood was terug tot leven komt.

Buitengewone beweringen hebben nood aan buitengewone bewijzen

De argumentatie van Hume is niet zonder problemen. Tot op heden wordt over de epistemologische geldigheid ervan gedebatteerd. Maar over het algemeen kan men zijn basisstellingen herleiden tot twee erkende en vruchtbare wetenschapsfilosofische principes: (1) buitengewone beweringen hebben nood aan buitengewone bewijzen, en (2) als er voor een bijzondere gebeurtenis meerdere verklaringen zijn, dan is de meest economische wellicht de meest correcte. Een verklaring is meer 'economisch' als ze minder veronderstellingen nodig heeft. Zo is het bijvoorbeeld economischer om een zogenaamd wonderlijke genezing te begrijpen als een 'gewone' genezing, dankzij medicatie, of dankzij het genezend vermogen van het menselijk lichaam. Een genezing verklaren als 'wonderlijk' veronderstelt een bovennatuurlijke tussenkomst, wat uiteindelijk meer vragen oproept dan dat er opgelost zijn. Wie of wat kwam

precies tussen? Waarom in dit geval wel en elders niet? Hoe werkt zo'n bovennatuurlijke kracht? Waarom is ze slechts zo nu en dan werkzaam?

We kunnen hier nog aan toevoegen dat de bewijslast ligt bij diegene die geloof hecht aan wonderen. We kunnen niet uitsluiten dat Maria recent in China is verschenen, maar zonder andere, sterkere argumenten dan één of enkele ooggetuigen, is het niet bijzonder rationeel om de realiteit van de verschijning te aanvaarden. De menselijke verbeeldingskracht is immers bijzonder sterk; velen zien Maria zelfs in pizza's en andere gerechten. Wellicht heeft dergelijke argumentatie slechts zin voor wie *a priori* bereid is rationeel over wonderen en mirakels na te denken. Voor de ware gelovige maken al deze bedenkingen niets uit. Integendeel, de ware gelovige gelooft in mirakels net omdat ze niet rationeel zijn. Dat toont de kracht van zijn geloof aan. In iets geloven waar duidelijke bewijzen voor bestaan is in een zekere zin minder authentiek dan iets geloven wat totaal onredelijk is.

De conclusie lijkt onontkoombaar. Misschien zijn de wonderen de wereld niet uit, maar ze slagen er toch sterk in zich in het verborgene op te houden. Het feit dat er massaal veel mensen geloof aan hechten, en dat in meerdere religies en culturen, pleit niet zozeer voor de realiteit ervan maar wijst eerder op een universele psychologische eigenschap van mensen die bekend staat als *wishful thinking* of wensdenken: het zou dermate fantastisch zijn mochten mirakels echt bestaan, dat de stap naar het geloof erin voor velen erg makkelijk te maken is.

Johan Braeckman

Meer lezen? De bibliografie bij dit artikel vindt u terug op www.geuzenhuis.be/magazinedegeus.

Alle informatie over de lezingenreeks 'Religie en scepticisme' staat op www.csct.ugent.be/lezingen.

Levensbeschouwelijke symbolen in officiële functies

© Norbert Van Yperzele

Weinig dossiers die vrijzinnigen meer verdienen dan de discussie over de wenselijkheid van een verbod op het dragen van levensbeschouwelijke tekens door ambtenaren tijdens het uitoefenen van hun beroep. Heet dat dan een splijtzwam? Integendeel, levendige discussie en een open debatacultuur zijn enkel toe te juichen, en bovendien illustreert dit treffend dat vrijzinnigen, dat is nu eenmaal de aard van het beestje, sterk uiteenlopende standpunten kunnen en zullen innemen. Albert Comhaire

schreef een *target article*, bedoeld om de zaken scherp te stellen en om te fungeren als schietschijf waarop tegenstanders van het door hem bepleitte verbod kunnen reageren. Prof. dr. Patrick Loobuyck, als moraalfilosoof verbonden aan de universiteiten van Antwerpen en Gent, deed dat met overgave. Zijn antwoord op Comhaire lokte dan weer een tegenreactie uit van Jurgen Slembrouck, vrijzinnig academicus aan de UA en auteur van de intussen bekende open brief 'Aan het loket hoort God noch partij'.

DOSSIER NEUTRALITEIT AAN HET LOKET

Bedenkingen over het Gentse 'hoofddoekenconflict'

Het gemeenteraadsbesluit van 26 november 2011 hield in dat 'personeel dat de stad vertegenwoordigt ten aanzien van derden, geen uiterlijke kentekenen van religieuze, levensbeschouwelijke, filosofische, ideologische of politieke aard mag dragen.' Dit besluit werd door een wisselmeerderheid van liberalen en rechtse partijen genomen ter bevestiging van de levensbeschouwelijke neutraliteit van de overheid. Met het intrekken van dit besluit door een meerderheid van sp.a en Groen op 27 mei van dit jaar, zou de democratie en het humanisme een stap vooruit gezet hebben. Wat was het resultaat? Alleszins een triomf voor Groen, een triomf voor een bepaalde tak van de islam, verdeeldheid onder socialisten en zelfs bij de vrijzinnigen.

Albert Comhaire

Toen de beslissing in Gent eenmaal viel, moest ik denken aan de miljoenen vrouwen van Pakistan tot in Turkije, die niet kunnen kiezen welke kleren ze dragen. Soms mogen ze zelfs niet buitenshuis zonder begeleiding. Ik moest denken aan de Turkse vrouwen en studenten die kort voordien nog tegen de islamisering van hun land en tegen de hoofddoek manifesteerden.

Ik moest denken aan de migrantenjongeren. Die jongeren hebben het dikwijls al moeilijk omwille van hun afkomst, ze moeten bovendien nog vaak opboksen tegen traditionalistische families en al dan niet gesubsidiëerde traditionalistische verenigingen.

Ik moest denken aan de katholieken en moslims die, zoals de vrijzinnigen, ijveren voor een strikte scheiding van kerk en staat omdat zij een ongedwongen, ongecorrumpeerde beleving van hun geloof wensen. Ik moest denken aan de moslims die een modernisering van de islam nastreven. Er zijn immers ook moslims die de voordelen

van een rechtsstaat inzien: de vrijheid van de machtigen wordt binnen de perken gehouden en de rechten van de zwakkeren worden beschermd.

Door voorrang te verlenen aan de scheiding tussen kerk en staat, kunnen de vrijheden gewaarborgd worden waarvoor zoveel mensen in islamitische landen strijden. Vaak betalen ze daarvoor een dure prijs, denk maar aan de vervolging van de Turkse schrijver Orhan Pamuk, die pas werd gestaakt nadat hij in 2006 de Nobelprijs voor literatuur kreeg.

Voor voorvechters van mensenrechten, ook in islamitische landen, is de hoofddoek allesbehalve het symbool van een menslievende religie, maar van een autocratische, vrouwonvriendelijke, intolerante cultuur; het symbool van een overheid die effectief de macht heeft om haar interpretatie van de islam op te leggen, zelfs in een zo persoonlijke aangelegenheid als kleding. De wettelijke verplichting om minstens een hoofddoek te dragen, en

liever nog een boerka of een nikab, is daar de meest zichtbare uiting van.

ENKELE HUMANISTISCHE ASPECTEN

Alleen een levensbeschouwelijk neutraal beleid kan verdraagzaamheid en gelijkheid voor de wet waarborgen, zodat alle levensbeschouwingen vreedzaam naast elkaar kunnen bestaan. Is dat niet het geval, dan schep je conflicten.

Door voorrang te verlenen aan de scheiding tussen kerk en staat, kunnen de vrijheden gewaarborgd worden waarvoor zoveel mensen in islamitische landen strijden

Ambtenaren behoren tot de uitvoerende of tot de rechterlijke macht. Zij hebben gezag – hoe gering dit soms ook kan zijn – omdat zij de overheid vertegenwoordigen. Zij kunnen behulpzaam zijn of onbehoorlijk hun taak uitvoeren door bijvoorbeeld partijdigheid aan de dag te leggen. Ambtenaren en rechters moeten daarom neutraliteit waarborgen, vertegenwoordigen en uitstralen. Zij zouden, gelovig of niet, doordrongen moeten zijn van een levensbeschouwelijk neutrale beroeps cultuur en het belang ervan moeten beseffen.

Wie getooid met religieuze symbolen recht spreekt, of als ambtenaar de overheid vertegenwoordigt, geeft niet de indruk die neutraliteit genegen te zijn, en kan het vermoeden in de hand werken dat hij of zij religieuze boven seculiere regels stelt. Je zult maar als bekende vrijzinnige, of als homo, een geschil met een sjiïet

hebben en voor een rechter staan die zetelt met de outfit van een ayatollah. Of stel je een moslim voor die een bouwaanvraag moet indienen bij een ambtenaar met een keppeltje op (of omgekeerd). Daarenboven, niemand is in dit land verplicht om ambtenaar te worden.

Het is een kwestie van waarden en normen. Respect voor de ander vergt respect voor het beginsel van een neutrale overheid. In zijn of haar vrije tijd moet iedere ambtenaar of rechter het recht hebben zich te kleden zoals hij of zij dat wil en om voor eigen overtuigingen uit te komen. De plicht om deze neutraliteit als agent, rechter of ambtenaar tijdens de uitoefening van die functie uit te dragen is de kleine prijs die mensen in multiculturele landen betalen voor gelijkberechtiging.

Het feit dat zogenaamde openbaringen, verhalen, legendes, sagen en my-

thes letterlijk worden geïnterpreteerd, en men elkaar naar het leven staat omwille van interpretatieve verschillen, maakt een strikte scheiding van kerk en staat broodnodig. Dat leert ons de geschiedenis – en niet alleen de Europese.

Alleen een
levensbeschouwelijk neutraal
beleid kan verdraagzaamheid
en gelijkheid voor de wet
waarborgen, zodat alle
levensbeschouwingen
vreedzaam naast elkaar
kunnen bestaan

Respect voor mensenrechten impliceert respect voor minderheden. Vroeger bestonden die minderheden vooral uit protestanten en ongelovigen, vandaag zijn er moslims, hindoes,

boeddhisten en heidenen bijgekomen. Het respect voor mensenrechten is helaas nooit definitief verworven en vergt een nooit aflatende waakzaamheid en strijd, ook dat leert ons de geschiedenis. In ons land zouden dus niet enkele, maar alle gelovigen, inclusief alle moslima's, blij moeten zijn met een levensbeschouwelijk neutraal overheidsbeleid: het enige dat de bescherming van die minderheden kan waarborgen. In openbare diensten mag er dus zeker geen propaganda gevoerd worden, voor welke religie of partij dan ook. Hoe verdoken, subtiel of onbedoeld die propaganda ook mag zijn. Dat is het minste dat men kan vragen.

Laten we als vrijzinnigen toch niet naïef zijn: de priesters, mullahs en rabbijnen van deze wereld zullen nooit nalaten hun geloof te propageren. Vakkundig en niet in het minst via derden. Het is immers hun beroep.

Het opheffen van het verbod op het dragen van religieuze, levensbeschouwelijke, ideologische en politieke symbolen bij loketambtenaren leidde tot protest bij HVV Gent. Zij organiseren een petitie om dit verbod terug in te voeren. © Ria Gheldof

OVER VERDRAAGZAAMHEID EN STEUN AAN RELIGIES

Zoals gezegd, het is een kwestie van normen en waarden. Ook een atheïst zal zijn schoenen uittrekken als hij een moskee betreedt. Hij of zij doet dat uit respect voor de andere. In onze cultuur houdt men nochtans zijn schoenen aan, zowel in kerken als in openbare gebouwen. Is het dan werkelijk te veel gevraagd om enig respect te betuigen voor andersdenkende medemensen door een kruisje, keppeltje, hoofddoek, partijspeld of armband even op te bergen, wanneer men de overheid vertegenwoordigt?

Wat de islam betreft, kunnen we leren van het buitenland. Wie Marokko bezocht, zal gemerkt hebben dat opvallend veel vrouwen – en het zijn bijna allemaal moslima's – geen hoofddoek dragen. De Koran legt immers het dragen van een hoofddoek niet op. De huidige koning, Mohammed VI, deed overigens zelf twee opmerkelijke gebaren, lang vóór de opstanden in noordelijk Afrika begonnen. Hij moderniseerde het islamitische familierecht en gaf daardoor de vrouwen meer rechten. Toen hij zijn bruid op tv voorstelde aan het Marokkaanse volk, droeg zij geen hoofddoek. Toch vertegenwoordigde zij op dat moment 'het land ten aanzien van derden', om het in de termen van het gemeenteraadsbesluit van 2007 te zeggen.

Een strikte scheiding van kerk en staat is broodnodig. Dat leert ons de geschiedenis – en niet alleen de Europese

De beslissing van het Gentse stadsbestuur om het verbod uit 2007 ongedaan te maken, wordt door veel mensen gepercipieerd als principiële steun aan een bepaalde religieuze strekking – die bovendien antiwesters en conservatief van aard is. Dat die beslissing tot in het buitenland door bepaalde militante moslims uitbundig werd toegejuicht, bevestigt deze perceptie. Men schoot er wel anderen mee in de rug.

De Gentse Groenen schenen blijkbaar ook niet te beseffen dat de aanhangers van de hoofddoekenislam zich vaak verzetten tegen de invoering van familieplanning en tegen het gebruik van anticonceptiva (zoals ook de katholieke kerk dat doet). Op die manier dragen die regimes bij tot het overbevolkingsprobleem, met alle gevolgen van dien.

VOORUITSTREVENDE MOSLIMS EN DE BLOEI VAN DE ARABISCHE CULTUUR

Wie denkt dat deze bekommernissen voortspruiten uit een al dan niet verdoken vorm van islamofobie, heeft het mis. Daarom is het van belang toch even stil te staan bij vooruitstrevende moslims, een groep die doorgaans minder van zich laat horen – of minder media-aandacht krijgt – dan de meer extreme aanhangers van dit geloof.

Vooruitstrevende moslims hebben als belangrijk voorbeeld de bloeiperiode van de Arabische cultuur. Dat was van de 8ste tot het einde van de 12de eeuw.

Voor het bedenken van zijn religie had Mohammed inspiratie gevonden bij het joodse en christelijke geloof. Een belangrijk verschil bestond echter in de houding ten aanzien van de wetenschap. 'Ga op zoek naar wetenschap, zelfs in China', en 'de inkt van een geleerde is heiliger dan het bloed van een martelaar', zijn allebei uitspraken die aan Mohammed worden toegeschreven en genoteerd staan in de hadith. Mohammed prees de geleerden als 'de ware erfgenamen van de profeten'.

De christenen in het Westen volgden daarentegen Augustinus, die bij zijn bekering in 387 kunst en wetenschappen radicaal afzwoer. Ook Paulus stelde in zijn brief aan de Galaten (4: 8 e.v.): 'Indertijd, toen ge God niet kende, hebt gij goden gediend die niet werkelijk goden zijn. [...] Wilt ge weer van voren af aan hun slaven worden? Ge houdt u aan bepaalde dagen en maanden, tijden en jaren ...' Dit waren niet bepaald uitspraken die uitnodigen om op zoek te gaan naar

middelen om bijvoorbeeld het verloop van de tijd correct te meten en aan wetenschappelijk onderzoek te doen. Moslims waren daar wel in geïnteresseerd, al was het maar omdat zij op de voorgeschreven tijden wilden bidden – wat destijds door de Arabische geleerden als één van de redenen of excuses naar voor werd geschoven om aan wetenschappelijk onderzoek te doen. Moslims willen zich bovendien waar ook ter wereld naar Mekka kunnen richten. Dit vergt kennis inzake cartografie, en dus ook meetkunde, geografie, enzovoorts.

Het Westen heeft enorm veel te danken aan de islamitische beschaving

Terwijl Europa stagneerde, en verzonk in een zelfgekozen isolement en uiteindelijk zelfs achterlijkheid, nodigde kalief al-Mansur anno 771 een Indiase delegatie uit in Bagdad. De kalief gaf aan zijn medewerkers de opdracht de meegebrachte wetenschappelijke teksten te vertalen. Hij richtte bovendien een koninklijk instituut op, het *Bayt al-Hikma*, het Huis der Wijsheid. Het bestond uit een vertaalbureau, een enorme bibliotheek, een boekenmagazijn en een academie. Er werkte een internationaal gezelschap van tientallen geleerden, die er – om maar een voorbeeld te noemen – in slaagden om de omtrek van de aarde met een merkwaardig nauwkeurigheid te berekenen. Er werd een observatorium gebouwd, wat dan weer leidde tot belangrijke vorderingen in de sterrenkunde. Ook in onder andere de fysica, scheikunde en geneeskunde deden ze onderzoek. Het Arabisch was in wetenschappelijke kringen de lingua franca, de omgangstaal.

De papierindustrie floreerde, terwijl men in West-Europa nog op die-renvellen (perkament) schreef. Het Westen rekende nog met Romeinse cijfers, geloofde dat de aarde plat was, kende weinig hygiëne en slechts een zeer rudimentaire geneeskunde. Qua cartografie en geografie stond Europa omzeggens nergens. Ondertussen ont-

wikkelden en formaliseerden de Arabische geleerden zelfs de methodiek van het wetenschappelijk onderzoek, zoals we dat vandaag kennen.

Het Westen heeft dus enorm veel te danken aan de islamitische beschaving. Het tiendelig stelsel (dankzij de introductie van het cijfer 0, een Indiase uitvinding), de algebra (overigens een Arabisch woord), het behoud en de vertaling van de dertien boeken van Euclides, verdere ontwikkelingen van de meetkunde, de ontdekkingen en uitvindingen van Archimedes, de menselijke aardrijkskunde, de gefractioneerde destillatie, diverse instrumenten voor tijds- en plaatsbepaling, de windmolen en de spitsboog zijn maar enkele voorbeelden.

Er zijn ook belangrijke islamitische landen die de hoofddoekenislam niet omhelzen en die zelf problemen hebben met fanatici

Dankzij de verspreiding van de Arabische kennis, maar ook dankzij bepaalde, politieke en socio-economische omstandigheden kon in Europa stilaan de rede (opnieuw) terrein winnen. Met vallen en opstaan, traag en moeizaam, kon zich eveneens de secularisering van de samenleving doorzetten. Europa nam de fakkel van de vooruitgang over en na veel oorlogen, bloedbaden en brandstapels kwam uiteindelijk de Europese Unie tot stand, waarin geloof en rede relatief vreedzaam naast elkaar kunnen leven. Toch is vandaag de dag de strijd tussen geloof en rede nog steeds niet gestreden, hoe graag sommigen het tegendeel ook willen geloven.

RELIGIEUZE SYMBOLEN IN EUROPA

In ons land vinden nog steeds een groot aantal mensen het wenselijk en normaal dat diensten met een openbaar karakter zoals ziekenhuizen, scholen en universiteiten onder controle staan van een religieuze

instelling.

Reeds ten tijde van president Mitterand stond in verscheidene Europese landen 'de hoofddoek' in de belangstelling of, meer in het algemeen, het al of niet toelaten van religieuze symbolen in openbare diensten. In België werd een strijd gevoerd tegen kruisbeelden in openbare gebouwen.

De discussie duurt in ons land voort, de kwestie ligt hier blijkbaar erg moeilijk. Men doet er dus alleszins goed aan om in dit debat rekening te houden met zo veel mogelijk relevante feiten en argumenten, onder meer de volgende:

1. Het verzet van een groot aantal Europeanen tegen religieus integrisme ('onze religieuze wet gaat boven jullie seculiere wet') mag geenszins onze waardering voor de prestaties van de vroegere, tolerante islamitische cultuur aantasten; de bloeitijd kan als voorbeeld voorgehouden worden aan fanatieke, conservatieve moslims.
2. Alleen de sharia (een niet gecodificeerde plichtenleer die niet uniform is in de bloedig verdeelde islamitische wereld) doet specifieke en gedetailleerde uitspraken over de kledij – niet de Koran.
3. De radicalisering van de islam, zoals die sinds enkele decennia aan de gang is in een aantal landen, is geen unicum in de geschiedenis van de mensheid: ook elders in de wereld, Europa inbegrepen, maakten (en maken nog steeds) in bepaalde omstandigheden (recessies, crisissen, natuurrampen, invallen van buitenlandse troepen, interne conflicten) minder redelijke tot grof irrationele gedachtestromingen zoals het nazisme of het stalinisme, opgang.
4. Niet alle islamitische landen hebben een bewind met een autoritair bestuur en intolerante, vrouwonvriendelijke wetten en evenmin verwerpen ze allemaal de Universele Verklaring van de

Rechten van de Mens. Er zijn ook belangrijke islamitische landen die de hoofddoekenislam niet omhelzen en die zelf problemen hebben met fanatici, denk bijvoorbeeld aan Indonesië.

5. Men bewijst vooruitstrevende moslims geen dienst door in de kaart te spelen van salafisten, fundamentalisten, Moslimbroeders, en dergelijke.
6. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens oordeelde op 29 juni 2004 in een arrest over de rechtmatigheid van een verbod op het dragen van een hoofddoek dat 'de bepalingen van de sharia, onder andere betreffende strafrecht, lijfstraffen en de positie van de vrouwen in het geheel niet verenigbaar zijn met de seculiere rechtstaat en de Conventie' (bedoeld is de Europese conventie voor mensenrechten).

Vermeldenswaard is ook dat de Raad van Europese ministers op 25 juni 2013 een aantal beleidslijnen aanvaardde die werden voorgesteld door de Buitenlanddienst van de Unie. Hierin stonden voorschriften voor ambassadeurs om in derdewereldlanden de vrijheid van religie of van overtuiging te verdedigen tegenover mogelijke schendingen van deze mensenrechten. Blijkbaar waren zo'n beleidslijnen nodig.

Hoopgevend is dat zich stilaan in landen als Turkije, Marokko en Egypte een beweging aftekent naar een open, tolerante en meer redelijke interpretatie van de Koran. Het gaat uiterst moeizaam, opnieuw met vallen en opstaan. Er spelen immers grote belangen. Die vooruitstrevende beweging poogt de hedendaagse wetenschap te integreren in een geloofscultuur. Er groeit stilaan waardering voor de Europese visie inzake gewetensvrijheid en voor een bestel dat deze vrijheid waarborgt via een levensbeschouwelijk neutraal overheidsbeleid. Laten we die vooruitstrevende mensen steunen.

Waarom een verbod niet altijd en overal de enige en beste optie is

Op 2 mei 2013 verscheen in De Standaard een open brief: *Aan het loket hoort God noch partij*. De initiatiefnemer was Jurgen Slem-brouck van de vrijzinnige dienst van de Universiteit Antwerpen. De brief werd door veel mensen ondertekend, voornamelijk maar niet alleen vrijzinnigen, en kreeg heel wat instemmende en kritische weerklink in de pers en de sociale media. De brief pleit voor een federale wet die het alle overheidsambtenaren verbiedt om in hun functie levensbeschouwelijke en ideologische symbolen te dragen. Deze brief lijkt de veruitwendiging van een vrijzinnig-humanistische consensus, maar schijn bedriegt.

Patrick Loobuyck

Op de genoemde brief kwam een reactie van Ludo Abicht, die ook door vrijzinnigen werd onderschreven. Voordat de open brief verscheen had ook de sp.a, nu niet bepaald een confessionele partij, de lijn van Patrick Janssens al verlaten en eind mei hebben de Gentse politici van Groen en sp.a het verbod op het dragen van levensbeschouwelijke symbolen uit 2007 ongedaan gemaakt. Dit laatste was tegen de zin van coalitiepartner Open Vld. Politiek gezien lijken de voor- en tegenstanders van een verbod zich vaak eerder op de breuklijn links-rechts te bevinden dan op de breuklijn gelovig-ongelovig.

Wie de scheiding tussen kerk en staat ernstig neemt, houdt zich op politiek vlak aan interpretatieve terughoudendheid

SLECHTE ARGUMENTEN

Ik kan er best mee leven dat vrijzinnigen een verbod bepleiten, maar ik erger me aan de manier waarop ze dat vaak doen. Neem nu het stuk van Albert Comhaire hierboven. Dat vrouwen in bepaalde islamlanden niet vrij zijn

om hun kledij te kiezen, is toch geen argument om die vrouwen ook hier de keuzevrijheid te ontfemen? De hoop dat een hoofddoekenverbod bijdraagt aan de strijd tegen extremisme en terrorisme slaat nergens op. Dat de hoofddoek een 'autocratische, vrouwonvriendelijke, intolerante cultuur' symboliseert, is wat blanke mannen hier graag beweren, maar niet alle Vlaamse dames met hoofddoek zullen daarmee instemmen. Het is bovendien hoogst onduidelijk op welke manier een verbod als middel kan worden ingezet tegen die vrouwonvriendelijke cultuur.

Ook Dirk Verhofstadt haalt in zijn opiniestuk in De Morgen van 27 mei 2013 hetzelfde argument aan: levensbeschouwelijke symbolen in openbare functies moeten verboden worden omdat de hoofddoek onderdrukkend is. Verhofstadt schrijft terecht dat we geen toegeving mogen doen aan hen die hun medemensen onderdrukken omwille van religieuze bepalingen. 'We moeten die onderdrukkers krachtig bestrijden.' Alleen zie ik niet hoe een verbod op het dragen van levensbeschouwelijke tekens in de ambtenarij hiertoe kan bijdragen. Er dringen zich hier andere maatregelen op. Boven-

dien is het onfair dat de gewetensvrijheid van andere levensbeschouwelijke groepen zonder verder argument wordt ingeperkt, enkel en alleen omdat sommigen (uitsluitend) een probleem hebben met de hoofddoek. Hoe waar het ook is dat er zich binnen bepaalde interpretaties van de islam problemen voordoen inzake man-vrouwverhouding, het kan niet dienen als argument in de discussie over levensbeschouwelijke tekens in overheidsfuncties.

Ik kan er best mee leven dat vrijzinnigen een verbod bepleiten, maar ik erger me aan de manier waarop ze dat vaak doen

Verhofstadt maakt verder ook retorisch gebruik van het hellend-vlak argument: als we de hoofddoek toelaten in publieke functies zullen we straks ook moeten toegeven aan 'gescheiden zwemmen, het aanleren van het creationisme, het aanvaarden van gedwongen huwelijken, het toelaten van verstotingen, het accepteren van de macht van mannen om te beslissen wat hun vrouwen mogen doen, het weigeren om de hand te geven aan een vrouw.' De genoemde zaken zijn inderdaad problematisch, maar het is opnieuw geen argument ter zake. Het is perfect mogelijk om een tegenstander te zijn van een algemeen verbod op het dragen van levensbeschouwelijke tekens en tegelijk overtuigd tegen creationisme en gedwongen huwelijken te strijden.

Comhaire schrijft verder dat 'priesters, mullahs, rabbijnen en dergelijke nooit zullen nalaten hun geloof te propagereën'. Dat is mogelijks waar, hetzelfde geldt overigens ook voor veel vrijzinnige hogepriesters, maar het is geen argument om gewone burgers het recht te ontfemen om levensbeschouwelijke

tekens te dragen in publieke functies. Ook de vaststelling dat het dragen van de hoofddoek geen verplichting is die zomaar uit de Koran kan worden afgeleid, is geen argument. In een interessant document *Islam en hoofddoek: met de breedhoeklens* (2010) toont Etienne Vermeersch terecht aan dat er in de Koran maar weinig te vinden is over hoofddoeken. Maar hoe interessant dit ook is, theologische en exegetische overwegingen over de betekenis, de herkomst en de vraag of het dragen van de hoofddoek een koranische plicht is, doen vanuit politiek oogpunt niet ter zake. Wie de scheiding tussen kerk en staat ernstig neemt, houdt zich op politiek vlak aan interpretatieve terughoudendheid: het is niet aan de overheid om te bepalen wat mensen als hun religieuze verplichtingen moeten zien. Trouwens, mocht de Koran wel duidelijk verplichten om de hoofddoek te dragen, zou dat dan een argument zijn om die toch toe te laten? Nee toch. De korandiscussie is bovendien helemaal irrelevant om te beslissen of ook de sikhs, de joden en de christenen hun levensbeschouwelijke tekens moeten thuislaten als ze een overheidsfunctie bekleden.

Al te vaak verdwijnt dat neutraliteitsargument echter in een moerasachtige brij van oneigenlijke argumenten, meestal heel selectief tegen de islam gericht

Valt het u ook op hoezeer de islam wordt gevisieerd? Alle levensbeschouwelijke symbolen moeten verboden worden, omdat men de hoofddoek wil verbieden. Dat een algemeen verbod ook de godsdienstvrijheid van andere levensbeschouwingen ingeperkt, is blijkbaar *collateral damage* die het gevolg is van een angstige en selectieve spierbalpolitiek ten aanzien van de islam. In zijn verjaardagsinterview in *De Standaard* van 4 mei 2013, is Etienne Vermeersch hierover expliciet: 'Die Sikh moet boeten voor de rest. Ze hebben het met die hoofddoek echt

verknoeid.' Dergelijke argumentatie is de seculiere staat, die gebouwd is op het vrijheid- en gelijkheidsbeginsel, onwaardig.

ONPARTIJDIGHEID VAN DE OVERHEID

Hiermee is niet gezegd dat er geen enkel goed argument is voor een verbod. Het enige argument dat relevant is in deze discussie is de neutraliteit van de overheid ten aanzien van de burgers die ze bedient en waarover ze gezag uitoefent. Dit is ook het enige argument waar Jurgen Slembrouck op inzet en dat siert zijn stuk. Ook het opiniestuk *Het loket is de straat* van de Gentse Open Vld-schepen Matthias de Clercq (*De Standaard*, 27 mei 2013) houdt zich keurig aan dit argument: een verbod is niet gericht 'tegen een bepaalde religie of groep' en heeft 'niets te maken met een aversie ten opzichte van de hoofddoek', maar staat in dienst van 'de neutraliteit van een dienstverlenende overheid en een principiële scheiding van kerk en staat. Want het is net het handhaven van het seculier neutraliteitsprincipe dat een klimaat garandeert waarin die diverse samenleving kan bloeien.' Al te vaak

verdwijnt dat neutraliteitsargument echter in een moerasachtige brij van oneigenlijke argumenten, meestal heel selectief tegen de islam gericht. De fakkel, het kruisje en de tulband zijn vanuit het neutraliteitsargument even problematisch als de hoofddoek, dus elke specifieke argumentatie tegen de hoofddoek is irrelevant en verraadt een andere agenda.

De discussie verloopt hierdoor ook vaak erg gepolariseerd. Zij die een verbod bepleiten zouden uiting geven aan islamofobie en etnocentrisme, zij die niet overtuigd zijn van een algemeen verbod worden naïeve multiculturalisten genoemd die, als we niet opletten, straks ook nog de sharia zullen toestaan. Dit is niet de beste manier om de discussie te voeren.

Laat ons daarom eerst eens kijken naar datgene waar we het allemaal over eens moeten zijn in een seculiere samenleving. De overheid moet iedereen als vrije en gelijke burgers behandelen. Dit betekent dat de overheid zich neutraal en onpartijdig presenteert in haar gebouwen en regelgeving. Geen kruisbeelden of andere religieuze symbolen dus in klaslokalen van het

De fakkel, het kruisje en de tulband zijn vanuit het neutraliteitsargument even problematisch als de hoofddoek is irrelevant en verraadt een andere agenda. © lesoir-echos.com

officieel onderwijs, in gemeentehuizen, rechtszalen en andere openbare gebouwen. De overheid moet ruimtes garanderen waar alle burgers zich gelijk toe kunnen bekennen. Het vrijheid- en gelijkheidsbeginsel betekent ook dat elke ambtenaar iedere burger onpartijdig moet behandelen. Ambtenaren vertegenwoordigen de overheid en moeten onpartijdig hun gezag of dienstverlening ten aanzien van de burger uitvoeren. Het is in dit verband stuitend dat het aantal klachten van moslimburgers die denigrerende opmerkingen krijgen van ambtenaren nog steeds hoger is dan het aantal klachten van burgers die zich door niet-neutraal geklede ambtenaren ongelijk behandeld weten.

Over deze twee punten moeten zowel de voor- als de tegenstanders van een verbod het eens zijn – zo niet verlaten de basisgedachte dat de overheid iedereen gelijk moet behandelen. Het is dus niet zo dat tegenstanders van een verbod de onpartijdigheid van de overheid in vraag stellen. De discussie in verband met de levensbeschouwelijke symbolen gaat over de vraag in hoeverre de vereiste onpartijdigheid

zich niet alleen in het handelen moet veruitwendigen, maar ook in de kledij van (alle) ambtenaren.

De discussie in verband met de levensbeschouwelijke symbolen gaat over de vraag in hoeverre de vereiste onpartijdigheid zich niet alleen in het handelen moet veruitwendigen, maar ook in de kledij van (alle) ambtenaren

Vanuit seculier perspectief is hierover geen principiële en doorslaggevende uitspraak te doen. Hier botst de godsdienstvrijheid van de ambtenaar met de vrijheid van de burger om niet met de levensbeschouwelijke overtuiging van een ambtenaar geconfronteerd te worden. Ik ben het op dit punt eens met Jürgen Habermas: 'Het zal altijd een punt van discussie blijven hoe de grens tussen de positieve godsdienstvrijheid, dus het recht om het eigen geloof in praktijk te brengen, en het negatieve vrijheidsrecht om van de religieuze praktijken van anderen verschoond te blijven, in het concrete geval getrokken moet worden.' Voorstanders van een verbod leggen de nadruk op de vrijheid van de burger om neutraal bediend te worden zonder hierbij door levensbeschouwelijke verwijzingen gestoord te worden. Tegenstanders van een verbod vragen een vorm van tolerantie van de burger voor levensbeschouwelijke verwijzingen, benadrukken de handelingsmogelijkheden en werkgelegenheid van religieuze minderheden en de vrijheid van de ambtenaren – zolang ze maar hun werk naar behoren uitvoeren en in hun handelen onpartijdigheid verzekeren.

CONTEXTE

Door deze onbeslistheid is het goed om naast principiële ook pragmatische en contextuele overwegingen mee in rekening te brengen: hoeveel mensen

vallen onder het verbod, zijn er al klachten, heeft een verbod invloed op de gelijke kansen op de arbeidsmarkt en hoe wordt zo'n verbod gepercipieerd? Indien er voor een verbod gekozen wordt, is het alvast niet nodig dat voor alle ambtenaren en functies gelijk te implementeren. Er is geen reden waarom mensen het grondrecht van de gewetensvrijheid niet zouden mogen uitoefenen in functies waarbij de neutraliteit van de overheid minder in het geding is en er hieromtrent ook geen verkeerde perceptie kan ontstaan: bibliotheekbedienden en parkeerwachters verschillen in dat opzicht van bijvoorbeeld politie en leerkrachten. Er moet in dat opzicht ook een onderscheid gemaakt worden tussen mensen die *front-office* en dus zichtbaar werken en mensen die *back-office* werken en nauwelijks of niet met de burger in contact komen.

Een algemene wet die het alle ambtenaren verbiedt, lijkt me dus gechargeerd. Het verbiedt meer dan nodig is. Tegenstanders van een verbod zullen er bovendien op wijzen dat zo'n verbod niet in het luchtledige hangt. Het is een wet die verschijnt in een maatschappelijke context waarin discriminatie inzake tewerkstelling al een erg voelbaar fenomeen is. Hierdoor geeft het verbod een verkeerd signaal. Hoewel het zeker niet door alle voorstanders van een verbod zo bedoeld is, komt een algemeen verbod over als een afwijzing. Religieuze minderheden voelen zich door dergelijke maatregel (nog maar eens) gevisieerd en uitgesloten.

INTEGRATIE-ERKENNINGSPARADOX

We botsen hier op wat ik de integratie-erkenningsparadox noem: opdat mensen zich geïntegreerd zouden voelen en zich met de samenleving zouden associëren en identificeren, is het toelaten en erkennen van verschil soms de beste strategie. Dat is een paradox omdat er vaak over integratie gesproken wordt in termen van aanpassing, terwijl hier het omgekeerde aan de orde is: door miskenning van het verschil gaan mensen zich vaak niet integreren, maar zich van de samenleving afkeren en zich terugplooiën op

hoofddoek, dus elke specifieke argumentatie tegen

de eigen identiteit. Mensen kunnen zich gemakkelijker identificeren met een samenleving, school of stad als die hen in hun eigenheid respecteert. Wie steeds het gevoel krijgt niet welkom te zijn en er niet bij te horen, gaat niet integreren maar zich in de eigen groep terugtrekken en het verschil accentueren met de samenleving waartoe men geen toegang krijgt.

Hoewel de discussie over het dragen van levensbeschouwelijke symbolen door leerlingen in het onderwijs een totaal andere discussie is, want hier speelt het neutraliteitsargument niet, speelt hier wel hetzelfde mechanisme: een verbod draagt niet bij aan de identificatie van bijvoorbeeld moslimjongeren met het openbaar onderwijs. Een algemeen *top-down* ingevoerd verbod geeft hen geen erkenning en komt bij hen over als een zoveelste uitsluitingsmechanisme. Dit komt de inclusiviteitsgedachte, dat iedereen gelijk tot deze samenleving behoort, niet ten goede. Ook hier zou het beter zijn te zoeken naar oplossingen die de context in rekening brengen. Een verbod kan op de ene school een nuttig instrument zijn om een open schoolcultuur te garanderen, maar het kan

op een andere school een onnodige maatregel zijn die problemen creëert waar er voorheen geen waren. Denk aan de Sikhs in Limburg.

Opdat mensen zich
geïntegreerd zouden voelen
en zich met de samenleving
zouden associëren en
identificeren, is het toelaten
en erkennen van verschil
soms de beste strategie

ONDERWIJS, ONDERWIJS, ONDERWIJS

Vrijzinnigen zijn terecht tegen de onderdrukking van de vrouw, maar het verbieden van levensbeschouwelijke tekens heeft op dat punt geen enkel effect. Kent iemand een moslim, jood of hindoe die door een dergelijk verbod de vrouw een meer gelijke plaats toekent? Wie voor gelijkheid, vrijheid en emancipatie pleit, moet inzetten op onderwijs. Ik was onlangs in de openbare bibliotheek van Boston in de VS – waar een zichtbaar christelijke vrouw me overigens erg dienstbaar te

woord stond – en op het gebouw staat in steen gebeiteld: *‘the education of the people as the safeguard of order and liberty’*. De beste garantie om de vrijheid van mensen te bewerkstelligen, is onderwijs. Goed onderwijs bevordert emancipatie en autonomie. Het blijft me in dat verband verbazen dat wanneer ik ervoor pleit dat alle scholen en netten een algemeen vormend vak LEF, een vak over Levensbeschouwing, Ethiek & burgerschap, en Filosofie zouden invoeren – ook verplicht voor alle moslims, joden en *evangelicals* – dit op weerstand vanuit vrijzinnige hoek blijft stuiten. Ofwel nemen we het ernstig met de vrijheid, gelijkheid en emancipatie van al onze burgers, ofwel houden we vast aan verzuilde belangen en blijven we schijndebatten voeren. Ik kies voor het eerste.

Patrick Loobuyck publiceerde onlangs zijn boek ‘De seculiere samenleving. Over religie, atheïsme en democratie’ (Houtekiet, 2013). Een recensie ervan vindt u in deze Geus op pag. 52. Hij stelt zijn boek voor op 13 februari 2014 om 20:00 in het Geuzenhuis (organisatie HHV Gent)

Vrijzinnigen zijn terecht tegen de onderdrukking van de vrouw, maar het verbieden van levensbeschouwelijke tekens heeft op dat punt geen enkel effect. © meunierd / Shutterstock.com

Diversiteit en strikte neutraliteit gaan hand in hand - Waarom strikte neutraliteit de beste en dus de enige wenselijke oplossing is

In *Aan het loket hoort God noch partij*, een open brief gericht aan de premier, de ministers-presidenten en alle burgemeesters van het land (De Standaard, 2 mei 2013) hield ik een pleidooi voor een strikt neutrale overheid en meer specifiek voor het installeren van een verbod op het dragen van levensbeschouwelijke en ideologische symbolen door ambtenaren. Om dit pleidooi kracht bij te zetten werd ook een online petitie opgezet die door bijna zeventuizend mensen werd ondertekend. Tot in het federale en Vlaamse parlement werd over de neutraliteit van de overheid gediscussieerd. Zolang er geen duidelijke, grondwettelijk verankerde richtlijn is, valt te verwachten dat dit thema voor maatschappelijke tweespalt zal blijven zorgen. Dat is bijzonder jammer want het seculiere karakter van de overheid is er net op gericht om autochtonen en allochtonen, gelovigen en ongelovigen, progressieven en conservatieven, links en rechts met elkaar te verbinden. Kortom, om een samenleving te creëren waar mensen met tegengestelde opvattingen harmonieus kunnen samenleven.

Jurgen Slembrouck

HOE IN VRIJHEID SAMENLEVEN ONDER EEN CENTRAAL GEZAG?

Het probleem dat hier wordt behandeld heeft inherent te maken met het uitgangspunt van een seculiere samenleving. Mensen hebben er de vrijheid om zelf te bepalen waar het in het leven op staat en om die visie in woord en daad uit te dragen. Het spreekt voor zich dat verschillende mensen op een verschillende manier van die vrijheid gebruik zullen maken. Er stellen zich nu twee vragen: Hoe kunnen mensen die fundamenteel andere antwoorden formuleren op dezelfde zingevings- en geluksvragen, überhaupt samenleven? En welk gezag wordt nog door vrije

mensen aanvaard? Het is precies op die vragen dat een seculier samenlevingsmodel een antwoord biedt.

DRIE SFEREN

In een seculiere samenleving wordt de uitoefening van de vrijheid afhankelijk gemaakt van de sfeer waarin men die vrijheid wil beleven. Het grootst is de vrijheid in de privésfeer: in de beslotenheid van je eigen woning mag je doen en laten wat je wilt. In de publieke sfeer, de straten, pleinen, zwembaden, parken en (officiële) scholen die we met elkaar delen, wordt de vrijheid van de ene beperkt door de vrijheid van de andere. Daar gelden normen en regels

die via democratische besluitvorming werden afgesproken. Toch is ook in de publieke sfeer de vrijheid erg groot. Zolang men anderen niet schaadt of men geen dwang uitoefent, kan men volop gebruik maken van de grondwettelijk verankerde vrijheden. In de overheids-sfeer tenslotte wordt, om de vrijheid van de burger alle kansen te geven, de vrijheid van de ambtenaar verder ingeperkt.

De kans is groot dat de confrontatie met dergelijke symbolen invloed heeft op de perceptie van de dienstverlening

LEVENSBSCHOUWELIJKE EN IDEOLOGISCHE NEUTRALITEIT

Dat is begrijpelijk, want de overheid speelt in de goede werking van een seculiere samenleving een belangrijke rol. Zij organiseert het politieke debat, voert de gemaakte afspraken uit door een publieke dienstverlening aan te bieden en controleert de naleving van de afspraken. Om haar rol te kunnen spelen, beschikt de overheid dan ook over macht. Ze krijgt die macht van de burgers. Zij aanvaarden het overheidsgezag op voorwaarde dat ze democratische controle kunnen uitoefenen op die macht, en dat de overheid hun fundamentele vrijheid respecteert en zich dienstbaar opstelt. Precies daarom zal de overheid bij haar ambtenaren levensbeschouwelijke of ideologische symbolen weren. Want de kans is groot dat de confrontatie met dergelijke symbolen invloed heeft op de perceptie van

de dienstverlening of op de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht.

Dat komt door vier eigenschappen die levensbeschouwelijke overtuigingen met elkaar gemeen hebben. Zij verwijzen naar mens- en wereldbeelden waarvan men beweert dat ze 'waar' zijn; dat ze 'voor iedereen en alle tijden' gelden; waaruit 'morele normen' volgen die dwingend zijn en die vaak op rituele wijze binnen een groep van gelijkgezinden beleefd worden. Het zijn deze sterk ethisch geladen waarheids- en universaliteitspretenties van levensbeschouwingen die maken dat hun symbolen het louter persoonlijke terrein overschrijden. En dat grensoverschrijdende karakter wordt versterkt door de sociale context. Dergelijke symbolen verbeelden niet alleen een morele visie op de wereld, maar ook de macht van de gemeenschap die zich door deze visie laat leiden. Net als de levensbeschouwingen die ze representeren, zijn deze symbolen ook ambigu. Ze kunnen zowel het meest verhevene als het meest verwerpelijke symboliseren. Een kruisje kan symbool staan voor

universele naastenliefde maar ook voor de opvatting dat alle mensen geboren worden in zonde en enkel door geloof in God verlost kunnen worden.

Uitstekende maar levensbeschouwelijk herkenbare ambtenaren, zijn slechte ambtenaren

VIER VOORBEELDEN EN EEN VIJFDE

Wie de noodzaak van een strikt neutrale overheid wil begrijpen mag niet enkel uitgaan van zijn eigen situatie, weerbaarheid of tolerantie. Men moet ook rekening houden met de situatie van medeburgers en trachten na te gaan welk effect de confrontatie met levensbeschouwelijke symbolen kan hebben op hun vrijheidsbeleving of op hun zelfbeschikkingsrecht. Bovendien moet men zich realiseren dat men voor een bepaalde dienstverlening enkel bij de overheid terecht kan. Daardoor treedt de burger niet alleen in een gezagsrelatie met de overheid, maar ook

in een afhankelijkheidsrelatie. Onderstaande voorbeelden zijn hypothetisch, maar in het licht van de ontwikkelingen in Gent allesbehalve absurd.

1. Een gesluierte moslima wil in de openbare bibliotheek het boek *De duivelsverzen* van Salman Rushdie en het boek *Why I am not a muslim* van Ibn Warraq ontlenen. De bibliotheekbediende draagt een djellaba, een witte pots en een baard.
2. De bouwvraag voor een nieuwe moskee wordt geweigerd. De islamitische architect gaat verhaal halen bij de bevoegde ambtenaar die uiterlijk duidelijk herkenbaar is als een orthodoxe jood.
3. Een man werd jarenlang misbruikt door een priester en wil aangifte doen. Aan het loket wordt hij geconfronteerd met een ambtenaar met een houten kruis aan een halsketting.
4. Een homoseksuele man, opgegroeid in een islamitisch gezin, wil een samenlevingscontract met zijn partner afsluiten en wordt aan het loket geconfronteerd met een ambtenaar volledig gehuld in een zwarte chador.

Wat geldt voor gebouwen geldt a fortiori voor ambtenaren

Alle levensbeschouwelijk geletterde lezers met een beetje inlevingsvermogen begrijpen dat het niet-neutrale voorkomen van de ambtenaar een ongewenste invloed kan uitoefenen op de perceptie van de dienstverlening of een ernstige bedreiging vormt voor het zelfbeschikkingsrecht van de burgers. In bovenstaande voorbeelden zullen sommigen onder hen geen boeken ontlenen, geen aangifte doen, geen samenlevingscontract afsluiten of zullen sommigen niet de indruk hebben dat de bouwvergunning op een objectieve basis werd geweigerd. Kortom, het niet-neutrale voorkomen van de ambtenaar zal het vertrouwen van de burgers in de onpartijdigheid van de overheid aantasten en zo hun

Een kruisje kan symbool staan voor universele naastenliefde maar ook voor de opvatting dat alle mensen geboren worden in zonde en enkel door geloof in God verlost kunnen worden. © Shutterstock.com

bereidheid om gedeelde regels en normen na te leven, ondermijnen. Deze voorbeelden maken ook duidelijk dat alle ambtenaren, ongeacht de aard van de dienstverlening, neutraal moeten zijn. Allemaal vertegenwoordigen ze immers de overheid, oefenen ze op een of andere manier gezag uit en moeten ze vertrouwen in het overheidsapparaat opwekken.

5. Een leerling krijgt les van een uitstekende leraar die op zijn vest steeds een pin met een fakkeltje draagt.

Het neutrale karakter van de overheid is erop gericht om in de private en publieke sfeer alle kansen te geven aan de levensbeschouwelijke diversiteit

Ook dit laatste voorbeeld maakt duidelijk waarom exclusief focussen op de dienstverlening niet voldoende is als we de vrijheid en het zelfbeschikkingsrecht van de burger centraal plaatsen. De leerling zou door de constante confrontatie met de pin verkeerdelijk tot de overtuiging kunnen komen dat het noodzakelijk is om een vrijzinnig humanist te zijn als men voorbeeldig in het leven wil staan. Maar (officieel) onderwijs moet er net over waken dat leerlingen zichzelf ontwikkelen en zich autonoom op basis van objectieve informatie levensbeschouwelijk oriënteren. Levensbeschouwelijk herkenbare leerkrachten die uitstekend les geven en tot voorbeeld strekken, kunnen, vanuit het perspectief van de vrijheid, ook een ongewenste, sturende invloed uitoefenen. Kortom, uitstekende maar levensbeschouwelijk herkenbare ambtenaren, zijn slechte ambtenaren.

Door levensbeschouwelijke symbolen te dragen, zendt men een signaal uit, communiceert men een boodschap. Men getuigt van een aanhorigheid, men bekent zich tot een bepaalde levensbeschouwelijke oriëntatie en men onderschrijft op die manier, mogelijk ongewild (maar meestal bewust), ook de moreel geladen waarheids- en

universaliteitspretentie. Met andere woorden, een levensbeschouwelijk herkenbare ambtenaar kan bij definitie niet meer neutraal handelen omdat hij al een tendentieuze handeling heeft gesteld die elke andere handeling levensbeschouwelijk besmet. Het is overigens precies dit overschrijdende, besmettelijke karakter dat verklaart waarom ook overheidsgebouwen, die nochtans niet kunnen handelen, neutraal moeten zijn.

OPGELET VOOR HET MISVERSTAND

Mijn pleidooi voor levensbeschouwelijke neutraliteit mag niet worden begrepen als een pleidooi tegen levensbeschouwelijke diversiteit. Het heeft enkel betrekking op ambtenaren die hun ambt uitoefenen. In de publieke sfeer pleit ik voor het grootst mogelijke pluralisme, voor grote tolerantie en zelfs voor respect. Deze attitudes zijn voor het vreedzaam samenleven in een open samenleving van het grootste belang. Toch mag dat respect geen reden zijn om de confrontatie of de levensbeschouwelijke dialoog uit de weg te gaan. Integendeel zelfs, die dialoog kunnen we uitgerekend in de publieke sfeer aanvatten omdat we elkaar daar, althans vanuit seculier perspectief, ontmoeten als gelijken. Zonder dwang of geweld kunnen we elkaar in deze sfeer op alle mogelijke manieren 'bevragen'. Met moeilijke boeken maar ook met spottende cartoons. Met interculturele dialogen maar ook met eenzijdige slogans. Wanneer we in de publieke sfeer geconfronteerd worden met opinies of symbolen die een bepaald signaal uitzenden of die onze eigen levensbeschouwelijke oriëntatie in vraag stellen, hebben we de mogelijkheid om weerwerk te bieden. Deze weerbaarheid is echter niet mogelijk in de sfeer van de overheid. Niet alleen ontbreekt vaak gewoon de tijd of de ruimte maar, zoals gezegd, aan het loket ontmoeten burger en ambtenaar elkaar niet als gelijken, gelet op de macht van die laatste en de afhankelijkheid van de eerste. Daar zijn de basisvoorwaarden om elkaar te bevragen of een dialoog aan te gaan niet vervuld.

Wie de vrijheid van de burger centraal

plaatst, zal niet toelaten dat die vrijheid wordt beknot door een onnodige confrontatie met niet-neutrale ambtenaren. Zeker niet wanneer hierdoor zijn vertrouwen in het overheidsapparaat en zijn bereidheid om gedeelde normen en regels na te leven worden aangetast. Wie oprecht bezorgd is om de kwaliteit van de dienstverlening zal vermijden dat de perceptie van de dienstverlening door levensbeschouwelijke symbolen in een kwaad daglicht wordt gesteld. Dat is ook de betrachting van de wetgever geweest. Wie de statuten van de federale, Vlaamse of Brusselse ambtenaren leest, stelt vast dat die, precies om deze redenen, neutraal moeten zijn in hun voorkomen: 'Wanneer hij bij zijn ambtsuitoefening in contact komt met het publiek vermijdt de rijksambtenaar elk woord, elke houding, *elk voorkomen*, die van die aard zouden kunnen zijn dat ze het *vertrouwen van het publiek in zijn volledige neutraliteit*, in zijn bekwaamheid of in zijn waardigheid in het gedrang zouden kunnen brengen.' [mijn cursivering, JS] Deze statuten maken duidelijk dat wie voor de overheid tewerkgesteld wenst te worden, in de eerst plaats gedreven moet worden door gevoelens van dienstbaarheid en de wil om de vrijheid van de burger centraal te plaatsen. Op die manier betuigt de ambtenaar intercultureel respect en is hij zijn ambt waardig.

In Gent heeft men, louter om electoraal gewin de vrijheid van de ambtenaar om een groepsidentiteit te beleven voorrang gegeven op de vrijheid van de burger om zich daaraan te onttrekken

HET DEBAT

Patrick Loobuyck betreurt de teneur en de kwaliteit van het debat. Ik treed hem bij. Neem nu zijn stelling dat men vanuit het seculiere perspectief geen doorslaggevende, principiële uitspraken kan doen over het belangenconflict tussen de vrijheid van de burger en die van de ambtenaar. In het licht van

Door levensbeschouwelijke symbolen te dragen, zendt men een signaal uit, communiceert men een boodschap. ©John Moussiaux

wat hij over de seculiere samenleving schrijft, is dit vermeende onvermogen onbegrijpelijk. Hij bevestigt immers dat de overheid ten aanzien van de burger een dienende rol heeft en hij onderschrijft de gedachte dat 'de overheid iedereen als vrije en gelijke burgers moet behandelen.' Precies daarom is hij ook voorstander van neutrale overheidsgebouwen: 'Geen kruisbeelden of andere religieuze symbolen dus in klaslokalen van het officieel onderwijs, in gemeentehuizen, rechtszalen en andere openbare gebouwen.' Welnu, als je al deze premissen aanneemt en logisch verder redeneert dan moet je besluiten dat ook de overheidsambtenaar in zijn voorkomen levensbeschouwelijk neutraal moet zijn. Want wat geldt voor gebouwen geldt a fortiori voor ambtenaren. In tegenstelling tot de gebouwen zijn het immers de ambtenaren die effectief de dienst verlenen en die over macht beschikken. Wanneer je bovendien aan de hand van concrete voorbeelden merkt dat een levensbeschouwelijk herkenbare ambtenaar schadelijk is voor het zelfbeschikkingsrecht van de burger, dan kan je niet anders dan een verbod bepleiten.

Dirk Verhofstadt waarschuwt voor een hellend vlak. Het toelaten van levensbeschouwelijke symbolen kan er toe leiden dat ook ander (ongewenst) levensbeschouwelijk gedrag gerechtvaardigd wordt. Albert Comhaire is dan weer gevoelig voor de internationale context en wijst op het nut van het consequent toepassen van de seculiere wet. Voor Patrick Loobuyck is dit naast de kwestie: 'Geen argument ter zake', zo luidt zijn strenge oordeel. Maar wanneer hij zijn eigen pleidooi tegen een verbod gewicht wil geven, is hij er als de kippen bij om zelf praktische, contextgevoelige argumenten in te roepen.

Deze praktische argumenten pro of contra een verbod kunnen naar mijn mening een toegevoegde waarde hebben, toch zijn ze niet doorslaggevend. Waar het wel om draait is de vrijheid van de burger. Die staat centraal, die is onze gids in de zoektocht naar een billijk evenwicht tussen de verschillende belangen. Het neutrale karakter van de overheid is erop gericht om in de private en publieke sfeer alle kansen te geven aan de levensbeschouwelijke diversiteit. Door zelf neutraal te zijn, erkent de overheid het recht van haar

burgers om in alle vrijheid van elkaar te verschillen. Die erkenning kan men ook beschouwen als een uitnodiging om de basisbeginselen van een seculier samenlevingsmodel te omarmen. Het integreren van deze basisbeginselen is een noodzakelijke oefening voor alle burgers. Zij vormen het cement van onze seculiere samenleving. Zonder een overlappende consensus verbrokkelt onze samenleving in levensbeschouwelijke getto's, en veroordeelt ze burgers om hun identiteit communautaristisch te beleven.

In Gent heeft men, louter om electoraal gewin en onder het mom van het actief pluralisme, de vrijheid van de ambtenaar om een groepsidentiteit te beleven voorrang gegeven op de vrijheid van de burger om zich daaraan te onttrekken en voor zichzelf uit te maken waar het in het leven op staat. De beslissing van het Gentse stadsbestuur tast niet alleen de waardigheid van de stadsambtenaar aan, ze brengt ook de vrijheid van de burger in gevaar en schaadt zo het algemeen belang. Dit mogen we niet tolereren.

Grensoverschrijdend gedrag

Beste lezer,

Geloof me vrij. De meeste gedachten voor deze column komen zomaar in mij op, meestal vierentwintig uur vóór de deadline en bij voorkeur tijdens het ontbijt. Deze morgen dus maakte ik me plots de bedenking dat een katholiek die zich bekeert tot de vrijzinnigheid (en zo zijn er ongetwijfeld velen) het equivalent is van een heiden die bekeerd wordt door het christendom. Dergelijke gedachten bezoeken mij dus. Erg bezwarend bij een geurig kopje koffie en de poes die naast je op tafel de krant zit mee te lezen.

Mijn katholieke roots spelen dus nog regelmatig op. Een jeugdherinnering die ik niet kan verbannen, heeft te maken met het gedwongen zondagse kerkbezoek. Telkens als de consecratie werd ingeluid en de dienstdoende hogepriester hostie en kelk plechtig verhief, verstomde alle gekuch en gerochel. Er viel een ongetwijfeld sacrale, indrukwekkende stilte. Dat was het moment waarop ik kampte met de onweerstaanbare drang om plots recht te veren en zeer luid 'Godverdomme nog aan toe!!!' of iets in die aard te roepen. Een onvoorspelbaar, magisch moment om de gevestigde orde aan flarden te scheuren en iets onherroepelijks te plegen. Dezelfde impuls overvalt me nog geregeld op onverwachte momenten: in de bioscoop, in de supermarkt, aan de kassa, op de trein, in een wachtzaal, tijdens een concert, op vernissages, op recepties, tijdens een lezing, op een rouwplechtigheid ... Ik dacht de juiste term gevonden te hebben voor deze verrukkelijke aandoening: grensoverschrijdend gedrag.

Maar na het lezen van de ochtendkrant heb ik begrepen dat ik me hierover niet de minste zorgen hoeft te maken. Er zijn andere aberraties, waarbij mijn dwanggedachten danig verbleken.

Onder andere: Astrid Bryan, dat lekkere stuk, heeft een stuk van de maan gekocht. Om hoeveel grond het gaat zullen we weten op het ogenblik dat deze Geus van de pers rolt, want dan krijgt Bryan de officiële akte tijdens een plechtigheid in Utopolis (*what's in a name*) in Mechelen. Voor nog geen 25 euro kan je 4.064 vierkante meter maangrond kopen. Het doet me denken aan die fameuze slogan van een begrafenisondernemer tijdens crisis van de jaren dertig in de USA: 'Why go on living when we can bury you for only 49,50 dollar?'

Andere koek: Zaha Hadid (Britse toparchitecte naar het schijnt) heeft het ontwerp gemaakt van het Al Wakrah-stadion als aanloopje voor het WK voetbal in 2022 in Qatar. Dat stadion moest op een boot lijken, maar uiteindelijk heeft het de vorm van een gigantische vagina aangenomen. Is dat grensoverschrijdend gedrag? Neen, zegt Holly Baxter, topredactrice van The Guardian, integendeel: 'De gelijkenis met het vrouwelijke voortplantingsorgaan is dan misschien toevallig ontstaan, maar dat kan ik alleen maar toejuichen.'

In een wereld waar sport en vagina's zelden samenkomen moet dit gewoon iets positiefs zijn.'

En dan lees ik het verhaal van een 28-jarige Rus die de hond van zijn buurman heeft gestolen omdat hij hem gewoon lustte. Maar niet rauw, de politie in Zuid-Siberië trof het corpus delicti - een steelpan met gebraden hondenvlees (saignant) - aan in zijn keuken. Is dat nu gastronomisch grensverleggend of gewoon grensoverschrijdend gedrag?

Duidelijker lijkt me de affaire Aurele Almanza uit Mallorca. Deze Spaanse slager had zijn broer Osmas in huis genomen omdat die het moeilijk had. Maar stank voor dank, het kwam geregeld tot ongeregelde heden en plots zat het Aurele te hoog en heeft hij zijn broer in mootjes gehakt. Tot daar niets ongewoons zal je zeggen, dagelijkse kost enfin. Maar dat hij het in stukken gehakte lijk netjes in plastic verpakte en tussen zijn diepvrieswaar in de etalage legde, kan wijzen op grensoverschrijdend gedrag.

Nog ééntje, ter afsluiting en omdat het dagelijkse nieuws mij versterkt in het gevoel dat er met mijn op het eerste zicht grensoverschrijdend gedrag niets aan de hand is.

In Dresden is een politiemann gearresteerd na de moord op een man. Ja, dat kan politiemannen ook overkomen. Wat intrigeert is een detail: het slachtoffer droomde ervan te worden opgegeten door die politiemann. En die heeft voor zover mogelijk ook de wens van zijn slachtoffer vervuld. 'Er zijn aanwijzingen dat delen van het lichaam daadwerkelijk gegeten zijn' lees ik. Heerlijk. De zaak doet erg denken aan Armin Meiwes, de kannibaal van Rotenburg, die via internet contact zocht met iemand die zich graag zou laten opeten. Hij kreeg snel respons: het slachtoffer meldde zich geestdriftig en verzocht ook nog om zijn piemel eraf te snijden vooraleer Meiwes hem doodde. De kannibaal van Rotenburg deed zich vervolgens te goed aan de beste stukken en vroom de minder malse delen in - een appeltje voor de dorst.

Waartoe beschouwingen over mijn katholieke roots toch leiden ...

Willem de Zwijger

© www.aasarchitecture.com

Op de Kouter vinden geregeld Duitse militaire parades en concerten plaats. © Stadsarchief Gent / De Zwarte Doos

Wandelen door Gent

1913-1918

In 1913 organiseerde Gent een succesvolle wereldtentoonstelling. Een jaar later brak echter de oorlog uit en werd Gent ingenomen door de Duitsers. Als eerste artikel in onze reeks 'Achter de linie', die een heel jaar lang aandacht zal besteden aan WO I en de herdenking ervan, publiceren we enkele fragmenten uit het boek 'Wandelen door Gent 1913-1918. Van Wereldtentoonstelling tot Wereldoorlog'. Auteurs Erwin De Decker en Peter Jacobs beschrijven het ontregelde leven van de Gentenaren tijdens deze periode.

BURGERVADER EMILE BRAUN, MIELE ZOETEKOEK

Als er een naam een rode draad trekt door dit boek, is het die van Emile Braun (1849-1927). Hij was een van de drijvende krachten achter de wereldtentoonstelling en loodste Gent door de Eerste Wereldoorlog. De populaire burgemeester werd door de Gentenaren dan ook Miele Zoetekoek genoemd.

Emile Braun is geboren in Nijvel, waar zijn Duitse vader zich had opgewerkt tot schoolinspecteur en directeur van de normaalschool. Thomas Braun was een eminent pedagoog. Emile studeerde in Gent voor burgerlijk ingenieur en kon meteen aan de slag bij de spoorwegen in Luik. In 1879 werd hij tot hoofdingenieur van de Stad Gent benoemd, waar hij onder meer de werken aan de voorhaven registreerde en de urbanisatie rond het Zuidstation uitvoerde.

Hij werd politiek actief bij de liberalen, eerst in de provincieraad, later in het stadsbestuur en in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Emile Braun was burgemeester en schepen van openbare werken van Gent van 1895 tot 1921, met een korte onderbreking van 1909 tot 1911, toen hij de sjerp afwees vanwege onenigheid over de coalitie. Door de hervorming van het kiesrecht werden de socialisten, meer nog dan de katholieken, een belangrijke factor om mee te rekenen.

In 1911 werd Braun voorzitter van het uitvoerend comité van de wereldtentoonstelling, nadat de bezieler van het project, de industrieel Gustave Carels, overleden was. In 1914 onderhandelde hij met de Duitsers over de vreedzame overgave van de stad, een initiatief dat hem veel steun maar ook hier en daar afkeuring opleverde.

ETAPPESTAD

Op 12 oktober 1914 maken de Duitsers hun plannen duidelijk bij de Gentse burgemeester: de stad zal ongedeerd blijven op voorwaarde dat zich geen incidenten tussen de bevolking en de troepen voordoen. De Gentenaren dienen onmiddellijk alle wapens in te leveren en net als in de andere bezette gebieden van het land wordt de Duitse mark naast de Belgische frank de officiële munt (1 mark = 1,25 frank). Aan het stadhuis wappert voortaan de zwart-wit-rode vlag van het Duitse Rijk.

Meteen beginnen de Duitsers het leven in Gent naar hun inzichten te organiseren: ze bezetten de stations en leggen alle treinverkeer stil, ze stellen het beperkte telefoonnet buiten dienst en beginnen met de aanleg van hun eigen communicatie. De post wordt niet langer bedield, de kranten worden gecensureerd. Duitse troepen worden ondergebracht in de door de Belgische soldaten verlaten kazernes of bij burgers ingekwartierd. Officieren nemen hun intrek in verlaten of opgeëiste woningen.

De inkwartiering van Duitsers bij Gentenaren loopt niet altijd van een leien dakje. De Duitsers zijn wantrouwig; ze hebben onder meer schrik van voedselvergiftiging en vaak zijn er ook taalproblemen. Het leven is volledig ontregeld. Van heel wat gezinnen hebben de mannen dienst genomen in het Belgisch leger en talloze burgers zijn gevlucht. In de fabrieken ligt de productie zo goed als stil omdat de grondstoffen niet aangevoerd worden en er geen afzet is voor afgewerkte goederen.

ETAPPE GENT, ZENUWCENTRUM VAN DE DUITSCERS

De Gentenaren dachten dat de bezetting van hun stad van korte duur zou zijn, maar de Duitsers hadden andere plannen. Gent werd de etappestad van het Vierde Leger, de eenheid die onder meer verantwoordelijk was voor de vier grote veldslagen bij Ieper en die als eerste gebruik maakte van chloor- en mosterdgas.

In de Duitse militaire terminologie is een *Etappe* het zenuwcentrum van een legereenheid. Daar worden de troepen bevoorradat en verzorgd, wordt materiaal opgeslagen en technische bijstand geleverd. Bovenal is een etappestad de plek waar nieuwe rekruten samengebracht worden om naar het front te trekken. Een etappestad is dus een knooppunt van logistiek, communicatie en transport. Dat Gent hiervoor uitgekozen werd, lag voor de hand: de stadsvernieuwingen van de voorbije jaren, de uitstekende verbindingen over het spoor, de weg en het water en bovenal de veilige ligging in de nabijheid van het front.

In de tientallen administratieve, logistieke en medische diensten die de Duitsers in Gent inrichtten, werkten duizenden Duitse militairen. Ze werden geleid door hogere officieren, vaak van adellijke afkomst. Terwijl de Duitse soldaten die voor het front bestemd waren vaak slechts korte tijd in Gent verbleven, konden de officieren van de etappe genieten van een luxe eventje zonder veel risico's.

OVERLEVEN

Heel wat Gentenaren worden werkloos en de karige uitkeringen zijn lang niet voldoende om in het levensonderhoud te voorzien. Daarenboven ontstaat in het najaar van 1914 al de eerste voedselschaarste. Er is niet alleen een gebrek aan transport, ook de duizenden Duitse militairen in de stad moeten worden gevoed. Tijdens de vier oorlogsjaren verblijven gemiddeld 15.000 Duitsers in Gent, op sommige momenten piekt hun aantal zelfs tot 40.000. De militairen van de *Wirtschaftsausschuss* (economische afdeling) met hun kantoren op de Kouter zijn verantwoordelijk voor het opkopen of opeisen van vlees, groente en fruit bij de landbouwers. Wat overblijft, is voor de Gentenaren. Door de schaarste en de woekerprijzen die sommige landbouwers aanrekenen, worden levensmiddelen peperduur.

Het stadsbestuur legt maximumprijzen voor brood vast en start met soepbedelingen voor werklozen. Vanaf december 1914 wordt het brood gerantsoeneerd en heeft elke bewoner nog recht op maximaal 250 gram per dag. De rijke Gentse burgerij toont haar solidariteit en start met allerlei liefdadigheidsinitiatieven. Zo worden in de foyer van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg goedkope maaltijden bereid door de dames van het Oeuvre de la Croix Verte; arme gezinnen kunnen terecht bij de gratis melkbedeling.

Vanaf begin 1915 wordt de voedseldistributie alsmaar moeilijker en zijn heel wat levensmiddelen gewoon niet meer te krijgen zonder de rantsoenkaart. Ook het vlees gaat op de bon: elke Gentenaar krijgt nog 150 gram per week. Het stadsbestuur doet wat het kan om hongersnood te voorkomen. Het start met een stadsboerderij in de wijk Ekkergem; in het stadspark en op de braakliggende terreinen van de wereldtentoonstelling worden aardappelen en andere groenten geplant. De meeste hulp komt echter uit het buitenland, waar geldinzamelingen georganiseerd worden voor '*brave little Belgium*'. De Duitse overheid laat toe dat met dat geld voedselvoorraden aangekocht worden in neutrale landen. De distributie staat onder het toezicht van de Nederlandse, de Spaanse en – tot de VS in 1917 in de oorlog stappen – de Amerikaanse ambassadeur in België. Net zoals in andere steden worden de producten in Gent goedkoop verkocht in de winkels van de *Relief Commission for Belgium*. De Gentenaren maken er kennis met conserven, Nederlands melkpoeder en vooral Amerikaanse rijst, toen nog ongebruikelijke etenswaren.

In de 'Amerikaanse winkels', zoals ze door de Gentenaren genoemd worden, mogen de Duitse militairen geen inkopen doen. Sommige sluwe inwoners van de stad zetten een handeltje op en kopen conserven en rijst om ze door te verkopen aan Duitse soldaten, die de producten opsturen naar het thuisfront waar ook voedselschaarste heerst. Met het geld kunnen de sjacheraars aardappelen, vlees of andere producten op de zwarte markt kopen. Maar slechts weinigen wagen er zich aan, want wie gesnapt wordt, vliegt in de gevangenis.

De Gentse advocaat Marc Baertsoen herinnert zich dat het niet altijd evident was om de voedselhulp bij de juiste mensen te krijgen. Voor de bereiding van bonen, erwten en rijst, bijvoorbeeld, zijn kolen nodig, en extra ingrediënten. Niet iedereen kan zich dat permitteren. 'Daarom zullen die voedingsmiddelen nu op grote schaal bereid worden en als soep aangeboden worden. Dat moet het grote gebrek aan aardappelen compenseren waaronder de bevolking zeer lijdt.'

Ondanks de maatregelen blijft er een schrijnend gebrek aan voedsel en gaat de kwaliteit van het eten achteruit. Behalve voor de in Gent verblijvende Duitsers: zij kunnen nog steeds teren op hun opgeëiste voorraden en merken weinig van de schaarste.

Er is gelukkig een klein lichtpunt. Omdat de fabrieken in Noord-Frankrijk en ten zuiden van Gent stilliggen, is de Leie minder vervuild en kan er weer vis gevangen worden. De vangst wordt tegen woekerprijzen aangeboden.

Er dreigt een energietekort. Steenkool is de belangrijkste energiebron en wordt ook gebruikt in de elektriciteitscentrales. Strenge winters en een gebrekkige aanvoer veroorzaken op verschillende momenten een acuut gebrek. Om het energieverbruik te beperken voert de Duitse overheid einde april 1916 de zomertijd in. Tijdens de koude winter van 1917 moet extra zuinig omgesprongen worden met de steenkoolvoorraden. Daarom wordt de elektrische straatverlichting gedoofd, moeten uitstalramen onverlicht blijven, rijden de trams maar tot 20.30 uur, sluiten de scholen en mag steenkool thuis enkel gebruikt worden om te koken, niet om te verwarmen.

Marc Baertsoen komt op 3 februari 1917 om halfzeven terug van een vergadering in de Lakenhal. 'Er is geen straatverlichting meer en de winkeliers hebben de rolluiken neergelaten. Het is een luguber gezicht. Het vriest nog steeds en de ijsplekken en de sneeuwresten maken een wandeling in het donker nog gevaarlijk ook. Op de Kouter is enkel nog licht in sommige kantoren van de Duitse militairen. Iedereen klaagt en mensen gaan 's avonds niet meer de deur uit. Maar dankzij de besparingen kan de stad toch elektriciteit aan de gezinnen blijven leveren [...]. Door gedurende zes maanden de zomertijd in te voeren, hoopt de Duitse overheid dat de Belgen een uur vroeger gaan slapen en een uur vroeger opstaan waardoor de verlichtingskosten zullen dalen. Niets is minder waar, want de Belgen blijven leven volgens het oude uur [...]: volgens het horloge van het belfort is het middag maar voor de Gentenaren is het pas 11 uur, en wanneer een Duits kantoor om 16 uur sluit, weten we dat we daar voor 15 uur moeten zijn.'

VERBODEN STIL TE STAAN

In september 1914 had de *Kaiserliche Generalgouverneur* Freiherr von der Goltz op affiches in de bezette gebieden beloofd dat de Belgen niets hoeven te vrezen van de Duitsers. De nieuwe heerser verlangt enkel onvoorwaardelijke

gehoorzaamheid en steun, in het bijzonder van de ambtenaren en de gemeentebesturen die hun taken moeten voortzetten. Het Gentse stadsbestuur, onder leiding van de liberale burgemeester Emile Braun en de socialistische eerste schepen Edward Anseele, krijgt de ondankbare taak om een gulden middenweg te vinden tussen de uitvoering van zijn taken en de Duitse bezetter ter wille te zijn.

Van oktober 1914 tot november 1918 volgt een eindeloze reeks maatregelen. De Gentenaren worden over die beslissingen geïnformeerd via *Bekanntmachungen*, grote brieven die onder meer op de Kouter en aan het Zuidstation worden aangeplakt.

Zo bijvoorbeeld reageert de Gentse burgerij op 7 januari 1917 geschokt op het bericht dat inwoners met meer dan honderd flessen wijn, hun voorraad moeten aangeven. Later wordt die wijn ook in beslag genomen. Officieel gaat hij naar het front, waar Duitse soldaten in de loopgraven wijn krijgen uit schrik voor tyfusbesmetting door water. Maar de praktijk is anders: de beste flessen verdwijnen in de kelders van de in Gent verblijvende Duitse officieren of worden in hun mess ontkurkt. De burgerij probeert aan de maatregel te ontkomen door de voorraad te begraven in de tuin. Maar wanneer koeien en paarden opgeëist worden, zijn die moeilijker te verbergen.

De papieren schuldbekentenissen die de Gentenaren voor hun in beslag genomen goederen ontvangen, stellen niet veel voor. In 1916 loopt de schuld al in de miljoenen; er is nooit iets vergoed.

Tijdens de laatste twee oorlogsjaren krijgen de Duitse troepen het steeds moeilijker om stand te houden aan het front. De slechte bevoorrading, de grote verliezen aan manschappen en het gebrek aan grondstoffen voor de oorlogsindustrie leiden tot nog meer opeisingen in de bezette gebieden. Voor de productie van wapens en munitie, bijvoorbeeld, hebben de Duitsers nood aan koper, messing en nikkel. De Gentenaren worden in 1917 verplicht al hun koperen potten en pannen, naamlaten en luchters af te geven op het Sint-Veerleplein. Er is geen ontkomen aan, want dagelijks vinden onaangekondigde huiszoekingen plaats waarbij de militaire politie alle koper in beslag neemt.

Marc Baertsoen beschrijft de effecten van de maatregel: 'Het droevige defilé van personen die hun koperen pannen, waterketels, kandelaars en bloembakken inleveren start dus op 12 maart 1917 en duurt meer dan twee weken [...]. Het was triest de Duitse vrachtwagens volgeladen te zien met de kookpotten en ketels van onze dappere burgers, vooral bij de gedachte waarvoor al dat koper gaat dienen. De volgende dagen werd koper opgeëist bij de industriëlen: de grote koperen ketels van de ververijen of machineonderdelen, waardoor de fabrieken lange tijd buiten gebruik zullen zijn. Ten slotte werd op het einde van de maand begonnen met huiszoekingen bij particulieren die fikse straffen kregen voor niet afgegeven metalen.'

De Duitsers hebben ook nood aan textiel voor het maken van uniformen en zandzakjes voor de loopgraven. De ingezamelde stoffen komen terecht in een legerdepot in het Zuidstation. Duitse soldaten die met verlof van het front een paar dagen in Gent verblijven, kunnen hier hun uniform vernieuwen. Het depot wordt streng geleid door de Berlijnse kapitein Otto Rau.

Wanneer in november 1915 de Duitsers in Gent ook honden in beslag nemen, doen ze dat niet om zich te verrijken, maar om de dieren naar de loopgraven te brengen. Hongerige honden blijken immers goede rattenvangers te zijn. Ook die maatregel is pijnlijk voor veel Gentenaren, want honden waren in die tijd niet alleen gezelschapsdieren, ze werden ook voor karren gespannen.

De inbeslagnames wekken steeds meer wrevel bij de verarmde bevolking, maar ook andere maatregelen veroorzaken ergernis, zoals het verbod om voor privédoeleinden met de fiets te rijden, het verbod om stil te staan op bruggen en de verplichting om het trottoir te verlaten als er een Duitse officier voorbijkomt. Op overtredingen staan boetes of gevangenisstraffen. Het is opvallend hoe lijdzaam de Gentenaren alles ondergaan, zelfs wanneer de bezetter duizenden mannen oproept en als vee afvoert.

AFSLUITER: DE ZEPPELIN VAN SINT-AMANDSBERG, LUCHTGEVECHT BOVEN GENT

Vlakbij Ikea op de terreinen van Flanders Expo in Sint-Denijs-Westrem herinnert een kleine controletoren aan het feit dat hier ooit een luchthaven lag. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd ze door de Duitse militairen uitgebouwd als basis voor spionagevluchten en luchtaanvallen op het front en op Groot-Brittannië. De luchthaven was streng beveiligd door luchtafweergeschut en was verboden terrein voor Gentenaren.

Toch was de rol van de luchtmacht in het begin nog vrij beperkt; de Duitsers zetten vooral zeppelins in omdat ze meer en zwaardere bommen konden dropen dan de kleine vliegtuigjes. Zo stationeerden ze een tijdje luchtschepen op de luchthaven van Gontrode, een dorp ten zuidoosten van Gent. Gentenaren zagen tijdens de oorlogsjaren wel eens Duitse zeppelins geruisloos voorbijvaren op weg naar Frankrijk of Groot-Brittannië. Voor veel inwoners was dat de eerste kennismaking met de luchtschepen, want de geplande zeppelinvaarten op de wereldtentoonstelling een jaar eerder waren waarschijnlijk om militaire redenen in extremis afgelast – de prentbriefkaarten van het Duitse paviljoen met daarboven een zeppelin zijn dus fotomontages.

In de nacht van 6 op 7 juni 1915 werden de Gentenaren opgeschrikt door de explosie van een Duitse zeppelin pal boven de stad. Het luchtschip LZ 37, dat terugkeerde van een opdracht boven het Kanaal, was gebombardeerd door de 23-jarige Britse jachtvlieger Reginald (Reggie) Warneford en stortte als een toorts neer op het klooster van Onze-Lieve-Vrouw Visitatie in Sint-Amandsberg. Daarbij werd heel wat schade aangericht en kwamen een negenjarig meisje en een non om het leven. Van de negenkoppige bemanning van de Duitse zeppelin overleefde alleen stuurman Alfred Mühler de ramp.

Hoewel de Duitsers het voorval probeerden te minimaliseren, richtten ze voor de gesneuvelde bemanningsleden in 1917 een monument op op de Westerbegraafplaats in Gent. Het staat er nog steeds.

Warneford werd meteen als held gehuldigd, maar kwam een paar dagen later al om het leven bij een vliegtuigongeluk in Frankrijk. Sint-Amandsberg is de piloot niet vergeten. Hij kreeg een gedenkplaat aan de gevel van het klooster en in de Gentse deelgemeente is een straat naar hem genoemd.

Erwin De Decker en Peter Jacobs

*Geprikkeld om verder te lezen? 'Wandelen door Gent 1913-1918' is te koop in elke boekhandel (€ 24,99).
Info op www.gent1913-1918.be*

JACINTA DE ROECK

- ° Sint-Truiden, 1956
- Startte haar loopbaan in het onderwijs
- Maakte in de jaren '90 de overstap naar de politiek (Agalev)
- Specialiseerde zich in de Senaat in bio-ethische kwesties
- Stond aan de wieg van de eerste wetgeving rond euthanasie in 2002
- Werd aangesteld als directeur van HHV sinds 2009
- Zorgt ervoor dat de uitbreiding van de euthanasiewet op de maatschappelijke en politieke agenda blijft staan
- Won in oktober 2013 de LEIFtime Achievement Award

‘Ik had veel liever de uitbreiding voor verworven wilsonbekwaamheid gezien’

JACINTA DE ROECK EVALUEERT DE UITBREIDING VAN DE EUTHANASIEWET

Elf jaar nadat euthanasie in België wettelijk werd geregeld, keurde de senaat in december vorig jaar een uitbreiding van de wet naar minderjarigen goed. Jacinta De Roeck, directeur van de Humanistisch-Vrijzinnige Vereniging, was als Agalev-senator in 2002 nauw betrokken bij de totstandkoming van de euthanasiewet. In haar verdere loopbaan is ze het dossier nauwgezet blijven volgen. Dat maakt van haar de uitgelezen gesprekspartner om de wetsuitbreiding onder de loop te nemen.

De euthanasiewet uit 2002 was een belangrijke mijlpaal, maar het bleef een compromis dat belangrijke hiaten openliet. Kunt u verduidelijken waarin die wet tekortschiet?

Al elf jaar vragen wij (HVV), samen met zoveel anderen, twee uitbreidingen: voor minderjarigen en voor verworven wilsonbekwaamheid (bijvoorbeeld dementie). Dat is de grootste gemiste kans van onze wet uit 2002: een voorafgaande wilsverklaring euthanasie kan alleen worden toegepast bij een patiënt die in een onomkeerbare coma terechtkomt, en niet voor een persoon die omwille van dementie, alzheimer of een hersenaandoening wilsonbekwaam geworden is. Dat krijgen we écht niet meer uitgelegd aan mensen die net de diagnose ‘beginnende alzheimer’ hebben gekregen, en bij ons inlichtingen komen vragen. Zij zullen net als Hugo Claus veel te vroeg uit het leven moeten stappen, wanneer ze nog heldere momenten hebben. Want dan zijn ze nog wilsbekwaam. Ik blijf herhalen dat de toepasbaarheid van de wilsverklaring euthanasie, door de beperking tot gevallen van een onomkeerbare

coma, een lege doos is. In die situatie zorgt goede medische praktijk er immers nu al voor dat het leven nietodeloos verlengd wordt.

‘We zijn terug bij af’

Daarnaast vragen we ook al elf jaar om enkele verfijningen. Zo zou de beperking in tijd die men aan de wilsverklaring verbonden heeft, afgeschaft moeten worden. Het gaat hier per slot van rekening over een soort testament dat je maakt. En zoals elk testament zou ook dit papier onbeperkt geldig moeten blijven tot je het zelf ongedaan maakt.

‘Ik vind dat het zorgtraject van de patiënt prioriteit heeft op de morele vrijheid van de arts’

Tenslotte is het dringend nodig om de doorverwijsplicht voor artsen die een euthanasieverzoek op basis van ‘gewetensbezwaar’ weigeren wettelijk te verankeren, en om de weigering door zorginstellingen te verbieden. Een arts

heeft het recht om de toepassing van een euthanasie te weigeren omwille van morele, ethische of levensbeschouwelijke redenen. En terecht! Maar er zijn artsen die beweren dat ze van zodra ze doorverwijzen, goed wetende dat het gaat om een euthanasievraag die ingewilligd zal worden, al moreel betrokken zijn bij deze euthanasie. Ze roepen dus hun morele vrijheid in. Volgens mij kan dit niet. Een arts heeft natuurlijk zijn morele vrijheid, maar ook de opdracht het zorgtraject van zijn of haar patiënt te volgen zoals het hoort, dat staat duidelijk in de wet op de patiëntenrechten. Ik vind dat het zorgtraject van de patiënt prioriteit heeft op de morele vrijheid van de arts, zeker als dit enkel en alleen inhoudt dat die op zoek gaat naar een andere arts waarnaar zijn of haar patiënt kan worden doorverwezen.

Moeten we nu onverdeeld blij zijn met deze uitbreiding?

Dit is maar een heel klein stapje vooruit, ik had veel liever de uitbreiding voor verworven wilsonbekwaamheid gezien. Het voorstel maakt euthanasie mogelijk voor minderjarigen, maar onder zeer strikte en wel erg beperkte voorwaarden. Een daarvan is dat de ouders hun toestemming moeten geven, schriftelijk zelfs. Zo’n vetorecht holt het zelfbeschikkingsrecht van het kind helemaal uit. Natuurlijk moeten ouders heel intens betrokken worden. Ook al is het patiëntje matuur genoeg en dus beslissingsbekwaam, toch kunnen we niet miskennen dat de ouders nog altijd de zorgenden zijn, de opvoeders en de ‘thuis’ van het kind. Maar de eindbeslissing in hun handen leggen, dat gaat te ver. Als het kind oordeelsbekwaam bevonden is

**EUTHANASIE BIJ MEERDERJARIGEN
OF ONTVOOGDE MINDERJARIGEN DIE
HANDELINGSBEKWAAM ZIJN**

- Enkel bij een medisch uitzichtloze toestand
 - * *d.w.z. als je ongeneeslijk ziek bent*
 - * *je hoeft dus niet terminaal te zijn*
- Met ondraaglijk fysiek lijden als gevolg van die ongeneeslijke aandoening
 - * *wat ondraaglijk is, bepaal je zelf – niet de arts*
- Of ondraaglijk psychisch lijden
 - * *dat het gevolg is van een ongeneeslijke lichamelijke aandoening (bv. volledige verlamming, MS), dat het gevolg is van een ongeneeslijke psychiatrische aandoening (bv. bipolaire stoornis, chronische depressie)*
- Mits positief advies van een tweede, onafhankelijke arts (specialist in de aandoening)
- Bij niet-terminale patiënten ook een derde arts nodig
- Bij psychische aandoeningen moet een van de artsen psychiater zijn

**EUTHANASIE BIJ MINDERJARIGEN
DIE OORDEELSBEKWAAM ZIJN**

- Enkel bij een medisch uitzichtloze toestand
- Enkel bij terminale patiënten
- Enkel bij fysiek lijden als gevolg van een ongeneeslijke aandoening
- Mits positief advies van een tweede, onafhankelijke arts
- Mits een kinder- of jeugdpsychiater (of -psycholoog) oordeelt dat de minderjarige oordeelsbekwaam is
- Mits schriftelijke toestemming van de ouders van de patiënt

dan moet het die verworven zelfbeschikking ook voluit kunnen uitoefenen. Ik vraag me trouwens af of de senatoren wel hebben stilgestaan bij hoe verscheurend zo'n schriftelijke toestemming kan zijn. Stel je eens in de plaats van ouders die, omwille van emotionele redenen en een ongelooflijke liefde, hun kind niet kunnen loslaten en moeten kiezen tussen wat zij willen en wat hun kind wil.

Gaat een ouderlijk veto in de praktijk veel voorkomen, denkt u?

Dat zal zeer uitzonderlijk zijn, maar denk bijvoorbeeld aan ouders die om levensbeschouwelijke redenen moeten kiezen. Neem nu een strikt evangelisch gezin dat de keuze moet maken tussen de vraag van hun stervende kind en de druk van de hechte gemeenschap waarin ze verder moeten. Je moet ook rekening houden met de veranderingen in onze maatschappij: meeroudergezinnen, verschillende culturele en levensbeschouwelijke invalshoeken die samenkomen ... dat kan ervoor zorgen dat de beslissing

van de ouders niet overeenstemt met de vraag van het kind. In zo'n conflictsituatie is het beter dat de beslissingslast niet op hun schouders komt te liggen. Het gevaar is trouwens reëel dat deze uitzonderingen een nieuwe grijze zone zullen vormen. Stel dat de ouders de euthanasie afkeuren, is dan volgens dit wetsvoorstel pijnstilling met levensverkortend effect nog mogelijk? Ik vind dat helemaal niet duidelijk.

'Het vetorecht voor de ouders holt het zelfbeschikkingsrecht van het kind helemaal uit'

Opvallend is ook dat euthanasie bij minderjarigen alleen maar mogelijk zal zijn omwille van fysiek lijden, en niet bij psychisch lijden dat het gevolg is van een fysieke aandoening, zoals bij volwassenen. Zoals die nu gestipuleerd is, kan de wet alleen toegepast worden op een

patiëntje dat ongelooflijk veel (fysieke) pijn heeft, die met geen enkele pijnstilling meer weggenomen kan worden. Neem nu bijvoorbeeld een quadriplegiepatiëntje (een volledige verlamming van het lichaam vanaf de nek naar beneden, waarbij het vermogen om bewuste bewegingen uit te voeren en de gevoelsgevoelsgewaarwording geheel verloren zijn gegaan, red.). Omdat die geen ondraaglijke lichamelijke pijn heeft, kan het niet. Dat hij afziet omdat hij bijvoorbeeld zijn ouders, broertjes en zusjes niet meer kan knuffelen zoals vroeger, volledig geïsoleerd leeft van leeftijdsgenootjes, niet meer kan spelen of ravotten ... telt allemaal niet mee, het kind zal moeten wachten tot het meerderjarig is. Met andere woorden, we zijn terug bij af.

'Als het kind oordeelsbekwaam bevonden is dan moet het die verworven zelfbeschikking ook voluit kunnen uitoefenen'

Waarom hebben de senatoren daar dan voor gekozen?

Het voorstel werd op dit punt aangepast op vraag van de N-VA. Voor hen kon psychisch lijden niet. Omdat de N-VA-stemmen nodig waren om een meerderheid te verkrijgen, werd daaraan toegegeven. Bijzonder jammer, want het psychisch lijden is soms erger en kan zwaarder doorwegen dan fysiek lijden. Bovendien zou de wettekst perfect zo geschreven kunnen worden dat euthanasie bij minderjarige patiënten mogelijk is bij 'aanhoudend en ondraaglijk fysiek of psychisch lijden ten gevolge van een ongeneeslijke fysieke of somatische aandoening'. Het meer problematische psychiatrisch lijden, zoals dat voor meerderjarigen een wettelijke reden voor de inwilliging van een euthanasievraag kan zijn, is dan uitgesloten. Spijtig dat deze verenging van de wet niet eens besproken werd met specialisten zoals Wim Distelmans. Maar wie weet?

Misschien organiseert de commissie in de Kamer nog een hoorzitting om deze beperking te bestuderen en zo aan de twijfelaars duidelijk te maken over welk lijden het gaat. In ieder geval heel iets anders dan het liefdesverdriet van een puber, zoals dat in een absurd voorbeeld ter sprake kwam.

Er is nog zo'n beperking die vragen oproept: in tegenstelling tot bij meerderjarigen kan euthanasie voor een minderjarige enkel bij terminale patiënten, dat wil zeggen alleen bij hen die in een laatste, terminale fase zijn aanbelandt en binnen zeer afzienbare tijd zullen overlijden.

Tja, wat daar de politieke motieven van zijn, weet ik niet. Ik vrees dat dit werd ingegeven door een ongegronde angst voor de *slippery slope* (hellend vlak, red.) en een flinke dosis wantrouwen tegen onze artsen. Ongelooflijk hoe vaak er gedacht wordt dat artsen lichtzinnig over levenseindevragen heen zullen gaan. Integendeel. Elf jaar praktijkervaring en talloze wetsevaluaties bewijzen dat artsen ongelooflijk integer, verantwoord en ethisch correct met euthanasie omgaan.

'Ongelooflijk hoe vaak er gedacht wordt dat artsen lichtzinnig over levenseindevragen heen zullen gaan'

Om te bepalen of het minderjarige patiëntje matuur genoeg is, zal er een kinderpsycholoog of -psychiater moeten geraadpleegd worden die zich vergewist van het oordeelsvermogen of de wilsbekwaamheid van de patiënt. Tegenstanders wijzen op de moeilijkheid om dat ondubbelzinnig vast te stellen. Ze vrezen dat bij gebrek aan heldere criteria het oordeel al te gemakkelijk wordt overgelaten aan misschien al te meegaande artsen. Ook uit die tegenwerping spreekt een stuitend gebrek aan vertrouwen in het medisch team dat het patiëntje al

jaren begeleidt en ook de ouders goed kent. Er zullen nooit criteria opgesteld kunnen worden die, zoals de tegenstanders eisen, ondubbelzinnig en perfect sluitend kunnen vaststellen dat een minderjarige 'wilsbekwaam' is. Op zich heb ik niets tegen nog een extra consultatie en advies van een 'onafhankelijk kinder- of jeugdpsychiater of psycholoog'. Alleen vraag ik me af wat de meerwaarde is van een gesprek van een uur met iemand die het kind totaal niet kent en waarbij het patiëntje zich zeker en vast niet vertrouwd of veilig voelt. Het medisch team dat het patiëntje al jaren opvolgt, kan perfect inschatten of het beslissingsbekwaam is of niet. Bovendien eist de wet hoe dan ook het advies van een tweede, onafhankelijke arts.

Maar ook de rol van die tweede arts is niet duidelijk beschreven en omljnd. In de Nederlandse versie van de wet wordt daar meer in detail over gesproken. Was het niet beter geweest om méér bepalingen op te nemen over de uitvoering en de kwaliteit van de besluitvorming?

De huidige praktijk, die al elf jaar bestaat en ook tweejaarlijks geëvalueerd wordt, maakt duidelijk dat de consultatie en het advies van een tweede arts, zoals dat in onze wet gestipuleerd is, perfect werkt. Het is net goed dat er niet alles in staat, te veel willen betonnen en aandringen op een sluitende wet kan ook een middel zijn om een wettelijke regelgeving onmogelijk te maken. Ik ben voorstander van een 'levende wet', zeg maar, waarbij er vanuit de praktijkervaring aanbevelingen aan de artsen worden gedaan. Dat is toch veel werkbaarder?

'Aandringen op een sluitende wet kan ook een middel zijn om een wettelijke regelgeving onmogelijk te maken'

De tweejaarlijkse evaluatie opgesteld door de controle- en evaluatiecommissie euthanasie en de ervaringen binnen de LEIFopleidingen en LEIF-

artsenpraktijk zorgen ervoor dat we richtlijnen en criteria hebben die groeien en verfijnd kunnen worden. Via de LEIF-opleiding kunnen we dan ook een reeks aanbevelingen meegeven aan de artsen, die dankzij die opleiding expertise vergaren op het gebied van levenseindebeslissingen. Daarom is die tweede, adviserende arts best een LEIF-arts. Er is nu ook een systeem uitgewerkt om ze zeer snel te kunnen consulteren en bevragen, en dat is een geruststelling voor elke huisarts voor wie een vraag voor het beëindigen van een leven geen dagdagelijkse praktijk is.

'Je moet niet vergeten dat het in de praktijk bij 95% van de euthanasiegevallen gaat om uitzichtloze en terminale kankerpatiënten'

Kan deze wetswijziging negatieve gevolgen hebben in een internationale context? In sommige landen is er misschien een mogelijke opening, en zitten er eventueel euthanasiewetten in de pijplijn. Bestaat het gevaar dat deze uitbreiding naar minderjarigen en de discussie over dementerenden tegenstanders wereldwijd extra munitie geeft, als een bewijs voor het zogenaamde 'hellend vlak'?

Tja. Je moet niet vergeten dat het in de praktijk bij 95% van de euthanasiegevallen gaat om uitzichtloze en terminale kankerpatiënten die hooguit enkele dagen voor hun overlijden euthanasie krijgen, en dat op hun uitdrukkelijke vraag en na het naleven van erg strikte wettelijke vereisten. Als we in het buitenland gevraagd worden om informatie te geven, moeten we vooral de gewone euthanasiegevallen bespreken en niet aankomen met de uitzonderingen zoals levensmoeheid, de geïnterneerde, de transgender en de psychiatrische patiënt. Je zou bijna de indruk krijgen dat België een rariteitenkabinet geworden is. We moeten blijven aandringen op degelijke informatie door de media, en niet meer te veel ingaan

op vragen naar uitzonderingen en pikante details.

'Ik verwacht dat het voorstel zeker niet verder uitgehold wordt. Dat kan ook bijna niet meer'

Dit ontwerp werd in november goedgekeurd door de 'Verenigde commissie Justitie en Sociale Zaken van de Senaat', en in december door de voltal-

lige senaat. Wat is het verdere parcours dat het wetsvoorstel nog moet doorlopen vooraleer de zaak definitief beklonken is?

Het voorstel gaat na het kerstreces naar de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Ook daar zal het eerst in een commissie behandeld worden, en daarna in de plenaire zitting. Als alles vlotjes verloopt kan het nog een wet worden voordat de verkiezingscampagne helemaal zal losbarsten, eind april.

Bestaat het gevaar dat er tij-

dens dat parcours nog een verdere uitholling dreigt? Of denkt u dat er nog aanpassingen ten goede mogelijk zijn?

Ik verwacht dat het zeker niet verder uitgehold wordt. Dat kan ook bijna niet meer. Voor de verbeteringen en verfijningen die we met HVV bepleiten, zie ik het somber in. Wat ik hoor is teleurstellend. Er blijkt geen meerderheid mogelijk, noch voor de afschaffing van de tijdslimiet, noch voor de doorverwijsplicht, noch voor verworven wilsonbekwaamheid.

'Er blijkt geen meerderheid mogelijk, noch voor de afschaffing van de tijdslimiet, noch voor de doorverwijsplicht, noch voor verworven wilsonbekwaamheid'

Het blijft merkwaardig dat die uitbreiding voor verworven wilsonbekwaamheid blijkbaar politiek nóg gevoeliger ligt dan de uitbreiding naar minderjarigen, hoewel het draagvlak bij de bevolking even hoog is, zeker als het om dementie gaat. Het draagvlak bij artsen ligt voor wat dementie betreft zelfs hoger dan bij kinderen, zo bleek uit een grootschalige survey door de VUB.

Voor alle vragen over euthanasie en het levenseinde neemt u best contact op met het Levenseinde Informatie Forum (LEIF): www.leif.be of tel. 078/ 15 11 55. LEIF is een open initiatief van mensen en verenigingen die streven naar een waardig levenseinde, waarbij respect voor de wil van de patiënt voorop staat. LEIF organiseert de opleiding van de LEIF-artsen, de LEIF-nurses en andere zorgverleners en voorziet een telefonische hulplijn rond het levenseinde (LEIFlijn).

'Ongelooflijk hoe vaak er gedacht wordt dat artsen lichtzinnig over levenseindevragen heen zullen gaan. Integendeel. Elf jaar praktijkervaring en talloze wetsevaluaties bewijzen dat artsen ongelooflijk integer, verantwoord en ethisch correct met euthanasie omgaan.' © An Avonds

WILSVERKLARING EUTHANASIE

- Is een op voorhand afgelegde, schriftelijke verklaring dat je euthanasie wil
- Enkel geldig bij onomkeerbaar en volledig bewustzijnsverlies, dus bij een onomkeerbare coma
- Maximum 5 jaar geldig
- Ondertekend door twee getuigen, waarvan er één geen belanghebbende mag zijn
- Eventueel duid je nog een vertrouwenspersoon aan, die de arts inlicht op het moment dat je in coma bent

NEGATIEVE WILSVERKLARING

Hierin kan je aangeven welke behandelingen en onderzoeken je niet meer wenst te ondergaan (bv. kunstmatige beademing, reanimatie, CT-scan), wanneer je het zelf niet meer kan vragen (bv. bij coma, dementie, hersentumor)

- Is juridisch afdwingbaar
- Is onbeperkt geldig
- Geen getuigen nodig
- Je kunt wel een vertegenwoordiger aanduiden, die je wil vertolkt

Weet je waarom dat zo moeilijk ligt? Omdat er altijd uitgegaan wordt van voorbeelden. Ik hoor twijfelende voorstanders steeds weer de volgende vragen stellen: 'Maar je kan toch van je arts niet verlangen dat hij je leven beëindigt als je vriendelijk lachend ijsjes zit te eten terwijl je volledig dement in een tuinzetel zit? Dat kan je jouw vertrouwenspersoon en je familie toch niet aandoen?' Of: 'Je kan toch niet verwachten dat een arts je de euthanasie geeft waarnaar je in het verleden vroeg, als je op het moment van het toedienen steeds herhaalt dat je niet dood wilt?' Ik redeneer anders. Ik schreef mijn wilsverklaring euthanasie, zeer bewust. Ik praat er regelmatig over met mijn huisarts en mijn vertrouwenspersoon, mijn dochter. Ik zal dat ook blijven doen als ik dementerend zal zijn, op elk helder moment. Ze weten beiden dat ik, ook als ik vrolijk naar de bijtjes zit te kijken, op die manier niet meer verder wil. Ik bepaal zelf wanneer ik mijn leven als onwaardig ervaar. En die beslissing nam ik toen ik bij mijn volle verstand was. Ze moeten luisteren naar de persoon die ik toen was, niet naar de persoon die ik door de ziekte geworden ben, want dat ben ik niet meer.

Maar een ziekte als bijvoorbeeld alzheimer verloopt heel erg grillig. Is het, vanuit het standpunt van de patiënt, niet ontzettend moeilijk om op voorhand een

absoluut punt te bepalen waarbij er tot euthanasie mag worden overgegaan? En voor de omgeving om te bepalen wanneer dat punt dan definitief bereikt is? Zo zou je bijvoorbeeld kunnen zeggen: 'Zo gauw ik mijn kinderen niet meer herken, mag het voor mij gedaan zijn'. Maar sommigen herkennen hun kinderen maandenlang niet, en dan plots weer een tijdje wél. Hoe ziet u dit praktisch? Alzheimer is een proces. De ziekte verloopt in schommelingen, maar de weg gaat langzaam maar zeker bergaf. Er blijven heldere momenten, maar die worden steeds zeldzamer. Hier is de communicatie met de behandelende arts en de familie belangrijk. Geen taboes, maar vrijuit spreken over wat je als patiënt wilt en wat niet.

'Onze wet dwingt mensen om te vroeg uit het leven te stappen'

De wetenschap is intussen zo ver gevorderd dat er zwart op wit bewezen kan worden wanneer je volledig dement ben. Wetenschappers kunnen een uitbreiding van de wet dus perfect ondersteunen. Zowel Christine Van Broeckhoven en Peter De Deyn zijn specialisten, zij kunnen ondubbelzinnig vaststellen in welk stadium de ziekte gevorderd is. We kunnen

ervan uitgaan dat ook hier artsen zeer zorgvuldig zullen handelen. Het probleem met de huidige wet is dat het moment waarop je voor euthanasie kiest altijd te vroeg zal zijn, omdat je leven gestopt moet worden op een moment dat je nog zeer bewust de euthanasievraag kan stellen. Onze wet dwingt mensen om te vroeg uit het leven te stappen. Vreemd dat onze tegenstanders daar geen enkele moeite mee hebben ...

'Niet alleen de kerk is paternalistisch, ook heel wat artsen en zorgverleners vinden nog altijd dat zij over de hoofden van de patiënten heen kunnen beslissen'

Heeft deze wetsuitbreiding en het debat daarover gezorgd voor een aanscherping van de levensbeschouwelijke tegenstellingen in onze samenleving, gezien de scherpe reacties vanuit de christelijke zorghoek? De houding van de verschillende levensbeschouwingen, en niet alleen de katholieken, is inderdaad erg rigide. Maar wat mij meer stoort is de discussie over het verschil tussen euthanasie en palliatieve sedatie (slaapverwekkende producten geven tijdens de stervensfase, die het stervensproces verkorten, zonder dat dit de oorspronkelijke bedoeling was van de sederende middelen, red.), en vooral het niet-respecteren van de zelfbeschikking van de patiënt. En daarin is niet alleen de kerk paternalistisch, ook heel wat artsen en zorgverleners vinden nog altijd dat zij over de hoofden van de patiënten heen kunnen beslissen. Dat zij beter dan de patiënt kunnen inschatten hoe ondraaglijk dat lijden is, lichamelijk of geestelijk. Dat heeft dan weer alles te maken met een schending van de rechten van de patiënt. De wet op de patiëntenrechten en de euthanasiewet kan en mag een zorgverlener nooit los van elkaar zien.

Thomas Lemmens

Achter de tralies

De bajes van binnenuit

Marc Taeldeman, moreel consultant in de gevangenis van Oudenaarde en regionaal coördinator van de Stichting Morele Bijstand aan Gevangenen, biedt een unieke inkijk in het dagelijkse leven in de gevangenis. Hij wijst op enkele pijnpunten die hem als humanist tegen de borst stoten.

Hoewel ons penitentiair systeem zonder enige twijfel veel tekortkomingen heeft, wil ik toch op voorhand duidelijk maken dat ik hier geen pleidooi wil voeren voor de afschaffing van het gevangeniswezen. Het is, naar mijn mening, voorlopig nog steeds de enige manier om mensen die een gevaar voor de maatschappij betekenen voor een al dan niet langdurige periode te isoleren van hun medeburgers. Het alternatief zou medicalisering kunnen zijn, maar ik denk niet dat zoiets wenselijk is: we zouden al snel in toestanden vervallen die doen denken aan *A Clockwork Orange*. Voor diegenen die me verkeerd zouden (willen) begrijpen, zeg ik met Sibelius: begrijp me dan correct verkeerd.

Iedereen die betrokken is bij de strafuitvoering op het terrein, handelt in eer en geweten. Het totaalbeeld is echter niet al te rooskleurig, maar dat ligt eerder aan de stroefheid van het systeem en aan het tekortschieten van een werkbare, sluitende regelgeving dan aan de mensen die binnen het huidige, rigide kader hun taak moeten uitvoeren. Zelfs al bestaat er nu sinds kort een wet die de rechtspositie van de gedetineerden nauwkeuriger omschrijft, in het bijzonder de wet-Dupont, dan nog ontbreken tal van uitvoeringsbesluiten wegens allerlei budgettaire beperkingen. Het meest cruciale artikel van die wet, het recht op een fatsoenlijke individuele cel voor iedere gedetineerde, werd onmiddellijk geschrapt door het Parlement wegens onhaalbaar en te duur. Op dit ogenblik heerst dus nog altijd de anarchie van de Ministeriële Omzendbrieven en de interpretatie hiervan. Het is dan ook niet verwonderlijk dat wat in de ene gevangenis toegelaten is, in een andere strikt verboden wordt en omgekeerd.

MOREEL CONSULTENTEN ALS BAKEN

Voor de gedetineerden heeft de morele begeleiding binnen een strafinrichting een bijzonder belang in de hachelijke levenssituatie waarin ze zich bevinden. De gedetineerden wijzen altijd opnieuw op de zogenaamde vrijplaatsfunctie van de consultants, dat wil zeggen dat aan de gedetineerde

de kans wordt geboden om zijn persoonlijk verhaal te vertellen zonder dat dit gevolgen heeft voor de manier waarop medegevangenen, directie, cipiers of personeel van de PSD (psychosociale dienst) met hem omgaan. Over wat binnen die beschermde ruimte wordt besproken, mag op geen enkel moment, in om het even welke omstandigheid door de consultant ook maar iets worden gerapporteerd, tenzij mits de uitdrukkelijke toestemming van de gedetineerde zelf.

Zowel gedetineerden als personeel ervaren consultants als een baken, een rustpunt tussen de soms hoog oplopende spanningen van elke dag. Gelukkig begrijpen de meeste penitentiaire beambten de legitieme verzuchtingen van de gevangenen en melden ze spontaan zelf: 'Zou je eens

Het leven in de gevangenis voor zowel de gedetineerden als het personeel staat in de media vaak op de voorgrond, of van de beeldvorming in populaire media. Alleen al het binnenkomen is tr...

met X willen praten? Hij heeft het voor het ogenblik zeer moeilijk.' Maar als je me nu vraagt naar de meetbare, tastbare resultaten van onze inzet, dan moet ik het antwoord schuldig blijven.

Als moreel consulent geniet ik van een aantal privileges die andere bezoekers, als ze al in de gevangenis worden toegelaten, niet hebben. Gesprekken met mijn 'cliënten' kan ik individueel op cel voeren, of ik kan groepssessies organiseren in een daarvoor geschikte ruimte als die beschikbaar is. Ik heb het recht om alle lokalen waar gedetineerden verblijven te betreden, dus alle werkhuisen, isoleercellen (het 'cachot', in gevangenisjargon) en zelfs de kapel. Van dat laatste recht, de kapel betreden, maak ik echter geen gebruik.

Ik ga waar ik gevraagd word, met dien verstande dat ik slechts een beperkt aantal gesprekken per dag aankan. Wekelijks krijg ik rapportbriefjes van de gedetineerden die voor morele begeleiding kozen met het verzoek eens langs te komen. Huidskleur en ideologische, filosofische of religieuze overtuiging spelen voor mij geen enkele rol. Ik ga echter nooit waar ik niet ben uitgenodigd, in tegenstelling tot sommige aalmoezeniers die ook, en zelfs, in de gevangenis zieltjes proberen te winnen. Het komt ook wel eens voor dat een pas tot de islam bekeerde bleekscheet, meestal uit platvloers en aan drugs gerelateerd eigenbelang, probeert om mij tot zijn nieuwe godsdienst te bekeren.

De meeste gesprekken gaan door bij de gedetineerde 'thuis', dit wil zeggen op cel. Daar komt de moreel

consulent dan op bezoek als een (hopelijk) gewaardeerde gast, die verplicht van de uitbundige gastvrijheid moet genieten en dus allerlei drankjes en snoepjes die hem worden aangeboden dient te nuttigen. Sommige gedetineerden doen er wel een jaar over vooraleer ze een eerste contact leggen met de consulent. Gedurende die periode observeren ze nauwkeurig of hij niet tot de staf van de strafinrichting behoort en eventueel een verkapte inlichtingenbron voor de PSD of de directie is.

De gesprekken die we voeren zijn soms aftastend, soms oppervlakkig over koetjes en kalfjes, maar dikwijls ook heel intens. Soms zijn ze heel erg belastend voor de toehoorder, vooral als het over een levensdelict gaat, maar ze vallen vooral zwaar voor de gedetineerde zelf. Het persoonlijk falen is nu eenmaal een moeilijk te verwerken gegeven. Het gebeurt uiteraard ook wel dat een gedetineerde via bepaalde psychologische mechanismen probeert om afstand te nemen van zijn rol in de door hem gepleegde feiten. Het valt mij soms ook op hoe de ene gedetineerde in lovende bewoordingen over een andere spreekt, en zodoende bewust of onbewust verbloemt waarvoor die persoon in kwestie opgesloten zit: 'Die jongen (het zijn allemaal 'jongens' naar hun begrip, al is de persoon in kwestie soms meer dan 70 jaar oud) van de cel hier rechtover is echt een brave, hoor.' Bij nadere bevraging blijkt dan dat hij tot levenslang veroordeeld is voor het plegen van een dubbele moord.

Toch mag niet onderschat worden hoezeer de gedetineerde achter de gesloten celdeur worstelt met zijn schuldvraag en zijn beschadigd zelfbeeld. Uiteindelijk kan hij er niet onderuit om zijn situatie te relateren aan de door hem gepleegde feiten. Zelfs al slaagt hij erin om tijdens de duur van zijn opsluiting de feiten te verdringen of te rationaliseren, toch zal hij er onafwendbaar mee geconfronteerd worden tijdens de periode rond zijn vrijlating. Hij leeft letterlijk in de slagschaduw van zijn verleden. De periode van vrijheidsberoving betekent voor hem een noodzakelijke invraagstelling van zijn zelfbeeld, die elke keer als hij zichzelf in de spiegel ziet of zijn bezoekers in de ogen moet kijken, onontkoombaar is.

Meegaan in het soms zeer manifeste slachtofferschap van de dader is dus uit den bozen, net als het negeren van de pijnlijke realiteit van zijn daderschap uit misplaatst medeleven.

HIËRACHIE IN DE GEVANGENIS

Tussen de gedetineerden zelf heerst er een formele, opgelegde hiërarchie. Wie net binnenkomt krijgt een cel op de gelijkvloerse verdieping toegewezen. Die deelt hij met één, soms twee medegevangenen, waarbij in het laatste geval een matras op de grond ligt. Het meubilair blijft dus ongewijzigd! De *fine fleur* onder de permanente bewoners, degenen die al zeer lang van de justitiële gastvrijheid genieten én zich de hele tijd behoorlijk hebben gedragen, krijgen een cel toegewezen op de tweede verdieping. De

at mijlenver af van de praatjes die hierover de ronde doen
automatiserend. © Alle rechten voorbehouden

omgeving is er gewoonlijk stukken rustiger. Ook daar kan het gebeuren dat zij de cel moeten delen. Vooral de laatste maanden overtreft de populatie (165 à 170 gedetineerden) de capaciteit (120 man) en is het delen van een cel schering en inslag.

Als er al een informele hiërarchie tussen de gedetineerden zou bestaan, dan rekent quasi iedereen zich tot de 'elite'. De pineut in deze constructie zijn de drugsdealers en de seksuele delinquenten, vooral als kinderen het slachtoffer van de gepleegde feiten zijn. Zij worden met de nek aangekeken en soms gemolesteerd, waardoor ze zoveel mogelijk alle contact uit de weg gaan.

De laatste tijd blijven de celdeuren tussen 7 en 9 uur 's avonds open en kunnen de gevangenen in beperkte mate bij elkaar op bezoek. Bij wangedrag en na gehoord te zijn door de directie, mag de gedetineerde in eerste instantie zijn cel niet verlaten gedurende een aantal dagen. Hij zit op 'strikt' en mag dan niet meer gaan werken, niet deelnemen aan de wandeling of geen bezoek krijgen van familie of vrienden, tenzij achter glas. Bij een ernstiger vergrijp kan de gedetineerde overgeplaatst worden naar een andere sectie. De directie kan ook beslissen om de gevangene naar het cachot te verwijzen en hem in het uiterste geval op transport stellen naar een andere inrichting. Gegarandeerd komt er dan iemand anders in de plaats die deze andere inrichting liever kwijt dan rijk is. Het gevolg is dat lastige gevangenen regelmatig pendelen tussen een aantal strafinrichtingen. Het komt voor dat een gedetineerde die een overplaatsing vraagt naar een andere gevangenis, als die hem geweigerd wordt een cipier of medegedetineerde eventjes molesteert om dan, als strafmaatregel, toch getransfereerd te worden. Het gebeurt ook dat een gedetineerde zelf vraagt om in het cachot opgesloten te worden omdat hij last heeft van het lawaai uit de megaboxen van zijn buurman, of om aan onaangename confrontaties met bepaalde individuen te ontsnappen. Of om eindelijk eens alleen te zijn.

De gedetineerde is in zekere zin het 'slachtoffer' van een dubbele, tegenstrijdige identiteit. Enerzijds zijn vroegere identiteit met bepaalde waarden en normen, en anderzijds zijn huidige identiteit die hem opgedrongen wordt door het gevangenisstelsel.

Bedenk ook dat een gevangene zijn tijd en soms ook zijn ruimte moet delen met mensen waarvan hij, voor hij in de gevangenis kwam, altijd een zekere morele afstand heeft bewaard. Dat ongewenst contact kan zeer frustrerend zijn: een cel delen, elkaar steeds tegen het lijf lopen in de werkplaats of de wandeling ... Wil hij zich integreren in deze mini-maatschappij, dan zal hij zijn vroegere waarden en normen op zijn minst in de koelkast moeten stoppen. Doet hij dit niet, dan sluit hij zich af van alle communicatie met zijn medegedetineerden, wat natuurlijk onhoudbaar is. Daar komt bij dat hij, terwijl hij verplicht in een samenleving van criminelen leeft waaraan hij zich moet aanpassen, óók aan de morele

waarden van het bewakend personeel moet voldoen. Dit is niet zomaar een loze eis, want zijn eventuele voorwaardelijke invrijheidstelling hangt af van wat het gevangenispersoneel als een positieve evolutie beschouwt. Als gevolg daarvan is het niet verwonderlijk dat de gedetineerde na verloop van tijd een afwijkende, opgelegde identiteit aanneemt. Een bijkomend probleem vormt de instabiliteit van de situatie waarin de gedetineerde leeft, die het gevolg is van de regelmatige transfers van gevangenen (door een beslissing van 'Brussel', een strafmaatregel, een verblijf in de ziekenboeg in Brugge) en van de onzekerheid over de exacte datum van zijn invrijheidstelling.

BELGISCH STRAFBELEID HINKT ACHTEROP

Het Belgisch strafbeleid hinkt naar mijn mening op twee gedachten: wraak en herstel. Wraak over de gepleegde feiten en, indien mogelijk – ooit – de reïntegratie van de gedetineerde in de maatschappij. Dit schept voor de gevangenen een grote mate van onzekerheid. Wraak zal voor iedereen wel duidelijk zijn, maar het zogenaamde reïntegratiebeleid is een en al dubbelzinnigheid.

Dit beleid wordt door de PSD ter plaatse uitgetekend. Deze dienst draagt echter twee petjes: ze staat in voor de bescherming van de maatschappij én ze moet de gestraften begeleiden naar hun terugkeer in de maatschappij. Zoals bekend, is hinken op twee gedachten niet bevorderlijk voor de efficiëntie ... Bijkomend probleem: het gevangeniswezen is in België een federale bevoegdheid, met als voornaamste doelstelling 'beheersing en bestraffing', terwijl de Vlaamse Gemeenschap bevoegd is voor hulp- en dienstverlening aan de gedetineerden. Bovendien schiet men pas in actie tegen het einde van de detentieperiode, als de eerste uitgangsvergunning (U.V.) of het eerste penitentiair verlof er zit aan te komen. Slechts enkele maanden dus voor de theoretische datum van de voorwaardelijke invrijheidstelling (V.I.), waarover straks iets meer.

Om de zaak onder controle te houden en te beletten dat de boel ontploft, is er een dagelijkse bedeling van allerlei kalmeringsmiddelen. Na verloop van tijd laat ook dat zijn duidelijke sporen na. Zoals een van mijn cliënten onlangs verbitterd opmerkte: 'Ze staan kwijlend op de bedeling van hun bakje pillen te wachten. Het begint met een valium, maar waar het eindigt ...' Naast dit officiële distributiekanaal is er nog het illegale circuit, waar liefhebbers die met de nodige poen over de brug kunnen komen alcohol of de meest uiteenlopende drugs kunnen kopen.

EENZIJDIGE BEELDVORMING IN DE MEDIA

Vele pseudo- en andere deskundologen zijn van mening dat criminelen het veel te goed en te gemakkelijk hebben in de bajes. In de populaire media en bij een bepaald soort politici doen er quasi mythologische verhalen de ronde over de weelde waarin de gedetineerden zich zouden

wentelen, in hun luxueuze cellen. Je zou je bijna in een vijf sterrenhotel wanen, compleet met roomservice toe.

De buitenstaander die zich in hoofdzaak baseert op deze eenzijdige beeldvorming in de media, gaat nogal licht voorbij aan het gegeven dat de gevangenisstraf als zeer frustrerend en pijnlijk wordt ervaren door degene die er aan onderworpen is. Uit dit populistische beeld spreekt een duidelijke maatschappelijke en morele verwerping van de gevangene. Bij het niet-geïnformeerde publiek leeft sterk het idee dat de meeste gevangenen onverschillig zouden zijn voor die verwerping. Het tegendeel is waar. Zelfs de onverschillige of antisociale houding van veel gedetineerden is meestal te duiden als een poging om die verwerping te neutraliseren. Waarmee ik niet wil ontkennen dat ook ik soms tot de vaststelling moet komen dat er gedetineerden zijn waarbij het tevergeefs speuren is naar enig spoor van een geweten.

Het ontbreken van concrete en correcte kennis over de binnenwereld van de gevangenis is natuurlijk dé uitgelezen basis voor mythevorming. De bajes spreekt tot de verbeelding van de 'brave' burger. Onderschat ook de symboolwaarde van de gevangenis niet: ze is een zichtbare, in steen en tralies gematerialiseerde buffer tussen goed en kwaad.

Het leven in de gevangenis voor zowel de gedetineerden als het personeel staat mijlenver af van de praatjes die hierover de ronde doen of van de beeldvorming in populaire media. Alleen al het binnenkomen is traumatiserend. Onder het oog van een camera moet je je aan de parlofoon aanmelden, waarna je met enige moeite het zware, gepantserde en elektronisch beveiligde poortje moet openduwen. In de gevangenis zelf is alles op veiligheid ingesteld. Alle traliehekkens werken via het sluisstelsel, er kan dus slechts één traliehek tegelijk open. Dat leert je wel om geduld te oefenen! Alle gangen staan onder voortdurende bewaking door camera's en een cipier. De metalen deuren van de gevangencellen kunnen alleen maar elektronisch geopend worden vanuit de bunker, een gebouw buiten het cellencomplex, en dit pas na telefonische aanvraag door een penitentiair beambte. De gevangenen worden om de haverklap, zowel overdag als 's nachts, gecontroleerd via het luikje in de celdeur en na ieder bezoek van familie of vrienden worden ze meer dan grondig aan den lijve gefouilleerd. Van privacy is er op geen enkel moment sprake!

De maatschappelijke impact van het gevangeniswezen op familie, vrienden en kennissen kan je moeilijk onderschatten, alleen al door het grote aantal mensen dat erbij betrokken is. Om een idee te geven van de omvang van het probleem: in ons land zitten er nu bijna 12 000 mensen achter tralies, die bewaakt worden door vele duizenden penitentiaire beampten.

Elke persoon, elke groep heeft een eigen verhaal. Toch merk ik dat behalve voor sensationele en gemediatiseerde

De gevangenen worden om de haverklap, zowel overdag als 's nachts, gecontroleerd via het luikje in de celdeur en na ieder bezoek van familie of vrienden worden ze meer dan grondig aan den lijve gefouilleerd. Van privacy is er op geen enkel moment sprake! © Alle rechten voorbehouden

gebeurtenissen, daar weinig belangstelling voor is. Er is dan ook geen adequate informatie over het gevangenisleven beschikbaar voor de gewone burger, hoewel dat een beter begrip zou opleveren van wat een gevangenisstraf écht betekent. De impact ervan op de mensen die in de gevangenis wonen, werken en leven, en op hun relaties met de buitenwereld – relaties die altijd zwaar onder druk komen te staan. Misschien ben ik te naïef of te utopisch, maar ik hoop dat een beter begrip van die leefwereld stupide uitlatingen als 'Sluit ze op en gooi de sleutel maar weg', of, op een afkeurend toontje: 'Hoe is het mogelijk dat je daar je tijd insteekt', uit de wereld kan helpen.

VOORLOPIGE HECHTENIS: OVERBEVOLKTE GEVANGENIS

Ongeveer 40% van de gedetineerden zit in voorarrest, vandaar de constante overbevolking van alle gevangenissen. 'In our little house there is always room for one more', zoals in een populair feuilletonnetje van de jaren zestig geponeerd werd. Een matrasje op de grond en een eenpersoonscel biedt plaats aan twee, soms wel drie mensen.

Misbruiken op het vlak van de voorlopige hechtenis zouden dringend moeten verdwijnen. De schande van de overbevolking kan alleen maar ingedijkt worden door de bestaande wetgeving op de voorlopige hechtenis strikt toe te passen, en niet door nog maar eens nieuwe cellen bij te bouwen. Hoe meer cellen hoe meer gedetineerden, zo blijkt uit ervaring, studies en buitenlandse voorbeelden.

Binnen de gevangenis leidt die overbevolking tot spanningen, opstootjes en vechtpartijen tussen de gedetineerden onderling. Ook de cipiërs raken over hun toeren: het aantal bewegingen van gevangenen vergroot,

het veiligheidsrisico neemt toe en overuren worden niet gehonoreerd door het eeuwige personeelstekort. Het gevolg laat zich raden: chronische stakingen.

In de gevangenis is er maar voor een beperkt aantal gedetineerden een job beschikbaar. De 'lonen' liggen gemiddeld tussen de 200 en de 300 euro. Als je bedenkt dat ze daarmee niet alleen de vaak torenhoge sommen aan de burgerlijke partijen moeten afbetalen, maar ook de gerechtelijke nalatigheidintresten, proceskosten en boetes ... blijft er maar weinig over om in hun eigen behoeften te voorzien, laat staan in die van hun familie.

Bij hun (al dan niet voorwaardelijke) vrijlating is het drama tenslotte compleet. Welke bonafide werkgever zal iemand met een bezwaard verleden, zonder maagdelijk bewijs van goed zedelijk gedrag, nog in dienst willen nemen? Het odium van een gevangenisstraf zeulen ze levenslang mee.

DE PROBLEMATIEK VAN DE V.I.

V.I. betekent voor de gedetineerde die tot minder dan 3 jaar is veroordeeld *Voorlopige Invrijheidstelling*, voor de langgestrafte *Voorwaardelijke Invrijheidstelling*. Daarnaast bestaat er ook een mogelijkheid tot *Vrijstelling op Humanitaire grond*, maar die is eerder zeldzaam, bijvoorbeeld voor terminaal zieke gevangenen.

Let wel, er is op geen enkel ogenblik sprake van een *recht* op V.I. of van een *recht* op Vrijstelling op Humanitaire grond, enkel van een gunst, die al dan niet kan worden verleend.

Sinds kort is het de strafuitvoeringsrechtbank die hierover beslist, na advies van de gevangenisdirectie. De laatste strohalm waaraan de gedetineerden zich in opperste wanhoop vastklampen. Deze invrijheidsstelling kan ingaan nadat er 1/3e van de gevangenisstraf erop zit, maar net zo goed pas op één dag van het einde van die straftijd.

In theorie kan iemand dus na 1/3de van de straftijd voorwaardelijk vrijkomen indien hij aan een aantal basisvoorwaarden voldoet: een woonst en werk hebben, en eventueel een begeleiding van een Centrum Algemeen Welzijn, Centrum Geestelijke Gezondheidszorg of OCMW aanvaarden. Let wel: deze voorwaarden moeten vervuld zijn voor de V.I. effectief wordt. Daarnaast mag hij in geen geval het gezelschap van ex-gedetineerden opzoeken, in het bezit zijn van drugs, een voor hem verboden gebied betreden of zijn slachtoffer (als het nog leeft natuurlijk) benaderen. Als hij betrapt wordt bij de overtreding van één van de hem opgelegde regels vervalt *onmiddellijk* de voorwaardelijke invrijheidstelling en herneemt de oorspronkelijke straf.

EN TOEN KWAM DE AFFAIRE DUTROUX

Onder druk van de publieke opinie wordt hoe langer hoe minder gebruik gemaakt van de quasi automatische

toekenning van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Het is duidelijk bij wie men geen risico 's durft te nemen: langgestraften, seksuele en geesteszieke delinquenten. Dat betekent meestal een uitstel van maanden, zo niet jaren. Alles samen is een vertraging van de V.I. van minimaal 2 tot 3 jaar niet ongebruikelijk. Het perverse gevolg is dat veel gevangenen, en dan vooral de seksuele delinquenten, ervoor kiezen om hun straf helemaal uit te zitten, en dus daarna zonder enig toezicht of begeleiding terug in de maatschappij terecht komen! Aan de andere kant: iemand die wel naar een V.I. streeft, moet zelf zijn reclasseringsplan opstellen en dus zorgen voor de eventuele begeleiding, een woning en een job.

Een goed V.I.-beleid is niet enkel in het belang van dader en slachtoffer, maar van heel de maatschappij en de bescherming daarvan. Het feit dat de mogelijke vrijstelling als gunst en niet als recht gezien wordt, laat een te grote speling toe bij de strafuitvoering. Met alle perverse gevolgen van dien. Ook bij de gedetineerde zelf kan de V.I. verkeerde verwachtingen scheppen, en zelfs een gevoel van onrechtvaardigheid veroorzaken. Bovendien is deze maatregel dikwijls moeilijk te begrijpen en te aanvaarden door het slachtoffer.

OM AF TE RONDEN

Als de publieke opinie moeite heeft met de Voorwaardelijke Invrijheidstelling, dan heeft dit te maken met een onvoldoende kennis van wat een V.I. nu juist inhoudt, en van de doelstellingen ervan. Bij veel mensen leeft blijkbaar de idee dat het enkel en alleen om een strafvermindering gaat, wat helemaal niet het geval is. Het gaat om een modaliteit van de strafuitvoering met een opschortend karakter. Dat wil zeggen dat de betrokkene doorheen zijn proeftijd gedurende jaren van nabij gevolgd en gecontroleerd wordt. Aan de toeziende instanties, de politie en de justitiële assistent, eventueel de begeleidende instantie, moet hij op een frequente basis en jarenlang (in sommige gevallen tot 10 jaar) tekst en uitleg geven over zijn doen en laten en zich gedurende die hele periode strikt aan de hem opgelegde voorwaarden houden. Van zodra iets fout loopt in het parcours vervalt de V.I. en komt de straf weer in uitvoering.

Ik hoop dat de geplande humaniserende maatregelen die nu in de steigers staan effectief zullen worden doorgevoerd en de beoogde doelstellingen kunnen waarmaken. België zal dan eindelijk verlost zijn van de jaarlijkse veroordelingen door de Raad van Europa, door de Commissie Mensenrechten van de UNO en door andere mensenrechtenorganisaties. Dan zullen we niet meer met het schaamrood op de wangen hoeven te staan, elke keer als ons penitentiaire beleid op internationale fora ter sprake komt. Misschien kunnen we dan in de rest van de wereld zelfs voor een beschaafd land doorgaan.

Marc Tældeman

Schalks & schamper

Guy Commerman omhelst leven en dood

Zoals Paul de Vree met *De Tafelronde* vereenzelvigd wordt, en Jozef Deleu met *Ons Erfdeel*, is dat bij Guy Commerman (Antwerpen 1938) het geval met *Gierik*, het blad dat hij samen met Erik van Malder oprichtte. Dit 'literair tijdschrift met initiatief' is nu onder de titel *Gierik & Nieuw Vlaams Tijdschrift* aan zijn 31ste jaargang toe. En net zoals dat voor de Vree en Deleu het geval is, dreigt zijn redacteurschap zijn dichterschap te overschaduwen.

Nochtans heeft Commerman reeds een tiental bundels op zijn poëtisch actief. Zijn jongste, *Dan neem ik alles mee* (Demer Uitgeverij, 2013), verscheen ter gelegenheid van de 75ste verjaardag van de dichter.

Verzamelaar, het openingsgedicht, maakt dit meteen duidelijk: hier is een man aan het woord die – ontgoochelingen ten spijt – zijn geloof in de mens en zijn vertrouwen in vriendschap tracht gaaf te houden. Overduidelijk is hier ook een onchristelijk humanist aan het woord voor wie het geweten altijd heiliger was 'dan alle bijbelwoorden / dogmamoorden in naam van kruis en lotus', en zich afvraagt 'waarom goden die de aarde schiepen / toch het hiernamaals aanbevelen'.

Dan neem ik alles mee is stilistisch een zeer homogene bundel, wars van anekdotiek, geen pêle-mêle van impressies, eerder een boek met een begin en een slot waarin de dichter trefzeker zijn existentiële ervaringen verwoordt. Daarvoor heeft hij een adequate vorm gevonden. Alle 59 gedichten, ondergebracht in 6 afdelingen, hebben dezelfde structuur, tellen 2 strofen van achtereenvol-

Verzamelaar

**Verzamelaar van schalkse gebaren
genieten van wat nauwelijks gebeurt
al het mogelijke doen om te voorkomen
dat een vriend een vijand wordt**

**hoe doe je zulke eenvoudige dingen
die geboorte en inwijden verenigen
hoe denk je ooit de dood een hak te zetten**

als je in deze hel het leven niet omhelst?

gens vier en drie versregels en een eenregelige slotstrofe die als sluitrede werkt.

Commerman maakt de balans op. Hoewel de bundel eindigt met het woord schaterlach, valt er niet veel te lachen. Gezien het persoonlijke, ongetwijfeld sterk autobiografische karakter van de bundel, is het geen zonde hier de lyrische-ik te vereenzelvigen met de auteur. En dus aan te nemen dat hij zich soms voelt als 'een meeuw die alle grijsheid openkrijst'; al houdt hij van 'goede mensen en kinderen', toch voelt hij zich (soms) 'zo eenzaam als koude waarheid'.

Toch zijn sentimentaliteit en bitterheid hem vreemd – al zegt hij met een apokoinou: 'mijn verbeelding ligt in de sarcofaag / mijn gehoor is uitgedoofd ik word balorig / van dat zwarte zwijgen ik wil roepen / / maar word niet begrepen ik ben te ongehoord'. Wat hem er niet van weerhouden heeft schalkse gebaren te verzamelen en hem evenmin belet 'de waarde van horen en zien (te) bewaren'.

Dat hij ook schilder is, laat de dichter blijken uit *Verhaal* waarin hij afraadt kleuren te beschrijven, want 'geen enkel woord kan zoveel tinten / toveren zoveel zachte overgang verwerven / als gepenseelde soevereine vormen / / zinnen kun je ook niet kleuren / gedachten en verhalen bewegen / worden opgedoekt en weggeborgen / / een verhaallijn duldt geen potlood in de buurt.'

Berustend schreef J.C. Bloem: 'Men begint met het leven te aanvaarden / En eindelijk aanvaardt men de dood.' Commerman die initieel het helse leven aanvaardde, met de bedoeling de dood een hak te zetten, is finaal bereid het met een schampere lach te verlaten. Bloems conclusie vind je verhevigd in het laatste gedicht van Commermans bundel, *Schaterlach*:

*Ook ik verdwijn dan neem ik alles mee
ook mijn herinnering op sleeptouw
mijn laatste wens vervuld of niet
geen deernis in beminde hoofden*

*geen spijt op de tong nergens zout
in vergeten wonden weg
met dikke tranen
sla de spiegel eindelijk
stuk geen evenbeeld*

*geen wiegelied geen leed
kom lieve schaterlach*

De dichter neemt alles mee – behalve zijn gedichten.

Renaat Ramon

Ernst Bloch

De filosoof van de hoop

Op het gymnasium van Ludwigshafen, een stad die onlosmakelijk verbonden is met I. G. Farben, moest de jonge Ernst Bloch uiteraard de *Catilinarische Redevoeringen* van Cicero bestuderen en bewonderen. Hij kreeg daarbij een zodanige hekel aan deze zelfgenoegzame en pompeuze salon-filosoof, dat hij dan maar besloot om de verdediging van Catilina op zich te nemen. Iets later moest hij toegeven dat die Catilina inderdaad de hoon van Cicero dubbel en dik verdiend had.

REVOLUTIONAIRE DISSIDENT

Dat de zoon van een geëmancipeerd joods staatsambtenaar als leerling van een gerenommeerde school Latijn en Grieks studeerde, was op zich al een teken van een grote democratische overwinning op het antisemitisme, dat in de periode na Blochs geboorte in 1885 overal in Europa de kop opstak. Maar, in plaats van dankbaar gebruik te maken van de hem aangeboden kansen, ergerde de jongeman vooral zijn leraren. Daarenboven nam hij ook nog eens, al vroeg, contact op met de groeiende socialistische arbeidersbeweging in zijn geboortestad.

Deze rebelse houding zal hem tot aan zijn dood in 1977 bijblijven: tijdens de Eerste Wereldoorlog emigreerde hij naar Zwitserland, uit protest tegen de kapitalistische oorlogshetze en het 'patriottische' verraad van de grote nationale arbeiderspartijen. Toen de nationaalsocialisten – ondanks al zijn waarschuwingen – in 1933 aan de macht kwamen, moest hij als joodse marxist zijn land opnieuw verlaten. Hij vluchtte naar de Verenigde Staten, waar hij zich tijdens de McCarthyperiodes opnieuw bedreigd zag vanwege zijn politieke opvattingen. Na de

oorlog besloot hij dan ook als filosoof en professor mee te gaan werken aan de opbouw van de DDR, de nieuwe Duitse 'arbeiders- en boerenstaat'. Maar toen hij daar openlijk zijn sympathie betoonde voor stakende en protesterende arbeiders die zich tegen het regime verzetten, en vooral toen bleek dat een aantal van zijn beste studenten aan de opstand in 1953 hadden deelgenomen, werd hem in toenemende mate een beroepsverbod opgelegd. Zo kwam het dat hij in 1962 voor de derde keer gedwongen werd te emigreren. Toen de autoriteiten van het in die tijd militant anticomunistische West-Duitsland hem voor hun Koude Oorlogspropaganda dachten te kunnen gebruiken, vingen ze echter bot. Uitgerekend in de jaren zestig van de vorige eeuw werd hij immers een icoon van de radicaal socialistische oppositie, de zogenaamde *Aussenparlamentarische Opposition* (APO), geleid door de Socialistische Duitse Studentenbond SDS en een paar links-socialistische politici en publicisten.

Toch was deze levenslange dissident en revolutionair een bedachtzaam en encyclopedisch hoeder van het beste wat de Duitse en Europese cultuur en traditie te bieden heeft. Als joods atheïst (een atheïstische stroming komt altijd wel ergens vandaan) was hij gefascineerd door de sociale, vaak universele boodschap van de Bijbelse profeten en in het bijzonder door de mystieke leer van de kabbalist Isaac Loeria (1534 – 1572). Die beweerde dat het de belangrijkste taak was van de mensen, in het bijzonder de joden, om de gebroken schepping te herstellen (*Tikkoen Olam*). Een opdracht die Bloch samenvatte in de uitspraak: 'De Messias zal eerst dan komen, wanneer alle mensen rond de tafel zitten.' Deze

Ernst Bloch (1885 - 1977)

Messias is dus niet langer een *deus ex machina* of een (externe) goddelijke Verlosser, maar een figuur die pas zijn krijgt nadat wij mensen onze wereld rechtvaardig gemaakt hebben.

HOOP ALS OPDRACHT

Dit sloot voor Bloch bijna vanzelfsprekend aan bij zijn opvatting van de Verlichting en het marxisme, waar de overwinning op de ontvreemding (aliënatie) van mens en natuur uiteindelijk zou moeten leiden tot een samenleving waarin, met de woorden van Marx en Engels in *Het Kommunistisch Manifest*, 'de zo volledig mogelijk ontplooiing van eenieder de voorwaarde is voor de ontplooiing van het geheel'.

Bloch verbond zijn interpretatie van het marxisme al heel vroeg met de ketterse en utopische bewegingen die sinds de Oudheid in Europa geleefd hebben en op hun manier de moeizame vooruitgang van de democratische theorie en praktijk hebben voorbereid.

Hij maakte hierbij een cruciaal onderscheid tussen ‘abstracte utopieën’ (niet-plaatsen, dagdromen), die niets meer zijn dan illusoire vertroosting, vluchtmanoeuvres en opium voor het volk; en ‘concrete utopieën’, wensbeelden die langzamerhand gestalte krijgen en kunnen (maar niet noodzakelijk zullen) worden gerealiseerd.

Zijn opus magnum, *Das Prinzip Hoffnung*, is een reusachtige verzameling van voorbeelden uit de sociale bewegingen, wetenschappen, politiek, kunst, het feminisme en alle andere terreinen waarop mensen in staat zijn gebleken hun wensdromen in werkelijkheid om te zetten. Tegenover het geloof, dat voor hem als atheïst uiteraard niet centraal stond, en de liefde, die ons eerder als een nooit helemaal bereikbare horizon moest blijven inspireren, plaatste hij de hoop als een opdracht die zowel ethisch als politiek en zowel persoonlijk als collectief is. Immers: ‘een marxist kan zich niet permitteren, een pessimist te zijn’.

Voor ik echter iets dieper zal ingaan op zijn versie van het marxistische humanisme en het materialisme, moet er, naast de morele invloed van de Bijbelse profeten en de rationele en egalitaire erfenis van de Verlichting, nog een derde bron van Blochs denken vermeld worden: de christelijke mystiek. Deze mystiek, die we onder meer via vrouwen als Hildegard von Bingen en Hadewych hebben leren kennen, werd vanwege haar onafhankelijkheid ten opzichte van hiërarchie en dogma's terecht door de kerk gewantrouwd. Vaak stond ze dan ook heel dicht bij de ketterse bewegingen, die ondanks alle vervolgingen hebben bijgedragen aan het ideaal van een vrije en democratische, socialistische maatschappij. Denk maar aan de Wederopstand van Thomas Münzer, aan wie Bloch trouwens een boek gewijd heeft.

EEN MARXISTISCH HUMANISME

Deze bagage in acht genomen, is het begrijpelijk dat Bloch het de officiële marxistische leiders soms moeilijk gemaakt heeft. Toch heeft hij, in de periode van de strijd tegen het internationale fascisme, achteraf gezien zijn eigen kamp (dat van de Sovjet-Unie en de communistische partijen onder Stalin) iets te makkelijk voor hun misdaden tegen de menselijkheid verontschuldigd. Ondanks deze uitschuiver, die net als de vergelijkbare blindheid bij Sartre, de Beauvoir en zoveel andere progressieve denkers niet te verdoezelen of goed te praten is, blijft zijn filosofisch oeuvre ons ook in de eenentwintigste eeuw uitdagen. Juist omdat het ons een beter inzicht verschaft in onder meer de verhouding tussen geest en materie (*Das Materialismusproblem*, 1972), de dialoog tussen atheïsme en godsdienst (*Atheismus im Christentum*, 1968), de wortels van autoritaire en totalitaire regimes (*Erbschaft dieser Zeit*, 1933) en, doorheen zijn hele werk, in de Duitse en Europese literatuur en kunst.

Als volleerd dialecticus had Bloch het erg moeilijk met het ideologisch dogmatisme van de marxisten-leni-

nisten, die de wereld al te simplistisch indeelden in goeden (progressieven) en slechten (reactionairen), en geen tolerantie konden opbrengen voor medestanders die op bepaalde punten van de partijlijn afweken, ook al werd die partijlijn zelf voortdurend door de leiders aan de politieke omstandigheden aangepast. En juist omdat hij zich altijd bewust is gebleven van de complexe wortels van het marxisme, kon zijn filosofie bijvoorbeeld ook begrepen en voor een groot stuk gebruikt worden door linkse, christelijke denkers in Latijns-Amerika die met hun ‘theologie van de hoop’ de vele basisgemeenschappen, coöperatieven en zelfs guerrillagroepen op dat continent geïnspireerd hebben, en – onder meer bij de Zapatisten in Mexico – nog altijd beïnvloeden.

In het wintersemester van 1964 doceerde Bloch aan de universiteit van Tübingen. Dat is niet toevallig de plaats waar Hölderlin, Hegel en Schelling in 1797 het beroemd geworden ‘oudste systeemprogramma van het Duitse idealisme’ opstelden: een cursus over ‘Hegel en Schopenhauer’, dat wil zeggen over de tegenstelling tussen en een mogelijke synthese van het zuiverste metafysische optimisme en het zwartste pessimisme. Bloch toonde aan dat je alleen met behulp van een dergelijke synthese de verdere ontwikkeling van de Europese filosofie kan begrijpen. Wat mij daarbij blijft fascineren, is het inzicht dat je het cruciale belang van een dergelijke synthese op twee manieren kan demonstreren. Een minutieuze academische studie van de filosofische grondteksten is één mogelijkheid. Een andere manier is door sociaal en politiek bewust geworden, arme Latijns-Amerikaanse boeren te confronteren met de achterliggende redenen voor hun onderdrukking, en de hoop op verandering. Zonder deze hoop blijven alle indrukwekkende theorieën grijs, zou Goethe zeggen, maar mét deze geïnformeerde en militante hoop houdt Bloch het perspectief op een concreet haalbare, ‘gouden en rode’ toekomst open.

Ludo Abicht

© VIB

René Custers is werkzaam op het hoofdkantoor van VIB en is verantwoordelijk voor het institutionele beleid inzake (bio) veiligheid, bio-ethiek en integriteit.

GGO'S, een op voor de toekomst

hier met de vinger gewezen worden, terwijl herbicide-tolerantie niet eens een uitvinding van genetische modificatie is. De eerste herbicide-tolerante gewassen zijn immers al decennia geleden gemaakt via klassieke veredeling.

Genetische modificatie kan bijdragen tot een meer duurzame landbouw

Wat ik de tegenstanders verwijt is dat ze geen onderscheid maken tussen de techniek en toepassing. De techniek van genetische modificatie wordt in zijn geheel verketterd en alle GGO's worden over één kam geschoren. Dat is gewoonweg niet juist. Het is de keuze voor de modificatie en de manier waarop een gewas in de praktijk wordt toegepast die bepaalt welke de bijdrage van het gewas is in een streven naar een meer duurzame landbouw. Ziekteresistente GGO-gewassen, GGO-gewassen die efficiënter omspringen met voedingsstoffen en GGO-gewassen die minder gevoelig zijn voor extreme klimatologische omstandigheden passen bijvoorbeeld ook perfect in ecologische landbouw.

Vaak wordt beweerd dat GGO-gewassen enkel en alleen in een grootschalige, geïndustrialiseerde landbouw passen. De teelt van insectresistent GGO-katoen door kleine boeren in India en Burkina Fasso bewijst echter het tegendeel. Een kleine boer die manueel of machinaal zijn onkruid wiedt zit natuurlijk niet echt te wachten op een herbicide-tolerant gewas. Maar er is dan ook helemaal niemand die welke boer dan ook verplicht om zo'n gewas te telen. Boeren kiezen zelf de gewasvariant

waarvan ze denken dat die het best in hun bedrijfsvoering past en ze gaan daarbij heel rationeel te werk.

Het is een gezond streven om mensen weer dichterbij de voedselproductie te brengen met initiatieven zoals zelfoogstboerderijen, stads- en daktuinen, boerenmarkten, enzovoorts. Dat moet ook gestimuleerd worden. En wanneer consumenten meer rekening houden met de seizoenen en waar hun voedsel vandaan komt, dan zal ook dat de duurzaamheid van de voedselproductie ten goede komen. Maar het is naïef van de tegenstanders van GGO's om te denken dat we de grootstedelijke wereldbevolking gaan voeden met enkel zaken die lokaal en seizoensgebonden zijn geproduceerd. Er is ook nood aan een grootschalige, meer geïndustrialiseerde vorm van landbouw die ervoor zorgt dat de rekken met verwerkte producten in de supermarkt gevuld blijven. Stop met het 'of-of' verhaal en sta open voor het 'en-en' verhaal: kleinschalig én grootschalig, lokaal én minder lokaal, geïndustrialiseerd én niet-geïndustrialiseerd, biologisch én conventioneel, moderne veredelings technieken inclusief genetische modificatie én traditionele methoden. Het zal allemaal nodig zijn in ons streven om voldoende voedsel te kunnen blijven produceren en de milieu-impact van die voedselproductie bovendien naar beneden te brengen.

René Custers

(Spelregels: de auteurs 'pro' en 'contra' nemen vooraf geen kennis van elkaars standpunt.) Bezoek onze website voor deelname aan de poll.

Met genetische modificatie kun je bestaande eigenschappen wijzigen of nieuwe eigenschappen aan planten toevoegen. Het doel van genetische modificatie is niet anders dan van de 'klassieke' veredeling. De techniek past in het streven om gewassen te maken die een meerwaarde bieden ten opzichte van bestaande gewassen. Die meerwaarde kan liggen in een grotere oogstzekerheid, groter teeltgemak, of voordelen voor het leefmilieu, de verwerkende industrie, en/of de consument. Het voordeel van genetische modificatie is dat je gericht één of enkele eigenschappen kunt wijzigen zonder dat je vanuit de kruisingsouder minder gewenste eigenschappen meekrijgt.

In de wereldwijde teelt van GGO-gewassen zijn de herbicidetolerante gewassen het meest vertegenwoordigd. Er is veel kritiek op die gewassen. Ze leiden immers niet tot een vermindering van het herbicidegebruik in de landbouw, maar enkel tot een overschakeling op glyfosaat. Niemand kan echter ontkennen dat de milieu-impact van glyfosaat lager ligt dan die van de voordien gebruikte herbiciden. Ook kan niemand ontkennen dat het gebruik van de herbicide-tolerante GGO-gewassen heeft geleid tot een overschakeling naar landbouw zonder kerende grondbewerking met minder erosie, een lager verbruik van fossiele brandstof, een hoger humusgehalte en een verbeterd bodemleven tot gevolg. Toch blijft genetische modificatie

lossing st?

Er is honger op de wereld, de biodiversiteit neemt af, bodems geraken uitgeput, het klimaat verandert en de bevolking blijft steeds toenemen. De landbouwsector staat voor grote uitdagingen, daar twijfelt niemand aan. Volgens sommigen zullen GGO's bijdragen aan de oplossingen voor tal van die uitdagingen. Er gaan dan ook gigantische bedragen naar onderzoek op dit domein.

Maar na vier decennia onderzoek en bijna twintig jaar van industriële toepassingen (vooral in Noord- en Zuid-Amerika) zijn de resultaten confronterend. De toepassing van GGO's in de landbouw leidt niet tot meer of beter voedsel, en in tegenstelling tot wat de voorstanders graag beweren ook helemaal niet tot minder gebruik van pesticiden. De enigen die vandaag echt voordeel halen uit GGO's zijn de bedrijven en onderzoekscentra die ze ontwikkelen, en de grootschalige soya- en maïsproducenten.

Geen wonder dat de bedrijven die de winsten opstrijken ons proberen te overtuigen dat we GGO's nodig hebben. Vaak vernoemen ze GGO's in één adem met het oplossen van het wereldhongerprobleem of de daaraan gerelateerde vitaminetekorten. Op die manier omzeilt men handig het feit dat honger en eenzijdige voeding vandaag niet in de eerste plaats het gevolg zijn van problemen met de voedselproductie, maar het gevolg van de onrechtvaardige verdeling van voedsel, voedselverspilling en armoede onder de boeren in het zuiden. Tegenwoordig hoort men ook wel dat GGO's nodig zijn voor de productie van biomassa (bio-brandstof of andere technologische

toepassingen). Zo zouden we het klimaat kunnen 'redden', zonder ons huidige energieverbruik fundamenteel in vraag te stellen.

Ondertussen stapelen wetenschappelijke en beleidsrapporten zich op die stellen dat we een vergissing begaan met de verdere investering in de agro-industriële landbouw. Die is namelijk afhankelijk van grote hoeveelheden fossiele brandstoffen, water en mineralen en blijkt niet in staat om de wereld op een duurzame manier te voeden. Om het recht op voedsel te realiseren, moet een degelijk inkomen voor boeren gegarandeerd worden en daarvoor is onderzoek nodig naar technologieën die in handen van de boeren zelf zijn. Toch gaat veruit het grootste deel van de fondsen voor landbouwonderzoek naar de agro-biotechnologie voor de ontwikkeling van toepassingen die stevast in handen van grote bedrijven blijven. Het onderzoek naar sociaal rechtvaardige en meer ecologisch duurzame landbouwmethodes wordt ondertussen schromelijk verwaarloosd.

**De enigen die vandaag
echt voordeel halen uit
GGO's zijn de bedrijven
en onderzoekscentra**

Daarnaast bestaat er ook geen wetenschappelijke consensus over de langetermijneffecten van GGO's. Naast een zekere minachting voor landbouwsystemen die beter zijn voor boer, milieu en gezondheid, is winstbejag de enige aannemelijke reden waarom GGO's vandaag toch geteeld worden buiten het labo.

Om de voedselketen steeds verder te

© Met toestemming van de auteur

CONTRA

Barbara Van Dyck is bio-ingenieur en doctor in de toegepaste economische wetenschappen. Haar onderzoek focust zich op sociale innovatie. Hoe treden veranderingen in de maatschappij op en in het belang van wie? Ze werd ontslagen uit haar functie als post-doctoraal onderzoeker aan de KULeuven nadat ze deelnam aan een actie van burgerlijke ongehoorzaamheid tegen GGO's en die publiek verdedigde.

privatiseren en te monopoliseren is het voor multinationale bedrijven immers belangrijk om ook de voortplanting van planten te controleren. Dit kan door biologisch in te grijpen, zodat planten geen sterke nakomelingen meer kunnen genereren (wat gebeurt met hybride zaden, het merendeel van de commerciële zaden vandaag), ofwel door ervoor te zorgen dat voortplanten wettelijk verboden wordt. Dit laatste gebeurt via contracten en patenten. En net dat is de belangrijkste verwezenlijking van GGO's tot op heden. Met de hulp van publiek gefinancierd onderzoek maken GGO's het mogelijk voor multinationale bedrijven om zaden, de basis van ons voedsel, tot privé-eigendom te maken.

Ook in Vlaanderen werd in de laatste decennia een heel netwerk van GGO-onderzoekscentra en bedrijven uitgebouwd. Het is een economische sector op zich geworden, die vanuit een economische groeilogica in stand moet worden gehouden. De relevantie, en de mogelijke of bestaande gevolgen voor de boer, mens en milieu zijn daaraan ondergeschikt. Men kan zich afvragen waarom de Vlaamse regering dan toch ongestoord de kaart van een wetenschappelijk en maatschappelijk achterhaald project blijft trekken.

Barbara Van Dyck

Stromae,

de Morrissey van de Eurozone

MAESTRO AAN HET WERK IN BRUSSEL

In een *Podium* van enkele jaren terug schreef ik een uitgebreid stuk over Salvatore Adamo, de meest succesvolle Belgische zanger ooit – althans wat platenverkoop betreft. Daarin had ik het over het Franstalige repertoire, dat in de jaren zestig-zeventig van de vorige eeuw heel populair was in Vlaanderen. Sindsdien zijn Franstalige liedjes met topnoteringen in de Vlaamse hitlijsten eerder een zeldzaamheid geworden. Tegenwoordig is er een uitzondering op die regel: een Brusselse zanger, wiens echte naam Paul Van Haver is, maar die naar buiten treedt als Stromae. Met zijn francofone repertoire oogst hij enorm veel succes, net als met de bijhorende filmpjes die druk bekeken worden op het net. Nummers als *Alors on danse*, *Papaoutai* en niet in het minst *Formidable*, over zijn verbroken relatie met Tatiana Silva, zijn regelrechte monsterhits.

Stromae heeft zoveel impact, dat hij in één adem wordt genoemd met Vincent Kompany als exponent van een nieuwe Belgitude, een specifiek Belgisch identiteitsgevoel dat al dan niet de kop zou hebben opgestoken dankzij de puike resultaten van de Rode Duivels. Dat werd nog meer in de verf gezet toen Stromae op 15 oktober in het Koning Boudewijnstadion het kwalificatiefeestje voor het WK na de match België-Wales opluisterde. In die nieuwe Belgitude wordt ook het Belgische koningshuis en vooral de nieuwe Koning Filip mee opgevoerd, die dankzij de handigheid van zijn vader plots door een meerderheid van de bevolking op handen gedragen zou worden. Het is hier niet de plaats om een boompje op te zetten over de vraag of het koningshuis nu gedragen is of niet, het blijft een verouderd en weinig democratisch instituut. Zo hoor je het ook eens van een ander.

STROMAE IN HET DAGLICHT

Een nieuw muzikaal talent lijkt te zijn geboren, maar is dat ook zo? Op het eerste zicht zou je kunnen stellen dat het alleen maar vrolijke deuntjes zijn ... maar dat zijn ze nu juist niet. Zijn songs hebben stuk voor stuk bijzonder sterke teksten, waardoor er al vlug de vergelijking wordt gemaakt met de onnavolgbare Jacques Brel, hét Belgische icoon van het Franse chanson. Al moet gezegd dat Brel in deze contreien aanvankelijk op nogal wat weerstand stootte. Zeker na *Formidable* werd die vergelijking meer en meer gemaakt. 'Ik wil nu niet beweren dat ik de diepste filosofische teksten schrijf, maar ze gaan wel over het leven', aldus Stromae.

Er bestaat zoiets als *Verlan*, een Franse spraakkunst die

zeer populair is bij de Franse Jeugd en die erin bestaat met woorden te spelen door de verschillende lettergrepen van een woord van plaats te wisselen, zodat er een geheel nieuw woord ontstaat. Een soort slang dus. Stromae is Verlan voor Maestro.

Stromae heeft zoveel impact, dat hij in een adem wordt genoemd met Vincent Kompany als exponent van een nieuwe Belgitude

KORTE BIO

De in 1985 geboren Brusselaar is de zoon van een Rwandese vader, die vrij jong stierf, en een uit Dendermonde afkomstige moeder. Zijn roots zijn dus Vlaams, al is zijn Nederlands niet meer je dat. Toch aarzelt hij niet om op het feest van de Franse Gemeenschap op de Brusselse Grote Markt aan het publiek mee te delen dat men in Brussel Frans én Vlaams spreekt, opmerkelijk is dat. De jonge man startte zijn carrière vrij vroeg. Al op zijn elfde toonde hij een bijzondere belangstelling voor muziek en ging hij naar de *Académie de Jette*, waar hij werd ingewijd in de muziekgeschiedenis en ook leerde drummen.

Hij begon in 2000 als de rapper Opsmaestro, en een drietal jaren later richtte hij de rapgroep Suspicion op. Hij besloot om zich in te schrijven aan het *Institut national de radioélectricité et cinématographie*, en kluste ondertussen bij in de horeca om zijn studies aan de filmschool te financieren. Tijdens zijn opleiding nam hij echter het besluit om zich helemaal op de muziek te richten. In 2007 bracht hij zijn eerste EP uit: *Juste un cerveau, un flow, un fond et un mic...*

Deze jongeman bleek duidelijk meer in zijn mars te hebben dan men vermoedde. Zo componeerde hij in 2008 verschillende nummers voor het album *A l'Ombre du Show business* van Kery James, waarvan meer dan 75000 exemplaren werden verkocht. Daar bleef het echter niet bij, hij produceerde ook de single *Cette fois* van de Franse zangeres Anggun, die een vierde plaats in de Franse hitparade bereikte. Anggun is in Frankrijk dan ook geen onbekende, de uit Indonesië afkomstige zangeres is er succesvol geworden nadat ze in Parijs was komen wonen, en ze vertegenwoordigde Frankrijk op het Eurovisiesongfestival in 2012. Stromae leverde ook nog bijdragen aan andere nummers van Anggun en Mélissa M. Een bezig baasje dus.

ALORS ON DANSE – DE DOORBRAAK

Zijn doorbraak komt er in 2009 met zijn tweede single, *Alors on danse*. Het wordt een nummer 1-hit in twintig landen, waaronder naast België ook Nederland, Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland, Griekenland, Tsjechië en Bulgarije. In het voorjaar kwam de single in de rest van Europa uit, er zijn meer dan drie miljoen exemplaren van verkocht.

Op Youtube werd het lied maar liefst 60 miljoen keer bekeken, Stromae weet als geen ander de kracht van het internet te gebruiken. Hij kreeg in 2010 trouwens de MIA's voor 'Hit van het jaar' en 'Beste doorbraak' voor zijn doorbraaksingle. De MIA's (Music Industry Awards) zijn de opvolger van de vroegere Zamu Awards en worden uitgereikt door de VRT en het Muziekcentrum Vlaanderen. De MIA voor 'Hit van het jaar' is ongetwijfeld de belangrijkste.

Het was al een hele tijd geleden dat een Franstalig nummer zo'n hoge toppen scheerde in de Vlaamse muziekwereld. De toon was gezet: ook bij Humo's Pop Poll kaapte hij de prijs weg voor 'Beste nummer nationaal' en in 2011 kreeg hij de European Border Breakers Award, een prijs die wordt uitgereikt aan tien jonge, veelbelovende artiesten die succesvol buiten hun eigen landsgrenzen debuten. Datzelfde jaar werd hij in Wallonië muzikant van het jaar en kreeg hij in Lille de Victoire de la musique-prijs.

Plots was Stromae dus een bijzonder populaire en gerespecteerde singer-songwriter en performer. Ik moet eerlijk bekennen dat ook ik er aanvankelijk van uitging dat het hier eerder om een *one-hit wonder* ging, zoals we er zoveel in de populaire muziek gekend hebben. Maar ik moet toegeven dat ik mij, met vele anderen, schromelijk heb vergist in de kunde van deze Franstalige, Brusselse Vlaming.

Donkere teksten op een vrolijke elektronische deun, gemengd met hiphop

Alors on danse staat op het in 2010 verschenen album *Cheese*, een heel beluisterbaar album. Wie zich in de teksten verdiept, zal echter raar opkijken van de inhoud. De titel verwijst naar de geforceerde glimlach die men bij een foto moet hebben, zelfs al voelt men zich niet goed in zijn vel. Stromae probeert in zijn nummers iets te vertellen, het openingsnummer *Bienvenue chez moi* zet al meteen de toon van het album. Ook *Alors on danse* is daar een mooie illustratie van. Het gaat over mensen die uitgaan om hun problemen te vergeten, en doen alsof ze gelukkig zijn. Wat te denken van bijvoorbeeld de volgende tekstpassages:

Qui dit étude dit travail - Qui dit crédit dit créance - Qui dit dette te dit huissier - Qui dit crise te dit monde dit famine dit tiers-monde

Donkere teksten dus, op een vrolijke elektronische deun, gemengd met hiphop. Zijn muziek doet soms denken aan De Jeugd van Tegenwoordig, die hij kent en weet te appreciëren.

Stromae weet als geen ander de kracht van het internet te gebruiken. © Benjamin Brolet

VIKANTSWORTEL

In 2013 verscheen dan *Racine Carrée*. Stromae's tweede album, met de bekende liedjes *Papaoutai* en *Formidable*, is al even knap, zelfs als je niet van hiphop houdt. Dat laatste nummer zette zich op de kaart door het bijhorende filmpje, dat door Stromae zelf in elkaar werd gezet. Vergeet immers niet dat de man filmschool volgde en dus wel iets van beeldtaal kent. Hetzelfde geldt trouwens voor de clip bij *Papaoutai*.

Zoals al eerder aangegeven gaat *Formidable* over zijn breuk met ex-Miss België Tatiana Silva: '*tu étais formidable, moi j'étais fort minable*'. Er hebben nogal wat muzikanten aan het album meegewerkt, zo speelde Bart Maris trompet op *Tous les mêmes*, een song met alweer een fantastische tekst. Stromae haalde de New York Times en The Guardian, waarin hij werd omschreven als 'de favoriete muze van de ellende van de Europese jeugd'. Met andere woorden: Stromae is *hot*.

Ondertussen is er al een discussie aan de gang of hij al dan niet het Rode Duivelslied voor het WK voetbal zal schrijven en uitvoeren. De Belgische voetbalbond en Universal moeten daarover nog een beslissing nemen.

Of Stromae nu echt een blijver is, zal van allerhande factoren afhangen, maar een *one-hit wonder* kan hij nog bezwaarlijk genoemd worden. Stromae wordt op dit ogenblik wereldwijd bekeken en beluisterd, zijn muziek is razend populair en hij heeft al twee volwaardige albums uitgebracht. Dat hij de nieuwe Jacques Brel zou zijn is voorbarig, maar toch komt hij met *Formidable* aardig in de buurt. Geef hem nog wat tijd en dan zullen we wel zien. Wie Stromae aan het werk wil zien zal zich naar Vorst Nationaal moeten begeven op 4, 5 of 6 april, want het optreden in de AB op 18 december was al op enkele uren tijd uitverkocht.

Dany Vandenbossche

Kunst en sacraliteit

Cultuurrecensent Willem Elias ontpopt zich in deze bijdrage als liefhebber van het sacrale, een beleving die hij terugvindt in de kunst, maar ook in de erotiek en ja, zelfs in lekker eten.

Het sacrale

In tegenstelling tot een aantal vrijdenkers ben ik geen voorstander van de bewering dat atheïsten religieus kunnen zijn. Een atheïst moet tegen godsdienst zijn voor wat hemzelf betreft, al was het maar om zichzelf te beschermen tegen al wat men kan meemaken met de godsdienst van anderen. Voor de rest moet hij ook verdraagzaam zijn tegen alle eigenaardigheden waar de anderen zichzelf het leven mee lastig maken. Dat religie iets anders inhoudt dan het dienen van een god, is voor mij geen argument. Zelfs Lucretius en Cicero hadden een andere visie over de oorsprong van *religio*. De eerste vond dat het afkomstig moest zijn van *religare*, dat 'vastbinden' betekent, en men vindt bij hem het woord *religio* in de betekenis van 'verplichting'. Volgens Cicero komt het van *relegere*, in een afgeleide betekenis van 'zich bekommeren'. *Relegere* betekent eigenlijk 'herlezen', maar vanuit het etymologisch verband tussen lezen en kiezen, komt men tot zoiets als zorg dragen voor diegenen die uitgekozen zijn. Men weet wat het kost wanneer de goden zich bekommeren! Inderdaad einde van de vrijheid. En het aspect 'binding' uit de eerste verklaring van religie is vertikaal: gebonden door het hogere. Daar maakt men niet zo snel een horizontale humanistische samenhangigheid van, de ervaring van een ingetogen samen-zijn.

Mijn uitgangspunt is dat het sacrale kan bestaan zonder het religieuze, zonder de bindingen met onwereldse krachten

ZEG JA TEGEN HET LEVEN

Hoewel ik dus om voorgaande redenen het pleidooi om het concept 'atheïstische religiositeit' in te voeren wel kan begrijpen, steel ik bij de religie toch liever het begrip 'sacraal' om het gevoel te benoemen van sereen samen-zijn, gekoppeld aan het beleven van de eigen innerlijkheid. Het onderscheid tussen het profane en het sacrale is de basis van een religieuze levenshouding. Men zou me allicht hier een drogredenering kunnen aanwrijven, het sacrale is immers een deel van het religieuze. Mijn uitgangspunt is echter dat het sacrale kan bestaan zonder het religieuze, zonder de bindingen met onwereldse krachten. Er kan dus een sacraliteit bestaan die zelfs uitgesproken anti-religieus

en atheïstisch is. De blasfemie, de godslastering, kan een profane aangelegenheid zijn via platvloerse woorden en handelingen, maar dat is niet interessant, omdat de banaliteit oninteressant is. Er bestaat ook een sacrale blasfemie. De Nietzscheaanse dood-van-god-gedachte kan zeer sacraal beleefd worden, in alle sereniteit. Er bestaat ook een hedendaags westers heidendom, waarin belangrijke menselijke aangelegenheden zeer sereen aan de orde komen. Men kan vanuit een materialistische filosofie een grote bewondering hebben voor menselijke realisaties, zodat men graag stilstaat bij het zien of horen ervan. Dit is wel het omgekeerde van het aanbidden van de Schepping Gods. Ook de erotiek kan sacraal zijn (cf. Lupericalia, 15 febr. 2014) en wordt dan het omgekeerde van de pornografie, die al te profaan is. Op zich is daar niets op tegen, maar het is *un peu plat*. Men kan ook sacraal eten, en dat betekent niet dat men hosties zonder knabbelen doorslikt of pastoorwijn slurpt. Een wijnproeverij in een Franse kelder kan zo'n sacrale ervaring zijn, of aanschuiven in de Tafel van Twee (Ninove). En uiteraard is de kunst het medium van het sacrale. Haar moeder is het feest, ooit uit de religie gevluucht omdat de hemel saai is en het leven zo mooi kan zijn. De danser die oorspronkelijk meent als opdracht te hebben om hemel en aarde te verbinden (religieuze band) door met zijn lichaam te bewegen, vindt plezier in de beweging zelf en concentreert zich op de esthetische mogelijkheden van het lichaam (aarde). Daardoor wordt de dans weliswaar vanuit religieus standpunt gedescraliseerd, maar krijgt men een hersacralisatie van het dansen zelf in de tempels van de kunst met een heidense esthetiek, in plaats van een verbiedende moraal. Inderdaad nog eens Nietzsche: zeg ja tegen het leven.

Roger Caillois (*L'homme et le sacré*, 1950) geeft als belangrijkste kenmerken van het sacrale dat het kan toegekend worden aan bepaalde dingen (cultusvoorwerpen), personen (priesters, ceremoniemeesters), ruimten (tempel, kerk, oorden), tijden (feestdagen, stonden). Deze kwaliteiten zijn niet intrinsiek, maar worden door de mens gecreëerd via een sacrale context. Het is duidelijk dat ook de kunst tot dit sacrale kan behoren, met de kunstenaars als hogepriesters, wanneer voorwerpen in bepaalde ruimten geplaatst worden (white cube, musea, door vergankelijkheid aangepaste plekken, bijvoorbeeld leegstaand industrieel

erfgoed) en op bepaalde momenten (individuele aanschouwing of met bepaalde solidaire groep). Wat meer is, sommige kunstenaars nemen het sacrale zelf als thema en maken beelden of klanken (muziek op het sacrale zoldertje van Galerij William Wauters) die het sacrale op een niet-religieuze wijze opwekken. Ik geef hier twee voorbeelden: de pas overleden Carmen Dionyse heeft een heel oeuvre opgebouwd met eerst organische vormen (het

sacrale van de levenvoortbrengende aarde) en later figuren die nauw aansluiten bij de esthetiek van de kracht zoals we die bij heidense culturen aantreffen. De springlevende Jan Van Oost, op zijn beurt, wekt de sacraliteit op via het thema van eros en thanatos en het *memento mori*: denk eraan de liefde te bedrijven. Hij toont zijn werk naar aanleiding van Lupercalia in Tinnenpot te Gent, van 15 tot 22 februari 2014.

Carmen Dionyse (1922 – 2013)

Carmen Dionyse heeft de juiste maat gevonden in het expressieve vermogen van de keramische sculptuur. Zij is in België een van de pioniers om dit oude medium in te voegen in de moderne kunst, en dit met een internationale uitstraling. Al vroeg (1955) sloot zij aan bij de nieuwe kijk op de beeldhouwkunst zoals die na de Tweede Wereldoorlog, vooral vanuit Engeland, ontwikkeld werd. Deze kenmerkt zich door ongewone combinaties van figuratieve en abstracte elementen; kruisingen van artistieke creaties en als natuur vermomde stukken; mengelingen van proeven van ambachtelijkheid en experimentele vrijheden.

Wie Carmen, Latijns voor 'gezag, gedicht' en Dionyse, de Griekse god van de scheppende roes, als twee voornamen meegekregen heeft, weet wat er te doen staat. De familienaam Janssens werd terecht achterwege gelaten. Kunstenaarsnamen moeten klinken. Het oeuvre van

Carmen Dionyse is inderdaad een poëtische uitbeelding geworden van de heidense goddelijkheid van de mens. De mythologieën zijn haar inspiratiebronnen. Keramiek verwijst willens nillens door de aard van de materie en de geschiedenis van het gebruik ervan naar de oude culturen en hun verhalen, evenals naar niet-westerse gemeenschappen die recent of nog tot op vandaag hun religieuze beleving uitbeelden. Wie keramiek gebruikt en de aardse oorsprong niet verbergt met de kleuren van de massacultuur, sluit een verwijzing naar het primitivisme in. Dat zijn nu eenmaal de regels van het produceren van bijbetekenissen.

Wie Carmen, Latijns voor 'gezag, gedicht' en Dionyse, de Griekse god van de scheppende roes, als twee voornamen meegekregen heeft, weet wat er te doen staat

Het primitivisme is een voorbeeld van hoe termen van een negatieve in een positieve betekenis kunnen worden omgezet. Oorspronkelijk werd dit vooral gebruikt om de afkeer uit te drukken voor niet-westerse culturen, bekeken vanuit een burgerlijke ingesteldheid. Door de artistieke avant-garde werd het in positieve zin gebruikt, precies om een aantal kenmerken mee aan te duiden die de traditionele westerse kunst niet had. Het primitivisme wordt gewaardeerd om eenvoud, authenticiteit en kracht mee aan te duiden.

DE MYSTERIEUZE INNERLIJKHEID VAN DE MENS

Carmen Dionyse heeft zeker ingespeeld op deze nieuwe esthetische principes van de oude culturen. Zij toont de mens niet in zijn publieke uiterlijkheid, maar in zijn mysterieuze innerlijkheid. Het gelaat verbergt meer dan te tonen, maar is precies daardoor veelzeggender. Zwijgen en stiltes hebben hun eigen betekenis. Alleen leugens maken veel lawaai. Carmen Dionyse maakt ingetogen beelden die een grote gelatenheid uitstralen. Ze verraden zich niet en laten meerdere lezingen toe. Emoties spreken zich niet uit: is het droefheid of vrolijkheid of de schommel ertussen? Pijn of extase of de grens waar ze elkaar raken? Bewondering of afkeer, allebei stoïcijns in toom gehouden?

© firmin de maitre

Liplezen helpt niet en de ogen van haar beelden staren door je heen. Een knipoog valt niet te verwachten.

Carmen Dionyse is niet meer. Ze bleef tot 2004 zeer creatief werken in haar atelier. In 2007 kreeg ze nog een terechte hommage vanwege de Provincie Oost-Vlaanderen, verbonden aan Lineart. Ze is, naast Raveel, Vlerick en D'Havé, een van de vier belangrijke kunstenaars die veel gehad hebben aan Jos Verdegem, leermeester in de Gentse Academie. Haar werk is een keramische verderzetting van Verdegems thema: de ingetogen mijmering van de mens, wat vervreemd van de wereld. Ze was ook een sterke verdediger van een vrijzinnig-humanistische levenshouding.

Atheïsme vond ze een vanzelfsprekendheid, niet de moeite om over te discussiëren. Die levensopvatting deelde ze met haar echtgenoot, Fons De Vogelaere (1922-1998), die ze in de klas van Jos Verdegem leerde kennen. Het was een onafscheidelijk koppel. Samen deelden ze ook een zeer grote liefde voor de etnische kunsten, waarvan ze een mooie verzameling hadden. Uitzonderlijk was dat de kunstenaarscarrière van de vrouw des huizes voorrang had op die van haar man. Hij steunde haar in haar werk met hart en ziel. Een zeer terechte huishoudelijke beslissing, denk ik, want met haar internationaal bekend oeuvre is zij een van de belangrijkste Vlaamse kunstenaars.

Jan Van Oost (1961)

Fuckhead. © Jan Van Oost

FUCKHEAD

Het gelaat van deze sculptuur doet me aan de filosofie van Levinas denken. Zoals bekend is het gelaat een centraal begrip in zijn denken. Het is het begin van de ontmoeting, nog voor andere factoren een rol gaan spelen. Het is zijn existentialistische invulling van de verantwoordelijkheid

die we dragen voor de mens, voor onszelf en de ander. Deze spreekt reeds uit het gelaat nog voor er gehandeld wordt. Dit is het gevolg van de andersheid van de ander. Het gelaat van de ander drukt onmiddellijk zijn andersheid uit en deze gaat vooraf aan de andere relaties die we met de anderen onderhouden, verbonden aan de maatschappelijke rol die de andere voor ons speelt: vriend, buur, cliënt, begeleider ... Voor Levinas is de ervaring met het gelaat zelfs voorafgaand aan de culturele plaatsing van de ander, namelijk aan zijn ras of nationaliteit.

Het boeiende aan het werk van Jan Van Oost is dat het deze filosofie zowel bevestigt als ontkent, zoals eigenlijk alleen de kunst dat kan. Ja en neen zeggen tegelijk wordt bij het woord niet gewaardeerd. De logica speelt hier voor waakhond. Deze ambiguïteit is echter de kern van de openheid van de moderne kunst. Ze geeft geen antwoorden of boodschappen, maar maakt tekens die vrij te interpreteren zijn. De kardinalen van Bacon worden zowel bewonderd door zij die betreuren dat kerkelijke gezagsdragers bezorgd zijn over het verlies van hun gezag, als door atheïsten die er de voorstelling van de Nietzscheaanse dood van god in zien. Zeg maar, respectievelijk, de interpretatie van kunstpaus Jan Hoet, en van mij, blasfemisch iconoclast.

Het oeuvre van Jan Van Oost heeft
een impliciete kritische dimensie
maar is vooral heidens sacraal: van *ex*
voto tot totem, fetisj of offerbeeld

Vanop de rug bekeken verwacht men een beeld met een gaaf gezicht. Het hoofdhaar of deksel suggereert een sereen gelaat. Bij Van Oost weet men dat de eenduidigheid van betekenis verstoord wordt. *Face à face* blijkt echter het gelaat letterlijk van de kop gerukt. Een vrouwelijk schaamdeel woelt onbeschaamd in een wirwar van verstrengeld pubishaar.

FILOSOFISCHE DUBBELZINNIGHEID

Toch is het geen obscene beeld. Integendeel, eerder sacraal, maar heidens dan. Filosofisch brengt Jan Van Oost hier een interessante dubbelzinnigheid aan het licht. Het gelaat laat het wezenlijke van de andersheid verschijnen. Maar er is meer dan het geestelijke leven. Er is ook een verlangend lichaam dat slechts zelden zijn ware aard toont. Wat – en ik vind dit een mooie gedachte – Levinas op het gelaat meent te lezen is allicht zijn 'ziel'. Geen verboden, overbodig woord bij Levinas en best bruikbaar om kort de spirituele uitdrukking van de eigenheid mee te verwoorden. Maar ook de vagina heeft haar ziel, zoniet is ze zielig. In een interview met Levinas-vertaler professor Theo de Boer, getiteld: 'Wat het lichaam levendig maakt', komt dit goed tot uiting. Hij vertelt hier over een vertaalprobleem bij een fenomenologische beschrijving door Levinas van twee schermers. Het wapen (*arme*) tussen de twee vechters, bleek de ziel te moeten zijn (*âme*). Levinas breekt hier met de Griekse opvatting van ziel, zoals die door het Christendom overgenomen is, namelijk dat het lichaam de kerker van de ziel zou zijn (Plato/Paulus). Met zijn leermeester Husserl en gebaseerd op de kennis van het Hebreeuws, is de ziel voor Levinas dat wat het lichaam levend maakt. In zijn metafoor met de schermers is de ziel eigenlijk het lichaam dat beweegt voordat we het zelf weten. De ziel is de souplesse van het lichaam. En van de schermers naar het liefdesspel is een kleine stap. Daarom is het werk van Jan Van Oost niet obscene. Het verwijst immers naar een andere ziel van het lichaam, de materiële in plaats van de spirituele. *L'origine du monde* blijft de ziel. Men zou ook gewag kunnen maken van een freudiaanse correctie op het denken van Levinas. Men kan er ook de feministische theorie bij betrekken. Denk maar aan Judy Chicago. Ze formuleerde een kunsttheorie die gebaseerd is op wat ze haar centrale kern noemde: 'my vagina, that which made me a woman'.

Als postmoderne kunstenaar is het dan ook evident dat de mannelijkheid van Jan Van Oost niet belet dat hij een feministisch statement poneert via deze sculptuur. Dat behoort tot het grensoverschrijdende principe van deze tijd en de weigering om strenge indelingen te maken. In dit geval gelinkt aan de opvatting dat mannelijkheid en vrouwelijkheid geen essenties zijn, maar in grote mate cultureel bepaald en qua natuur niet zeer zuiver te onderscheiden. Wat in feite al in de Bijbel stond, zo leerde me, als voorbeeld van serendipiteit, het geciteerde interview met Theo de Boer: 'Je weet dat Genesis begint met twee scheppingsverhalen? In het eerste schept God de mens 'naar zijn beeld'; 'mannelijk en vrouwelijk schiep hij hen', staat er. Een frase waar feministen terecht graag op hameren. Eigenlijk is God biseksueel.'

DANSEN OP HET GRAF

Fuckhead van Jan Van Oost is uiteraard geen feministisch pamflet. Zijn oeuvre heeft een impliciete kritische dimensie, maar is vooral heidens sacraal: van *ex voto* tot totem, fetisj

of offerbeeld. Niet zozeer Afrikaans, eerder alluderend op de christelijke iconografie. Want ook de christelijke cultus heeft steeds veel vroegere gebruiken uit heidense cultussen in zich opgenomen. Of er werden nieuwe heidense gewoonten aangemaakt. Alle wegen leiden immers naar Rome, wat als volgt kan begrepen worden: alle wegen zijn goed om de hemel te verdienen. Ik denk hier aan de ketterijen. Naast de orthodoxie van de Katholieke Kerk, wemelt het uiteraard van de heterodoxe varianten. Die zijn heidens – en ik volg daarin graag Lyotard – omdat ze de centrale autoriteit niet volgen en in plaats daarvan een eigen verhaal creëren. In het geheel valt geen hiërarchie aan te brengen. Men zou kunnen stellen dat zoals het postmodernisme de hybridisering gehuldigd heeft, het ook de ketterij als de regel en niet als de uitzondering vooropgesteld heeft. Het oudere synoniem van ketterij luidt 'heresie', van het Griekse *hairesis* dat 'keuze' betekent en vandaar ook 'geestelijke voorkeur'. Een eigen verhaal naast het hoofdverhaal. Men zou kunnen stellen dat de avant-garde tot op vandaag de ketterij in de kunst is.

Men zou kunnen stellen dat de avant-garde tot op vandaag de ketterij in de kunst is

Op internet vind ik dat er vandaag in Vlaanderen 8228 kettters zijn. De naam 'Jan Van Oost' wordt niet vermeld. Maar zijn beelden zijn toch per definitie heidens sacraal en desacraliserend tegelijk. De meeste van zijn werken zijn in een dergelijke context te interpreteren. Zo ook zijn *Fuckhead*. Het is een monstrans. Zelfs als afgerukt gelaat blijft het de sereniteit van de Mona Lisa bewaren. Uiteraard zonder beschaamde glimlach op de lippen. Het oeuvre van Van Oost refereert voortdurend aan de Renaissance. Maar eens het gelaat – dat een masker blijkt te zijn – weggerukt is, zien we *l'origine du monde*. Beide samen te vatten in de letterformule van Marcel Duchamp 'L.H.O.O.Q.', en de brandkast is geopend.

Jan Van Oost toont in Tinnenpot zijn reeks rond Baudelaire. Deze negentiende-eeuwse dichter van de moderniteit had een visie op kunst die nauw aansluit op de theorie van de postmoderniteit. Wat hem vooral intrigeert bij de figuur van Baudelaire is niet zozeer het grote dichterschap, maar vooral zijn concept over schoonheid (hetgeen brave mensen eerder lelijkheid zouden noemen). Dat concept impliceert: het kwaad, de vergankelijkheid, de ondergang, de aftakeling, de dood als verboden aan het leven, kortom, dansen op het graf als een vorm van leven. Leven en dood, eros en thanatos floreren in het oeuvre van Jan Van Oost.

Willem Elias

Lupercalia

Zaterdag 15 februari 2014, 19:00 in Tinnenpot Gent.
Meer info, zie backcover van deze Geus.

Oorlog en trauma

SOLDATEN EN AMBULANCES / SOLDATEN EN PSYCHIATERS

2014 wordt hét jaar van de herdenking van 'de Grote Oorlog' (1914-1918), het eerste internationale conflict op wereldschaal waarbij miljoenen soldaten en burgers de dood vonden. Honderd jaar na dato worden de gruwelen van WO I in bijna alle landen die bij deze wereldbrand betrokken waren op één of andere manier herdacht en in beeld gebracht voor het nageslacht. Zo ook in het In Flanders Fields Museum te Ieper en in het Gentse Dr. Guislainmuseum. Beide musea bundelden de krachten en zetten een groots opgezet tentoonstellingsproject op stapel dat inzoomt op het leed van de mens in oorlogssituaties.

Wie kent niet het ontroerende gedicht uit 1915 van de Canadese militaire arts en dichter John Mc Crae: *'In Flanders Fields the poppies blow, between the crosses, row on row ...'*?

Middenin deze Vlaamse (slag)velden werd in Ieper - dat tijdens de volledige duur van WO I aan drie zijden omringd was door Duitse troepen en volledig werd verwoest - het In Flanders Fields Museum opgericht. Onder het thema 'Oorlog en Trauma' brengt dit museum samen met het Gentse Museum Dr. Guislain twee tentoonstellingen op twee historische locaties.

SOLDATEN EN AMBULANCES 1914-1918

Bij het begin van de oorlog was geen enkel Europees leger klaar om de gigantische stroom van slachtoffers op te vangen. De vuurkracht van de legers werd opgedreven, maar er werd weinig aandacht besteed aan de zorg om de slachtoffers. Tijdens het verloop van de oorlog evolueerde de medische zorg wel en verbeterden de organisatie en de opvang.

Het In Flanders Fields Museum belicht de organisatie van de medische zorg aan het front in de Westhoek en geeft een antwoord op prangende vragen, zoals: Met welke soorten verwondingen en ziektes werden de artsen in de veldhospitalen geconfronteerd? Hoe verzorgde men de gewonde soldaten aan het front tijdens de Eerste Wereldoorlog? Hoe evacueerde men de slachtoffers?

SOLDATEN EN PSYCHIATERS 1914-2014

De tentoonstelling in het Museum Dr. Guislain is op te delen in vier grote luiken, waarbij de aandacht voor en de omgang met psychisch leed tijdens WO I onderzocht wordt en er gefocust wordt op recentere conflicten uit de 20ste eeuw, met de klemtoon op de psychiatrie.

In het eerste deel staat de ontdekking en ontkenning van

Don McCullin, Amerikaanse soldaat met shellshock wacht op transport weg van het front, Tet-offensief, Hue, Zuid-Vietnam, 1968, foto. C Don McCullin © Contact Pres

shellshock centraal. Hoe gaan psychiaters, militairen en slachtoffers daarmee om?

Door de dagelijkse, onafgebroken gruwelen tijdens de Eerste Wereldoorlog werden veel soldaten het slachtoffer van bizar, angstig en gestoord gedrag, *shellshock* genoemd (verwijzend naar het schokeffect van ontploffende granaten). De reacties op deze ziekte waren uiteenlopend: voor de enen waren het lafaards, simulanten, hysterici. Meer progressieve artsen erkenden de zogenaamde oorlogsneurose en pleitten voor een meer menselijke behandeling. Deze aanpak paste echter niet binnen de militaire houding, waarbij straf centraal stond en de betrokken soldaat/patiënt zo vlug mogelijk terug naar het front diende te worden gestuurd.

De enige grote doorbraak op medisch vlak die achteraf aan WO I mag worden toegeschreven was de langzame beschrijving en erkenning van de enorme impact van de *shellshock*.

Het tweede luik van de tentoonstelling 'Waanzin als ont-aarding' focust op de toenmalige overtuiging dat vernietiging van de geesteszieke een maatschappelijk nastrevenswaardig doel was. De bezoeker krijgt een overzicht, gaande van de 'degeneratiehypothese' (1857) van Bénédict-Agustin Morel over de 'Entartung' (1892) van Max Nordau tot het gedwongen steriliseren en doden van geesteszieken door de nazi's en uiteindelijk de Holocaust.

Hoe kunstenaars en (oorlogs)fotografen kijken naar oorlogsgeweld en psychisch leed en hoe de oorlog op het thuisfront wordt gezien, beleven we in het derde deel. De rol van de documentairefotografie is zeer groot en wordt dan ook uitvoerig belicht. Je ziet iconische foto's uit het collectieve geheugen (Vietnam, de traumatische terugkeer van de oorlogsveteranen) naast beelden van hedendaagse conflicten.

In het laatste luik wordt de bezoeker opmerkelijk gemaakt op de verbreding en evolutie van het traumabegrip van 1914 tot 2014: van *shellshock* tot posttraumatisch stresssyndroom. Tevens wordt gewezen op de parallellen tussen slachtoffers van verkrachtingen, incest, huiselijk geweld, politieke gevangenen en militairen. Veel psychiatrische ziektebeelden vallen inmiddels onder de noemer 'trauma', actueel cijfermateriaal toont aan dat 50 à 60% van de psychiatrische patiënten te maken heeft met de gevolgen ervan.

De tentoonstelling brengt trauma in beeld door een combinatie van kunst en fragmenten uit boeken, patiëntenregisters en postkaarten. Enkele werken werden speciaal voor deze tentoonstelling gemaakt. Zo creëerde de Engelse kunstenares Eleanor Crook een militaire fanfare samengesteld uit vijf levensgrote beelden van zogenaamde *gueules cassées* en stelt Rinus Vandevelde (Leuven, 1983) een nieuw werk voor, geïnspireerd door het thema oorlog en trauma. Daarnaast zijn er nog tal van opmerkelijke kunstwerken en foto's te zien van onder meer Jan Grarup, Ronald Ophuis, Rik Wouters, Pjeeroo Roobjee, Marina Abramovic, Jan Vanriet, James Nachtwey, Stephan Vanfleteren en Robert Capa.

© Philip Gurrey, Eye, 2007, olie op hout. Fondation Francès, Senlis, Courtesy Fondation Francès

DE CATALOGUS 'OORLOG & TRAUMA'

Bij de tentoonstelling hoort een gelijknamige, rijk geïllustreerde catalogus met teksten van Piet Chielens, Bessel A. van der Kolk, Dominiek Dendooven, Petra Fuchs, Patrick Allegaert, Judith Lewis Herman, en vele anderen, waarbij zij de meest relevante thema's beschrijven die in de tentoonstellingen aan bod komen of daaraan gelinkt zijn. Het boek is uitgegeven bij Uitgeverij Hannibal, telt 192 pagina's en kost € 29,95.

Hoewel de tentoonstellingen in het Museum Dr. Guislain en het In Flanders Fields Museum verschillend zijn, is de gezamenlijke boodschap of waarschuwing die zij willen meegeven dezelfde: 'Vergeet niet wat er getoond en gebeurd is, getuig boven alles van de geweldplegingen, gaande van mishandeling thuis tot oorlogsgeweld, en erken dat ze op één of andere manier met elkaar verbonden zijn, zowel toen als nu'...

Fred Braeckman

Concreet

De dubbeltentoonstelling 'Oorlog & Trauma' loopt in beide musea nog tot 30 juni 2014. 'Soldaten en psychiaters / 1914-2014' is in Oost-Vlaanderen te bezichtigen in het Museum Dr. Guislain, Jozef Guislainstraat 43, 9000 Gent.

Tickets & info: info@museumdrguislain.be - www.museumdrguislain.be - 09 216 35 95, flandersfields@ieper.be - www.inflandersfields.be - 057 23 92 20

De seculiere samenleving

OVER RELIGIE, ATHEÏSME EN DEMOCRATIE

Patrick Loobuyck

De laatste jaren zijn vrijzinnigen verdeeld over een aantal thema's die hen nauw aan het hart liggen. Daarbij wordt soms harde taal gebruikt en lijken de messen geslepen te worden. In navolging van de 'Atheist Bus Campaign' in Groot-Brittannië, startten sommige enthousiastelingen in België een campagne met de tekst 'Er is waarschijnlijk geen god. Durf zelf te denken.' Aangezien De Lijn geen levensbeschouwelijke advertenties toelaat, werd de campagne voornamelijk in de sociale media gevoerd. Punt is dat vrijzinnigen verdeeld waren: sommigen vinden een dergelijke actie broodnodig, anderen vinden het een vorm van atheïstisch fundamentalisme. Fundamenteel komen de botsende meningen allemaal neer op de vraag hoe onze samenleving dient om te gaan met publieke uitingen van religie. Dat geldt ook voor de discussie over de invulling van de levensbeschouwelijke neutraliteit van de overheid, waarover u in deze Geus een heel dossier kunt lezen. Zowel de open brief van Jurgen Slembrouck als de reactie daarop werden ondertekend door een groot aantal academici, intellectuelen, ondernemers en publieke figuren. In dit klimaat van polarisering schreef Patrick Loobuyck een uitdagend en prikkelend boek over de plaats van religie in de publieke ruimte, waar ik uitvoerig bij wil stilstaan.

SECULARISME: WHAT'S IN A NAME

Allereerst is het een opluchting dat Loobuyck het debat helder wil voeren. Omdat er in het hedendaagse politieke en filosofische debat heel wat misverstanden bestaan, geeft hij veel definities en bakent hij veel begrippen af. Zo pleit Dirk Verhofstadt bijvoorbeeld in zijn laatste boek voor atheïsme als basis voor de moraal. Op het politieke niveau kunnen we echter niet spreken over atheïsme, wel over secularisme. Daarom is het eerste deel van het boek gewijd aan de geschiedenis van het secularisme, en de filosofische en hedendaagse betekenis

Loobuyck is van mening dat in samenlevingen waar de secularisering ingang heeft gevonden, ze zich ook zal voortzetten

ervan. Loobuyck is van mening dat in samenlevingen waar de secularisering ingang heeft gevonden, ze zich ook zal voortzetten. Interessant is dat daarbij op een paradox wordt gewezen: we zijn nog nooit zo gesecculariseerd geweest als nu, en toch is religie zelden zo vaak onderwerp van debat geweest

en krijgt alles wat ermee te maken heeft heel veel media-aandacht. Het is juist doordat de samenleving zo gesecculariseerd is, dat religies veel meer opvallen. Hiermee brengt Loobuyck een belangrijke nuance in het debat: 'Terwijl kerkklokken altijd en overal mochten luiden, maken minaretten – als ze al worden toegelaten – best geen 'lawaaï'.'

MOSLIMBASHING, OOK BIJ VRIJZINNIGEN

Er is veel strijd voor nodig geweest om het atheïsme een bestaansrecht te geven, en we moeten blijven wijzen op elke vorm van religieus fundamen

We zijn nog nooit zo
geseculariseerd geweest als
nu, en toch is religie zelden
zo vaak onderwerp van
debat geweest en krijgt alles
wat ermee te maken heeft
heel veel media-aandacht

talisme. Toch zijn de scheiding van
kerk en staat en de godsdienstvrij-
heid '(...) verworvenheden die slechts

sporadisch en door marginale groepen
in vraag gesteld worden.' Samen
met Martha Nussbaum (die in 2012
het zeer interessante boek *The New
Religious Intolerance* schreef; in 2013
ook vertaald in het Nederlands als
De nieuwe religieuze intolerantie) wijst
Loobuyck er in dit kader op dat de
blijvende aanwezigheid van religie (en
dan met name de islam) ervoor zorgt
dat er een angst ontstaat die resulteert
in moslimbashing. Terwijl dit vroeger
een thema was van conservatieve en
extreemrechtse denkers, ziet men

het nu ook bij vrijzinnige, liberale en
linkse intellectuelen. Iedereen heeft
het recht om atheïst te zijn, maar het
streefdoel dat we allemaal atheïst
zouden moeten worden is politiek en
maatschappelijk niet relevant. Het
kan niet de bedoeling zijn van een
liberale overheid om religie uit te ban-
nen, wel om gelijke afstand te houden
ten opzichte van alle levensbeschou-
wingen. Een dergelijke beschouwing
maakt meteen duidelijk dat Loobuyck
vertrekt vanuit het politiek libera-
lisme van denkers als John Locke,
Jeremy Bentham, John Stuart Mill
en John Rawls. 'De baseline van het
politiek liberalisme, het standaardpa-
radigma in de huidige politieke filo-
sofie, is eenvoudig: de overheid moet
burgers als vrije en gelijke individuen
behandelen. Op levensbeschouwe-
lijk vlak betekent dit dat de overheid
neutraal moet zijn en de godsdienst-
vrijheid en een scheiding van kerk en
staat moet garanderen.' Het is belang-
rijk om hier duidelijk over neutraliteit
te spreken, en niet over tolerantie.
Tolerantie impliceert namelijk dat
men toelaat wat men afkeurt.

De seculiere samenleving

over religie,
atheïsme en
democratie

Patrick Loobuyck

Iedereen heeft het recht
atheïst te zijn, maar het
streefdoel dat we allemaal
atheïst zouden moeten
worden is politiek en
maatschappelijk niet relevant

HET AMERIKAANSE SYSTEEM

Het liberalisme kan compatibel zijn
met een aantal invullingen van de
scheiding tussen kerk en staat, en
dus met neutraliteit. In de Verenigde
Staten heerst een strikte scheiding
tussen kerk en staat waarbij geen en-
kele levensbeschouwing actief wordt
ondersteund. Wel hanteert men er
een politiek van accommodatie ten
opzichte van religieuze minderheden –
een punt waar Martha Nussbaum op
hamert, en dat haar ietwat ongenuan-
ceerd het Amerikaanse politieke sys-
teem doet prefereren boven het Euro-
pese. Zo kan het gebeuren dat er aan

HOUTEKIET

een religieuze minderheid de gunst wordt toegekend om toch peyote te gebruiken in religieuze ceremonieën, hoewel drugs in de V.S. uiteraard verboden zijn. Ook in Vlaanderen zijn er accommodaties: zo heeft de Vlaamse minister van Onderwijs in 2002 in een omzendbrief vastgelegd dat kinderen gewettigd afwezig kunnen zijn voor feestdagen die eigen zijn aan hun religie, zoals het Offerfeest. Loobuyck is er zich van bewust dat men zich met die accommodaties op glad ijs begeeft. Hoe ver kan je gaan? De grens kan in theorie getrokken worden bij zaken die de grondrechten aantasten, zodat je nooit vrouwen genitaal mag verminken en kinderen geen bloedtransfusies mag weigeren. Maar wat met het onverdoofd ritueel slachten? Een afweging tussen godsdienstvrijheid en dierenleed dringt zich hier op. Naast de strikte scheiding van kerk en staat kan het politiek liberalisme ook inhouden dat samenwerking en financiële ondersteuning van religies een legitieme optie is. In België is dat het geval: de erkende levensbeschouwingen worden er ondersteund. Toch wordt er ook gewezen op inconsistenties. Zo is de begroting van de katholieke kerk nog altijd niet gebaseerd op het aantal gedoopte of praktiserende mensen.

Loobuyck is geen voorstander van een strikte scheiding van kerk en staat, maar wil de bestaande multiculturele aanwezigheid in de maatschappij beschermen

PLEIDOOI VOOR ACTIEF PLURALISME

De politieke reflectie leidt, wat Loobuyck betreft, duidelijk naar het actief pluralisme omdat het '(...) vanuit het perspectief van de (godsdienst)vrijheid het meest verdedigbare en interessante [is] omdat het de levensbeschouwing als motivatie, praktijk en overtuiging het meest ernstig neemt.' Dat actief pluralisme impliceert dus een bepaalde opvatting

over neutraliteit. In tegenstelling tot zij die door sommigen dogmatische vrijzinnigen worden genoemd, is Loobuyck geen voorstander van een strikte scheiding van kerk en staat, maar wil hij de bestaande multicultu-

'Het politiek liberalisme vereist minstens neutrale handelingen opdat iedereen zich gelijk behandeld zou weten. Het politiek liberalisme geeft echter geen dwingend antwoord op de vraag in hoeverre deze neutraliteit ook moet doorgetrokken worden naar de uiterlijke kenmerken van de persoon in overheidsdienst'

rele aanwezigheid in de maatschappij beschermen. Er wordt volgens mij terecht op gewezen dat uit de liberale opvatting van neutraliteit niet volgt dat levensbeschouwingen niet in het publieke domein zouden thuishoren. Zo is het overheidsperoneel best een weerspiegeling van de diversiteit in de samenleving. Levensbeschouwelijke kentekens schenden die neutraliteit niet.

Loobuyck positioneert zich ook op een ondubbelzinnige manier tegenover het Nieuw Atheïsme. Sam Harris, Daniel Dennett, Richard Dawkins en Christopher Hitchens zijn vertegenwoordigers van deze populaire stroming en zijn altijd erg duidelijk: religie mag geen enkel respect krijgen in een seculiere samenleving omdat religie simpelweg irrationeel en dus achterlijk is. Deze denkers zijn van mening dat het hun plicht is om aan te tonen dat God niet bestaat, dat godsdiensten gevaarlijk zijn en bijgevolg bestreden moeten worden. In Vlaanderen en Nederland zijn er een aantal intellectuelen die zich aansluiten bij deze stroming. Dirk Verhofstadt, Etienne Vermeersch en Paul Cliteur zijn wellicht de bekendste. Loobuyck is vrijzinnig en moet er niet meer van overtuigd worden dat godsdiensten onwaar zijn. Bovendien zullen religies niet verdwijnen en kunnen ze niet worden afgeschaft. Maar hij ziet geen heil in het opnieuw en opnieuw aantonen dat de Bijbel en de Koran, indien letterlijk geïnterpreteerd, vol

staan met monsterlijke passages. De auteur kan zich niet vinden in het militante atheïsme van denkers die religie vernauwen tot fundamentalisme en terrorisme. Hij beschouwt religie als een ambivalent fenomeen dat

zowel het beste als het slechtste uit de mens kan halen. Het heeft dus zeker ook een positief mobiliserende en motiverende kracht. Nieuwe atheïsten zijn niet in staat om religie in haar reële en complexe vorm te zien. 'Als critici op voorhand duidelijk maken dat alle moslims aanhangers zijn van een compleet verderfelijke, totalitaire, fascistische religieuze ideologie wordt de ruimte voor nuance op voorhand dichtgespijkerd en wordt elke mogelijkheid om in dialoog te gaan op voorhand opgeblazen.' Loobuyck wijst er dan ook ietwat uitdagend op dat militant atheïsme slechts een hobby kan zijn en dat de strijd voor het vrije denken, de rechtstaat en de democratie voorrang hebben op de strijd tegen religie. 'Ook atheïsten moeten aanvaarden dat hun persoonlijke levensovertuiging niet normerend kan zijn voor de hele samenleving.'

DE SECULIERE SAMENLEVING: EEN ZAAK VOOR GELOVIGEN EN ONGELOVIGEN

Het is niet omdat Loobuyck ook oog heeft voor de positieve aspecten van religies, dat hij die religies wil doodknuffelen. Van meet af aan maakt de auteur duidelijk dat het vechten voor een seculiere samenleving een zaak is van zowel gelovigen als ongelovigen. Ook religie zal een leerproces moeten doorlopen waarin ze zich transformeert, zodat ze van binnenuit de grondbeginselen van de democratische rechtstaat kan aanvaarden en instemt met de gelijke en vrije

behandeling van burgers door de overheid. Religies moeten zich aanpassen aan een seculiere omgeving. Voor veel lezers zal dit een onhaalbare utopie zijn. Ook Loobuyck beseft dat sommige religies, en dan voornamelijk de islam, nog een lange weg te gaan hebben hebben. Een godsdienst impliceert strikt genomen universele waarheidsclaims, en dat botst met de erkenning van een neutrale overheid. In een seculiere samenleving is er duidelijk geen plaats voor religieuze wetgeving zoals de sharia, noch voor religies die weigeren wetenschap te beschouwen als het geheel van onze voorlopig beste kennis of die de rechtstaat niet erkennen. Iedereen heeft bovendien recht op degelijk onderwijs dat mensen in staat stelt om eigen geïnformeerde keuzes te maken. Het kan niet dat Vlaanderen laks is wat betreft chassidische joden die hun kinderen naar eigen, niet-erkende scholen sturen die in strijd zijn met het politiek liberalisme. Religie moet ook wetenschappelijke vooruitgang steunen en aanvaarden dat creationisme niet kan onderwezen worden.

Loobuyck wijst er op dat militant atheïsme slechts een hobby kan zijn en dat de strijd voor het vrije denken, de rechtstaat en de democratie voorrang hebben op de strijd tegen religie

Loobuyck toont zich vaak genuanceerd. Het is duidelijk dat er in overheidsgebouwen geen levensbeschouwelijke kentekens mogen hangen, maar '[w]anneer een overheid religieuze verwijzingen in haar gebouwen of op publieke (begraaf)plaatsen bewaart omwille van de historische en artistieke waarden van het cultureel erfgoed wordt de neutraliteitseis niet geschonden.' Loobuyck bespreekt ook het boerkaverbod. Hij wijst er terecht op dat het niet aan de overheid is om te bepalen wat de betekenis van de boerka of nikab is. Mensen als Vermeersch gaan dan ook ethisch

uit de bocht wanneer ze beweren dat alle boerkadragers fundamentalisten zijn. Het is immers aan de gelovige of aan theologen om uit te maken wat de betekenis van die boerka is. (In *De Morgen* van 4 oktober 2013 beweert Vermeersch trouwens ook dat alle dragers van de hoofddoek vertegenwoordigers zijn van een militante en radicale vorm van de islam.) Volgens Loobuyck kan de overheid dan ook alleen maar beperkend optreden in bepaalde specifieke contexten: het gerecht, politiediensten, het onderwijs, ambtenaren of kiesbureaus bij verkiezingen. 'Het politiek liberalisme vereist in deze context minstens neutrale handelingen opdat iedereen zich gelijk behandeld zou weten. Het politiek liberalisme geeft echter geen dwingend antwoord op de vraag in hoeverre deze neutraliteit ook moet doorgetrokken worden naar de uiterlijke kenmerken van de persoon in overheidsdienst.' Ook volgt uit neutraliteit niet af te leiden dat alle levensbeschouwelijke tekens bij leerkrachten in het officieel onderwijs verboden moeten worden. Ook dergelijke tekens bij leerlingen verbieden kan de godsdienstvrijheid en het pluralisme in het gedrang brengen. In de rechtbank kunnen kledingvoorschriften worden geëist van rechters en advocaten, maar niet van burgers.

BOTSENDE MENINGEN VAN VRIJZINNIGEN

De kern van Loobuycks betoog in *De seculiere samenleving*, konden we al lezen in zijn artikel 'Militant atheïsme is een hobby!', in het boek *Voorbij het atheïsme? Over de relatie tussen atheïsme en humanisme* (Jurgen Slembrouck (red.), UPA, 2011). Het is een plezier om hier nu een meer uitgebreide en genuanceerde versie van te lezen. Loobuyck neemt in zijn boek vaak een duidelijk standpunt in. Soms aarzelt hij ook en lijkt wat onzeker. Dat kan door sommigen als een minpunt worden beschouwd, maar twijfel en onzekerheid kunnen ook gewoon bij de menselijke existentie behoren. Het siert Loobuyck dat hij in de inleiding van zijn boek schrijft dat de stellingen die hij inneemt niet in functie

staan van het eigen grote gelijk maar als prikkels moeten worden gezien om zelf verder na te denken. Het is boeiend te lezen hoe Loobuyck ingaat tegen de strikte interpretatie van de scheiding tussen kerk en staat en dat hij de emancipatorische werking van religie ziet. Hij maakt ook geen karikatuur van godsdiensten – misschien heeft dat te maken met het feit dat hij naast moraalwetenschappen ook godsdienstwetenschappen heeft gestudeerd.

De seculiere staat is niet antireligieus en kan nooit een normatieve strekking hebben, gelovig of ongelovig

De seculiere staat is niet antireligieus en kan nooit een normatieve strekking hebben, gelovig of ongelovig. Godsdienstvrijheid is wel een basisrecht, en vormt samen met de scheiding van kerk en staat en de vrijheid van meningsuiting de basis van onze democratie. Gelovigen en ongelovigen moeten bovendien samenwerken aan het moeilijke seculariseringsproces. Loobuyck is erg goed gedocumenteerd en zijn stellingen worden meestal onderbouwd door te steunen op andere denkers zoals Jürgen Habermas, Martha Nussbaum en Steven Bruce. De meningen van vrijzinnigen zullen verdeeld blijven. Het Humanistisch Verbond Gent is een petitie begonnen tegen de opheffing op het dragen van religieuze, levensbeschouwelijke, ideologische en politieke symbolen bij loketambtenaren. Niemand van het Vermeylenfonds zal die petitie echter ondertekenen. Laten we hopen dat dit boek het debat (opnieuw) mag aanzwengelen.

Kris Velter

Patrick Loobuyck, *De seculiere samenleving. Over religie, atheïsme en democratie*. Uitgeverij Houtekiet: 2013, 320 p. ISBN 9789089242594.

La vie en rose

Terwijl er in Parijs vanuit rechtse en religieuze hoek massaal protest kwam tegen de legalisering van het homohuwelijk, kleurde Cannes roze. De Tunesische regisseur Abdellatif Kechiche kreeg voor zijn 'La vie d'Adèle, chapitres 1 & 2', een passioneel liefdesverhaal tussen twee vrouwen, de Gouden Palm. Op het festival ging ook 'Behind the Candelabra' van Steven Soderbergh in wereldpremière, een *biopic* over de relatie tussen muzikaal fenomeen Liberace en zijn vriend Scott Thorson – gebaseerd op het boek 'Behind the candelabra: my life with Liberace'. De film kreeg staande ovaties en hoofdvertolkers Matt Damon en Michael Douglas hielden een warm pleidooi voor het homohuwelijk.

La vie d'Adèle, chapitres 1 & 2

© www.pathé.nl

Abdellatif Kechiche (Tunis, 1960) is een Frans-Tunesische acteur, filmregisseur en scenarioschrijver, die zijn regiedebuut in 2000 maakte met de film *La Faute à Voltaire* (*Blame it on Voltaire*), waarvoor hij ook het scenario schreef. Met *L'Esquive* won hij een César voor beste film en beste regie. Voor zijn film *La Graine et le Mulet* kreeg hij in 2007 de Speciale Prijs van de Jury op het Filmfestival van Venetië, evenals Césars voor beste film en beste regie. Op het filmfestival van Cannes 2013 werd hij bekroond met de Gou-

den Palm voor *La vie d'Adèle, chapitres 1 & 2*, en voor het eerst in de geschiedenis van Cannes werd de hoofdprijs niet enkel aan de regisseur overhandigd maar ook aan zijn twee actrices, Adèle Exarchopoulos en Léa Seydoux.

Het titelpersonage waar rond de film is opgebouwd, is de vijftienjarige Adèle: een vriendelijk en ietwat introvert meisje dat naar school gaat, met vriendinnen over jongens babbelt en dol is op haar ouders en de spaghetti die haar vader maakt. Adèle leidt het doodgewone leven van een doodge-

woon meisje, tot ze door de straten van Lille een blauwharig meisje arm in arm met een ander meisje ziet lopen. En dan slaat de bliksem in. Haar maagdelijkheid verliest ze nog wel tijdens een vrijpartij met een jongen van school, maar haar gedachten blijven bij de blauwharige diva. Dat blijkt de tien jaar oudere Emma te zijn, een kunstenares die met Sartre en Gustave Klimt dweept en vrijgevochten vrienden heeft. Hoewel Adèle aanvankelijk moeite heeft met het aanvaarden van haar seksuele geaardheid, worden de twee heel erg verliefd op elkaar en beleven ze een passionele relatie.

Er is in de Franse media veel gezegd en geschreven over de minutenlange, expliciete seksscènes, maar die horen wel thuis in deze prent

La Vie d'Adèle is losjes gebaseerd op *Le bleu est une couleur chaude*, een stripverhaal van Julie Maroh. De film is duidelijk in twee delen opgedeeld. In het eerste hoofdstuk krijgen we Adèle op school en thuis te zien, in het tweede is ze een jonge kleuterleidster die alleen woont. Regisseur Abdellatif Kechiche brengt uitgebreid de seksuele ontwa-

king van zijn titelpersonage in het verhaal naar voor. Hij zoomt minitieuw in op het leven en vooral het karakter van Adèle, een broeiende mengeling van verliefdheid en onzekerheid, geluk en melancholie, euforie en jeugdig, onstuimig verdriet. Er is in de Franse

media veel gezegd en geschreven over de minutenlange, expliciete seksscènes, maar die horen – de Franse homofobie ten spijt – wel thuis in deze prent. De actrices Adèle Exarchopoulos en Léa Seydoux zetten puike vertolkingen neer en bereiken fantastische filmmo-

menten, die de relatie tussen Adèle en Emma haarfijn tekent.

'La vie d'Adèle, chapitres 1 & 2', regie: Abdellatif Kechiche, met: Adèle Exarchopoulos, Léa Seydoux. Frankrijk, 2013, 175 min.

Behind the Candelabra

© www.thefilmexperience.nl

Wladziu Valentino Liberace was een Amerikaans pianist en flamboyant entertainer. Liberace, onder zijn vrienden ook wel bekend als 'Lee', groeide op in een muzikale familie en werd opgeleid als klassiek pianist. Die carrière verliep vlot, maar zijn eigenaardige *encores* waarin hij popliederen en marsen ten gehore bracht, vielen zó goed in de smaak bij zijn publiek dat hij zijn acts begon aan te passen tot 'pop met een beetje klassiek'. Liberace kreeg ook grote bekendheid door zijn extravagante kostuums (van glitterpakken tot grote witte mantels van bont), gouden ringen en diamanten manchetknopen – Amerikanen zijn nu eenmaal dol op wandelende kerstbomen. Zijn fans waren vooral vrouwen van middelbare leeftijd, en om die reden verborg hij angstvallig zijn homoseksualiteit. Toen hij op zijn sterfbed lag, probeerde hij de wereld nog wijs te maken dat zijn dood het gevolg zou zijn van een melaan- en niet van aids.

Op latere leeftijd ontmoette Liberace de veel jongere, blonde Scott Thorson, die aanvankelijk werd ingehuurd als chauffeur. Hun passionele liefde heeft iets aandoenlijks, beide mannen zoeken naar een echte thuis die ze als kind nooit gehad hebben.

Bij de start van hun relatie wordt Scott door Liberace, die hem zelfs wou adopteren, met geschenken overladen. De bezitterige Liberace plaatst Scott in een gouden kooitje en schenkt hem binnenshuis luxe in overvloed, maar geld om buitenshuis iets te doen krijgt hij niet.

Liberace neemt hem zelfs mee naar een plastisch chirurg, met de bedoeling Scott te modelleren naar een jongere versie van hemzelf. Na deze ingreep wordt Scott echter ingeruild voor een jonger exemplaar. Verdrietig – want hij hield echt wel van Liberace – en vernederd schrijft hij later een schandaalboek over zijn leven met Liberace, en daar is deze film nu op gebaseerd.

Soderbergh kreeg zijn film niet bij een filmstudio gefinancierd, wat ongetwijfeld te maken heeft met het hoge gaygehalte en de expliciete homotische scènes. Dat de stoeiende mannen worden vertolkt door A-sterren Michael Douglas en Matt Damon trok de conservatieve studio's – die ook al enkele jaren geleden een prent rond tweehonderd jaar Darwin weerden – blijkbaar niet over de streep.

Soderbergh kreeg zijn laatste film niet bij een filmstudio gefinancierd. Dat de stoeiende mannen worden vertolkt door A-sterren Michael Douglas en Matt Damon trok de conservatieve studio's blijkbaar niet over de streep

Michael Douglas won intussen een Emmy Award voor zijn vertolking in *Behind the Candelabra*. In Amerika werd de film enkel op TV uitgezonden, maar in Europa kwam de film wél in de bioscoop uit. Soderbergh heeft een sterke brok cinema afgeleverd die bruist van glamour en glitter, maar die ook een heel mooi liefdesverhaal schetst.

'Behind the Candelabra', regie: Steven Soderbergh, met: Matt Damon, Michael Douglas en Rob Lowe. Verenigde Staten, 2013, 118 min.

André Oyen

Soms is het lekker om een Luddiet te zijn

Eindelijk is het me gelukt: ik ben lid van een criminele bende! Na eerdere weigeringen van Al-Qaeda ('niet bruin genoeg'), Voorpost ('te bruin'), Vredesactie en een stuk of vijf andere groepen die op de zwarte lijst van de federale politie staan, waren de neo-Luddieten van het Field Liberation Movement dan toch bereid om Louis Borgesius te tolereren. Met dank aan de onafhankelijke administratie in Dendermonde, die perfect deed wat Kris Peeters enkele jaren geleden had opgedragen: vervolgen voor bendevorming. Herinnert u zich nog die keer dat Kris Peeters over de scheiding der machten heenwalste als ware hij een hippie op een GGO-patattenveld? Verdrongen in hetzelfde hoekje van het collectief bewustzijn waar Jean-Luc Dehaene advies om Lernhout & Hauspie-aandelen te kopen een kaartje aan het leggen is met Verhofstadts oproep om Abou Jahjah te arresteren.

Op de dag van de beruchte patattenactie van het FLM was ik, in tegenstelling tot de extremistische pacifisten waaruit het deelnemersveld voornamelijk leek te bestaan, wél voor het geweld gekomen. Mishandeld worden door een man in uniform creëert een soort opwinding waar de lezeressen van *Vijftig tinten grijs* stiekem van dromen, maar te laf voor zijn om waar te maken. Het zou nochtans volstaan om hun dronken echtgenoot een pet op te zetten. Die middag heb ik intens genoten van die 120 kilogram politieagent bovenop me, die probeerde mijn arm te verwringen en me te dwingen tot gehoorzaamheid. Er zijn er die mijn zus Katje daar veel geld voor betalen. Een schalks 'alstublieft mevrouw, laat me gaan', resulteerde zelfs bijna in een gebroken arm.

Sommige vrijzinnigen vinden dat een proefveld bestormen een belemmering is van het vrij onderzoek. Het debat aangaan zou voldoende moeten zijn om democratie te garanderen. Laatst kwam ik nog wat vrije onderzoekers van het Vlaams Instituut voor Biotechnologie tegen, maar ik kon hun gemompel niet verstaan. Het is natuurlijk moeilijk debatteren met de piemel van Monsanto vice-president Robert Fraley diep in je mond. Misschien kan zijn hybride Monsanto-zaad dat uiteindelijk in de maag van de onafhankelijke wetenschapper terechtkomt, leiden tot een nieuwe eigendomsrechtzaak. Niemand anders dan Fraley zelf kan de eigenaar van deze unieke genetische code zijn, dus terug ophoesten die warme witte pus en graag nog wat geld erbij. Benieuwd naar de mening van onze prominente humanistische ethici over deze prangende kwestie, aangezien ze er maar al te graag bij waren om de aardappelactie in Wetteren af te doen als neoluddisme met een burgerlijk

ongehoorzaamheidsausje.

Over de mythologische figuur Ned Ludd en zijn volgelingen, de Luddieten, bestaan veel misverstanden. Kritische denkers die anderen luddisme verwijten doen zelden de moeite om deze de wereld uit te helpen. Wanneer ze het hebben over Luddieten bedoelen ze wereldvreemde irrationele technologiehaters, die al schrik hebben van het voorvoegsel neo. Vreemd verwijt aan een groep mensen die gebruik maken van internet en gsm's ...

Op de dag van de beruchte patattenactie van het FLM was ik, in tegenstelling tot de extremistische pacifisten waaruit het deelnemersveld voornamelijk leek te bestaan, wél voor het geweld gekomen

Wikipedia (bron van verderf!) vertelt nochtans een ander verhaal. De Luddieten waren een 19de eeuwse verzetsgroep die in Engeland ten tijde van de Napoleontische oorlogen machines vernielden die hun werkloos zouden maken, omdat ze bediend konden worden door slechter betaalde, ongeschoolde arbeiders. Deze fundamenteel politieke motivatie voor hun acties wordt graag vergeten, alsook de bloedige repressie die de Britse overheid over de Luddieten liet razen: showprocessen zonder individuele schuldaanduiding (bendevorming!), gevolgd door executie en verbanning. Een beetje zoals Dendermonde anno 2013 lijkt me. Zonder de executie en verbanning weliswaar, maar daar kan op verzoek van Kris Peeters misschien nog een mouw aan gepast worden.

Laten we daarom de eer van de Luddieten herstellen en samen met Lord Byron zingen:

*As the Liberty lads o'er the sea
Bought their freedom, and cheaply, with blood,
So we, boys, we
Will die fighting, or live free,
And down with all kings but King Ludd!*

En laten we daar meteen, zoals Byron, ook schalks aan toevoegen: *'There's an amiable chanson for you - all impromptu. I have written it principally to shock your neighbour, who is all clergy and loyalty - mirth and innocence - milk and water ...'*

Louis Borgesius

DEGEUS

NIEUWSBRIEF

MAGAZINE VRIJZINNIGE ACTUALITEIT OOST-VLAANDEREN

De volgende nieuwsbrief verschijnt op 1 februari 2014. Bijdragen hiertoe worden ten laatste op 6 januari 2014 verwacht op onze redactie.

DEINZE

ZONDAG 12 JANUARI 2014, 11:00

Nieuwjaarsreceptie

WILLEMSFONDS DEINZE

Alle leden van het Willemsfonds Deinze worden uitgenodigd op de nieuwjaarsreceptie in het Brielpaviljoen.

Gratis toegang.

Info en inschrijving: Bart Provijn - 0474 07 83 79

bart.provijn@telenet.be of Annie Mervillie

0476 46 67 26 - willemsfondsindeinze@telenet.be.

Locatie: Brielpaviljoen, Lucien Matthijsslaan, 9800 Deinze.

DENDERLEEUEW

DONDERDAG 30 JANUARI 2014, 14:00

Voordracht 'De Groote Oorlog'

Luc Vernailen

HVV DENDERLEEUEW I.S.M. UPV

Tussen 2014 en 2018 zullen we overspoeld worden door activiteiten om ons aan 100 jaar Eerste Wereldoorlog te herinneren. Wat herdenken we echter? 'Our glorious dead', zoals bij de Britten waar deze viering baadt in patriotisme en militarisme? 'Onze Vlaamse soldaten die de dood ingestuurd werden door hun Franstalige officieren', zoals sommige flaminganten ons willen laten geloven? 'Onze Belgische

jongens die met moed en volharding ons laatste stukje vaderland verdedigden', zoals de belgicisten het graag voorstellen? 'Our saving of the old continent' zoals het in de Amerikaanse schoolboeken staat over hun deelname vanaf 1917? Zal er in Duitsland evenveel aandacht gaan naar deze viering van 'de geallieerde overwinning'?

Historicus Luc Vernailen (deeltijds verbonden aan de vakgroep geschiedenis van de VUB) plaatst enkele feiten en mythen over 'het bloedigste conflict van de 20ste eeuw' in een breder historisch perspectief en vraagt zich af wat we hieruit als samenleving geleerd hebben. Als pedagogisch adviseur geschiedenis (voltijds verbonden aan het GO! Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap) zal hij ook stilstaan bij de rol van het onderwijs vroeger en nu: wat is er waard om geleerd te worden en wat leren en leerden leerlingen in hun geschiedenislessen?

Verwacht u niet aan een spannend historisch verhaal over veldslagen en soldatenromantiek over de loopgraven, maar aan een nuchtere analyse van een barbaars conflict en de betekenis die het voor ons vandaag kan hebben.

Deelname: € 3.

Info en inschrijving: 053 66 99 66

info.hvvdenderleeuw@gmail.com.

Locatie: 't Kasteeltje, Stationsstraat 7, 9470 Denderleeuw.

EKKLO

VRIJDAG 3 JANUARI 2014, 20:00

Bespreking 'Tussen de bedrijven' (Virginia Woolf)

Leesclub 'De Avonduren'

UPV GENT-EKKLO

Tussen de bedrijven (1941) was de laatste roman die Virginia Woolf schreef, en hij was, volgens haar eigen woorden, essentiëler dan alles wat ze daarvoor had geschreven.

Door de wetenschap van haar vrijwillige waterlating leest *Tussen de bedrijven* als een testament. Het is zeker een van haar meest

toegankelijke werken. De taal is secuur en tegelijkertijd onbeveng, speels. De titel zegt het al, het boek is in de vorm gegoten van een theaterstuk. We volgen de protagonist gedurende een zomerdag waarop een landgoed, niet buitensporig groot maar toch aantrekkelijk, opengesteld wordt voor een jaarlijkse opvoering.

Deze Hall bevindt zich in hartje Engeland. Woolf beschrijft een typisch ruraal gehucht uit de Midlands, compleet met kerk en pub en gewoonten waaraan beslist niet getornd mag worden. De oude lord, Bartholomew Oliver, is weduwnaar en heeft zijn actieve leven doorgebracht in koloniale dienst. Zijn zoon Giles werkt met tegenzin in de Londense City. Zijn vrouw Isa heeft een oogje op een herenboer en verstoep gedichtjes in haar huishoudboek. De zus van Bartholomew leeft, tot ergernis van haar broer, vaak in hogere sferen. Er straalt van alle personages onbehagen af. Woolf is kritisch, maar toont voor elk van hen toch ook mededogen.

Deze roman beschrijft een wereld die aan het veranderen is. In weerwil van het feit dat velen aan de oude waarden willen vasthouden c.q. de ommekeer niet willen zien. Net zo min als men wil horen dat het eigenlijke succes van het imperium gebaseerd is op (koloniale) uitbuiting, racisme en we-

reldwijde repressie. Maar het paard op de akker is vervangen door de tractor en de leverancier komt niet meer per koets maar per motorfiets. De burgerij roert zich.

Deelnemers: € 10.

Info en inschrijving (vereist): Geert Boxstael

upvgenteeklo@gmail.com

geert.boxstael2@telenet.com

0496 53 99 76 - 09 269 07 10.

Locatie: Gentse Steenweg 18, 9900 Eeklo.

GENT

DONDERDAG 9 JANUARI 2014, 14:00

Nieuwjaarsbijeenkomst met optreden koor 'Morgenrood'

GENTSE GRIJZE GEUZEN

© blog.seniorenmet.be

Naar jaarlijkse gewoonte nodigen de Gentse Grijze Geuzen graag alle leden uit voor de nieuwjaarsbijeenkomst 2014.

De samenkomst wordt dit jaar muzikaal opgeluisterd door het Gentse koor 'Morgenrood' onder leiding van Willy Seeuws, met aansluitend nieuwjaarsreceptie.

Gratis toegang. Graag een bevestiging van uw aanwezigheid vóór 3 januari.

Info en inschrijving: 09 220 80 20 - griet@geuzenhuus.be.

Locatie: Geuzenhuus (Zuilenzaal), Kantienberg 9, 9000 Gent.

ZATERDAG 18 JANUARI 2014, 20:00

Try-outconcert van singer-songwriter Andy Sergeant

WILLEMSFONDS GENT

Op 18 januari 2014 brengt singer-songwriter Andy Sergeant een try-out concert in het Lakenmetershuis. Tijdens dit live concert brengt hij de nummers die op zijn album zullen verschijnen later dit jaar. Door het succes is de try-out bijna volledig uitverkocht, maar hou alvast 12 april 2014 vrij, want dan komt Andy Sergeant zijn cd voorstellen in het Lakenmetershuis.

Andy Sergeant (Deinze, 1988) is een Vlaams pianist, componist en producent. Hij studeerde piano aan de Stedelijke Academie voor Muziek, Woord en Dans van Deinze en verlaat de academie in 2005 met grote onderscheiding. In 2009 behaalt hij zijn bachelor Muzikale Opvoeding voor het secundair onderwijs. Naast zijn werkzaamheden als muzikant, componist en producer is Andy als leerkracht AMV verbonden aan de Stedelijke Academie voor Muziek, Woord en Dans in Zottegem.

Gratis toegang.

Info en inschrijving: noodzakelijk

(enkel online) via tickets@andysergeant.be

www.andysergeant.be/try-out.

Locatie: Lakenmetershuis, Vrijdagmarkt 24-25, 9000 Gent.

ZONDAG 19 JANUARI 2014, 11:00

Nieuwjaarsreceptie

WILLEMSFONDS GENT EN WILLEMSFONDS GENTBRUGGE

© Elise Dezwarte

Traditiegetrouw vindt de nieuwjaarsreceptie van Willemsfondsafdeling Gent plaats op de derde zondag van januari. Om 11:00 worden jullie verwacht voor een hapje en een drankje, en natuurlijk een gastoptreden.

Dit jaar verzorgt 'Skordatura', winnaar van de Citadelprijs Muziekmozaïek 2013 en selectie jong jazztalent Gent 2011 (Gent Jazz), de muzikale omlijsting. Dit punkjazzensemble werd opgericht in 2005 door Thomas Vanhauwaert (keys), Sebastiaan Vekeman (drums), Joshua Dellaert (bas) en Jakob Haghebaert (gitaar). Elektronisch, rauw en ongeschoren, kregel van aard

maar met een diepgang die menig trog verbaast. Muziek, geschreven door henzelf, uitgevoerd voor de luisteraar, reeds sporen verdiend en nagelaten, en steeds op zoek naar plaats voor meer. Muziek als hekeling en heling van het oneindig aantal voorgeschreven subgenres en de voorvechters ervan, zonder de voorvaders teniet te doen, jazz als verdoofd in oren van improvisatie en experiment met aandacht voor het onwezenlijke. Aka Moon, Fieldwork, Greetings from Mercury, Steve Lehman, Vijay Iyer, Steve Coleman, Wayne Shorter, ... wezen de weg.

Gratis toegang. Inschrijven is niet nodig.

Info: Chantal Couck, 0479 21 00 11

chantal.couck@skynet.be.

Locatie: Lakenmetershuis, Vrijdagmarkt 24-25, 9000 Gent.

DINSDAG 21 JANUARI 2014, 19:30 - 22:00

Is genieten een gebod?

HVV-ZAHIR GENT

Genieten! Hoeveel mensen kunnen er zeggen dat ze kunnen genieten? Bestaat zo iets als vrij en onbevangen kunnen genieten? Of moeten we zo langzamerhand spreken van de kunst van het genieten? Geen evidente zaak in een hectische maatschappij, waar consumeren hoog aangeschreven staat.

Ligt het nog wel in onze natuur om te genieten, is het een kwestie van zijn of wordt het genieten meer een zaak van hebben? Hebben we het recht op niet te kunnen genieten, of hoort dit tot onze maatschappelijke verantwoordelijkheid, geldt kunnen genieten als een opgedrongen gebod?

Waar staat het genieten voor? Opgaan in het moment, niets doen of juist de flow van het actief bezig zijn opzoeken. Wenden we ons tot een coach, die ons weer bij onszelf en het genieten brengt, waarbij we ons opnieuw mindful leren verwonderen, zoals een kind zich verwondert om alles wat het ziet? Vertragen, onthaasten, het zijn de nieuwe modewoorden geworden. Hebben we ze nodig om het genieten weer zijn te rechte plaats te geven?

Rond dit thema oefenen we onze filosofische vaardigheden.

Gratis toegang.

Info en inschrijving: Gustaaf de Meersman

videokontakt.gdm@telenet.be - 09 330 35 77.

Locatie: Geuzenhuus, Kantienberg 9, 9000 Gent.

VRIJDAG 24 JANUARI 2014, 20:00

Vernissage tentoonstelling 'Hout'
Hugo De Cnodder (fotografie)

KUNST IN HET GEUZENHUIS I.S.M. VERMEYLENFONDS

Er is meer dan een halve eeuw verlopen tussen deze tentoonstelling en 1960, toen Hugo De Cnodder zich op de toenmalige Rijksnormaalschool te Lier inschreef voor de studentenfotoclub en zo kennis maakte met de donkere kamer. Sinds een tiental jaren is hij uitsluitend teruggekeerd naar de kracht van de zwart-wit fotografie en de magische wereld van de donkere kamer. Na een vijftal omvangrijke en meer documentair gerichte projecten vormt 'Hout' een voorlopige afsluiter waarbij de nadruk nog veel meer op de artistieke dimensie is komen te liggen. Het grafisch karakter heeft de bovenhand genomen op de aanvankelijk descriptieve kunstfotografie en opent zo verrassende nieuwe wegen. Intimistische detailopnamen op klein formaat afgewerkt, bewijzen dat 'minder meer kan zijn'.

De inleiding wordt verzorgd door auteur Pol Hoste.

Gratis toegang.

De tentoonstelling loopt van 25 januari t.e.m. 1 februari 2014 in het Geuzenhuis.

Open: maandag tot vrijdag van 9:00 tot 12:00 en van 13:00 tot 16:30 (na telefonische afspraak via 09 220 80 20). De tentoonstelling is toegankelijk voor publiek tijdens de nieuwjaarsreceptie van het Geuzenhuis op 1 februari vanaf 20:00.

Info: KIG - griet@geuzenhuis.be - 09 220 80 20.

Locatie: Geuzenhuis (Zolderzaal), Kantienberg 9, 9000 Gent.

werkjaar, maken we plannen voor 2014 en klinken we luid op een goede gezondheid.

In het tweede deel van de avond gaan we *speeddaten*. Maak kennis met andere vrijdenkers en deel je interessante ideeën over een aantal humanistisch-vrijzinnige levensvragen. Leden én niet-leden welkom!

Gratis toegang.

Info en inschrijving: Brigitte Walraeve

09 220 80 20 - hvv.gent@geuzenhuis.be.

Locatie: Geuzenhuis, Kantienberg 9, 9000 Gent.

VRIJDAG 31 JANUARI 2014

EN ZATERDAG 1 FEBRUARI 2014, 20:30

Voorstelling 'The Importance Of Entertainments'

Cie Blauwtong

WILLEMSFONDS GENT

Twee jongens. Drie slachtoffers. Geen reden. Ze spelen een spel. Een spel met maar één doel.

Een doel enkel geldig voor het slachtoffer. Zijzelf staan boven de realiteit.

Iets dat niet gewonnen kan worden.

Cie Blauwtong (I-Luna groep) brengt een voorstelling over zinloos geweld en emotionele manipulatie.

Spel en concept: Robbert Vervloet, Johnny De Meyer, Dymfy Van Speybroeck.

Deelname: € 10 WF-leden en studenten / € 12 niet-leden.

Info en inschrijving: www.compagnieblauwtong.be

reservaties@compagnieblauwtong.be.

Locatie: Lakenmetershuis, Vrijdagmarkt 24-25, 9000 Gent.

ZATERDAG 1 FEBRUARI 2014, 20:00

Nieuwjaarsreceptie met
Gentse Zangstonde

Wim Claeys

VC GEUZENHUIS

Het Geuzenhuis verwelkomt alle sympathisanten, vrijwilligers, bestuursleden, leden van onze lidverenigingen en collega's met een goed glas, lekkere hapjes, mooie woorden en vooral schone liedjes.

Na de speech van voorzitter Sven Jacobs wordt De Geus van Gent opgefleurd door de warme accordeondeuntjes van de Gentse cabaretier en volkszanger Wim Claeys. Sinds 2010 is hij de gangmaker van De Gentse Zangstonde, een dagelijks moment van samenzang op de Gentse Feesten rond Sint-Jacobs. En deze sfeer trekt hij door tot in het Geuzenhuis! Hij put uit de rijke Gentse liederenschat en heeft maar één doel: met iedereen die goesting heeft om zijn keel eens goed open te zetten tuupetegoare zingen! Kortom, een gezellig samenzijn waarin iedereen kan bijpraten, oude vrienden terugzien en kennis maken met nieuwe mensen. We laten de koude niet aan ons hart komen, we vieren het nieuwe jaar alsof het al terug zomer was!

Het Geuzenhuis wenst iedereen alvast veel geluk in 2014.

Gratis toegang. Graag een bevestiging van uw aanwezigheid vóór 24 januari.

Info en inschrijving: Annette De Vos
a.devos@geuzenhuis.be - 09 220 80 20
www.geuzenhuis.be.

Locatie: café De Geus van Gent, Kantienberg 9, 9000 Gent.

WOENSDAG 29 JANUARI 2014, 19:30

Algemene Vergadering
en speeddate

HV GENT

Op onze jaarlijkse algemene vergadering blikken we traditioneel terug op ons vorig

oudenaarde

VRIJDAG 10 JANUARI 2014, 19:30

Vrijzinnige nieuwjaarsreceptie

VC LIEDTS EN LIDORGANISATIES

VC Liedts nodigt u samen met August Vermeylenfonds, huisvandeMens, Comité Feest Vrijzinnige Jeugd, Liedtskring, Oudenaardse Grijsze Geuzen, SOS Nuchterheid, Uitstraling Permanente Vorming VUB, deMens.nu en Willemsfonds uit op hun nieuwjaarsreceptie.

Info en locatie: VC Liedts - Parkstraat 4, 9700 Oudenaarde
055 30 10 30 - info@vcliedts.be.

MAANDAG 13 JANUARI 2014, 19:00

Algemene vergadering en nieuwjaarsdrink

WILLEMSFONDS OUDENAARDE

Jaarlijkse algemene vergadering met bestuursverkiezing. Na afloop is er een nieuwjaarsdrink.

Info en kandidaturen voor het bestuur kunnen opgevraagd worden bij Johan Vanommeslaeghe.

Gratis toegang.
Info: Johan Vanommeslaeghe - 055 31 55 46
johan.vanommeslaeghe@telenet.be.
Locatie: VC Liedts, Parkstraat 4, 9700 Oudenaarde.

MAANDAG 27 JANUARI 2014, 20:00

Wijndegustatie 'Bubbels'

Luc Blommaert

**oudenaarde GRIJZE GEUZEN,
LIEDTSKRING EN WIJNRANK**

De vier vinificatietechnieken om mousserende wijnen te verkrijgen, komen aan bod.

Deelnemers: € 15.
Info en locatie: VC Liedts - Parkstraat 4, 9700 Oudenaarde
055 30 10 30 - info@vcliedts.be.

RONSE

VRIJDAG 24 JANUARI 2014, 19:30

Nieuwjaarsreceptie

VC DE BRANDERIJ I.S.M. WILLEMSFONDS RONSE

Willemsfonds Ronse organiseert een Algemene Vergadering voor de leden om 18:30. Daarna volgt een nieuwjaarsreceptie, sa-

men met het vrijzinnig centrum.

Iedereen is welkom! Gratis toegang.

Info en locatie: De Branderij - Zuidstraat 13,
9600 Ronse - 055 20 93 20 - de.branderij@skynet.be.

SINT-NIKLAAS

DONDERDAG 30 JANUARI 2014, 19:00

Nieuwjaarsmoment

HUISVANDEMENS SINT-NIKLAAS

Als elke mens een ster kreeg, dan werd het nooit meer donker!

De collega's van het huisvandeMens Sint-Niklaas nodigen u graag uit voor het jaarlijkse nieuwjaarsmoment. Met een hapje en drankje samen terugkijken en vooruitblikken naar het nieuwe jaar!

Info en inschrijving (vóór 17 januari): 03 777 20 87
sintniklaas@demens.nu.
Locatie: huisvandeMens Sint-Niklaas,
Ankerstraat 96, 9100 Sint-Niklaas.

ZOMERGEM

ZONDAG 19 JANUARI 2014, 11:00

Nieuwjaarsreceptie

VC ZOMERLICHT

Programma:
Verslag werking 2013
Voorstelling programmatie 2014
Receptie, aangeboden door VC Zomerlicht

Gratis toegang.
Info en inschrijving: Freddy Verleye
f.verleye@telenet.be.
Locatie: VC Zomerlicht, Weldadigheidstraat 30,
9930 Zomergem.

humanistisch zelfzorg initiatief en is een lidvereniging van deMens.nu

Info SOS Nuchterheid: 0486 25 66 71
info@sosnuchterheid.org - www.sosnuchterheid.org.
Info en locatie: De Branderij, Zuidstraat 13, 9600
Ronse - 055 20 93 20 - de.branderij@skynet.be.

ASTE ACTIVITEIT VC GEUZENHUIS

Elke woensdag en vrijdag om 20:00:

Bijeenkomst van SOS Nuchterheid, zelfzorg bij verslaving (alcohol en andere verslavingen). Aarzel niet om een afspraak te maken.

De lotgenoten uit uw buurt verwelkomen u van harte!

Uw contactpersoon:
Eddy - 0494 65 19 84 (woensdag)
Cynthia - 0477 65 72 11 (vrijdag)
Locatie: Geuzenhuis, Kantienberg 9, 9000 Gent

ASTE ACTIVITEITEN VC LIEDTS

Elke maandag om 20:00:

Workshop hatha yoga, ingericht door het Willemsfonds (geen yoga tijdens schoolvakanties).

Elke maandag om 14:00 en elke woensdag om 19:30
Bridgewedstrijd. Organisatie: Liedts Bridge Club, Oudenaardse Grijsze Geuzen en Liedtskring (uitgezonderd feestdagen).

Elke dinsdag om 20:00

Bijeenkomst SOS Nuchterheid (ook tijdens schoolvakanties).

De vrijzinnig humanistische bibliotheek is te bezoeken na afspraak via 055 30 10 30 of info@vcliedts.be (uitgezonderd feestdagen en schoolvakanties).

Openingsuren VC Liedts: van maandag tot vrijdag van 9:00 tot 12:00 en van 13:30 tot 15:30.
Gesloten op woensdag
Info en locatie: VC Liedts - Parkstraat 4, 9700 Oudenaarde - 055 30 10 30
info@vcliedts.be - www.vcliedts.be.

NOTEER ALVAST IN UW AGENDA

01/02 Nieuwjaarsreceptie met gastoptreden
Wim Claeys VC G
07/02 Bespreking 'Het Gouden Paviljoen'
UPV Gent-Eeklo

Hoofredactie:

Fred Braeckman

Eindredactie:

Griet Engelrelst, Thomas Lemmens

Redactie:

Kurt Beckers, Albert Comhaire,
Freia DeBuck, Annette De Vos,
Frederik Dezutter

Vormgeving: Gerbrich Reynaert

Druk: New Goff

Verantwoordelijke uitgever: Sven Jacobs
p/a Kantienberg 9, 9000 Gent

Werken aan dit nummer mee:

Ludo Abicht, Willem Betz, Louis Borgesius,
Johan Braeckman, René Custers, Erwin De
Decker, Willem Elias, Peter Jacobs, Patrick
Loobuyck, Pierre Martin Neirinckx, André
Oyen, Renaat Ramon, Jurgen Slembrouck,
Marc Taeldeman, Dany Vandenbossche,
Barbara Van Dyck, Kris Velter, Norbert
Van Yperzele.

Cover: Lourdes Oostakker
© Gerbrich Reynaert.

De Geus is het tijdschrift van het
Vrijzinnig Centrum-Geuzenhuis vzw en de
lidverenigingen en wordt met de steun van
de PIMD verspreid over Oost-Vlaanderen.

Het VC-Geuzenhuis coördineert,
ondersteunt, bundelt de Gentse
vrijzinnigen in het **Geuzenhuis**,
Kantienberg 9, 9000 Gent
09 220 80 20 – f09 222 70 73
admin@geuzenhuis.be
www.geuzenhuis.be

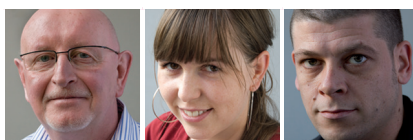
U kan de redactie bereiken via
Thomas Lemmens, thomas@geuzenhuis.be
of 09 220 80 20.

De verantwoordelijkheid voor de gepubliceerde
artikels berust uitsluitend bij de auteurs.

De redactie behoudt zich het recht artikels in te
korten. Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag gereproduceerd of overge-
nomen worden zonder de schriftelijke toestemming
van de redactie. Bij toestemming is bronvermelding
– De Geus, jaargang, nummer en maand – steeds
noodzakelijk.

Het magazine van De Geus verschijnt tweemaan-
delijks (5 nummers). De nieuwsbrief van De Geus
verschijnt maandelijks (10 nummers).

Fred
Braeckman

Griet
Engelrelst

Thomas
Lemmens

Kurt
Beckers

Albert
Comhaire

Annette
De Vos

Frederik
Dezutter

Freia
DeBuck

Gerbrich
Reynaert

LIDMAATSCHAPPEN

Kunst in het Geuzenhuis: €12 op rekening
IBAN BE38 0013 0679 1272 van Kunst
in het Geuzenhuis vzw met vermelding
'lid KIG'.

Grijze Geuzen: €10 op rekening IBAN
BE72 0011 7775 6216 van HVV Leden-
rekening, Lange Leemstraat 57, 2018
Antwerpen met vermelding 'lid GG +
naam afdeling (bv. lid Gentse Grijze
Geuzen)'.

Humanistisch-Vrijzinnige Vereniging: €10
op rekening IBAN BE72 0011 7775
6216 van HVV Ledenrekening, Lange
Leemstraat 57, 2018 Antwerpen met
vermelding 'lid HVV + naam afdeling
(bv. lid HV Gent)'.

Vermeylenfonds: €10 op rekening IBAN
BE50 0011 2745 2218 van VF Ledenre-
kening, Tolhuislaan 88, 9000 Gent met
vermelding 'lid VF'.

Willemsfonds: €15 op rekening IBAN
BE39 0010 2817 2819 van WF Ledenre-
kening, Vrijdagmarkt 24-25, 9000 Gent
met vermelding 'lid WF'.

ABONNEMENTEN

De Geus zonder lidmaatschap: €13 op
rekening IBAN BE54 0011 1893 3897
van het VC-Geuzenhuis met vermelding
'abonnement Geus'. Prijs per los num-
mer: €2.

Het Vrije Woord gratis bij lidmaatschap
HVV en GGG.

Combinaties van lidmaatschappen met of
zonder abonnementen zijn mogelijk.

LIDVERENIGINGEN VC-G

**De Cocon, dienst voor Gezinsbegeleiding
en begeleid zelfstandig wonen vzw**
info: 09 222 30 73 of 09 237 07 22
info@decocon.be - www.decocon.be

Café De Geus van Gent

open van ma t.e.m. vr vanaf 16:00
za en zo vanaf 19:00
info: www.geuzenhuis.be
09 220 78 25 - geusvangent@telenet.be

Feest Vrijzinnige Jeugd vzw

info: Thomas Lemmens - 09 220 80 20
thomas@geuzenhuis.be

Feniks vzw

info: www.plechtigheden.be
huisvandeMens - 09 233 52 26
gent@deMens.nu

Fonds Lucien De Coninck vzw

info: www.fondsluciendeconinck.be
fondsluciendeconinck@gmail.com

Humanistisch Verbond Gent

info: B. Walraeve - 09 220 80 20
hvv.gent@geuzenhuis.be

**Humanistisch - Vrijzinnige Vereniging
Oost-Vlaanderen**

info: T. Dekempe - 09 222 29 48
hvv.ovl@geuzenhuis.be

Gentse Grijze Geuzen

info: R. Van Mol - 0479 54 22 54
rvanmol@hotmail.com

Kunst in het Geuzenhuis vzw

info: Griet Engelrelst - 09 220 80 20
griet@geuzenhuis.be

Opvang – Oost-Vlaanderen vzw

Dienst voor pleegzorg

info: A. Roelands - 09 222 67 62
gent@opvang.be

SOS Nuchterheid vzw

In Gent, woensdag en vrijdag
(alcohol en andere verslavingen).
info: 09 330 35 25(24u op 24u)
info@sosnuchterheid.org
www.sosnuchterheid.org

UPV Gent

Info: Geert Boxstael
geert.boxstael2@telenet.be

Vermeylenfonds Oost-Vlaanderen

info: 09 223 02 88
info@vermeylenfonds.be
www.vermeylenfonds.be

Willemsfonds Oost-Vlaanderen

info: 09 224 10 75
info@willemsfonds.be
www.willemsfonds.be

Werkgemeenschap Leraren Ethiek vzw

info: thierry.vervoort@digimores.org
www.digimores.org

PARTNER

huisvandeMens Gent

Het centrum biedt hulp aan mensen met
morele problemen.
U kan er terecht van ma t.e.m. vr
van 9:00 tot 16:30
De hulpverlening is gratis!
info: Sint-Antoniuskaai 2, 9000 Gent
09 233 52 26 - f 09 233 74 65
gent@deMens.nu

Lupercalia

heidens liefdesfeest

Lupercalia, de erotische avond geïnspireerd op de heidense vruchtbaarheidsriten is aan de derde editie toe en brengt u

‘Decadence’, een schaamteloze voorstelling van het Antwerps gezelschap **Fernweh**, ‘Erotische fabels’ door **Frank Adam** op de virtueuze impressies van cellist **Lode Vercampt**, fragmenten uit de roman ‘Vel’ door auteur en guerrilla-prozaïst **Joost Vandecasteele**, Wellustige woorden door schrijver **Pjeroo Roobjee**.

Prikkelend werk van beeldend kunstenaars **Jan Van Oost** en **Peter De Cupere**, Het Kameroense nachtleven door de lens van **Patrick Wokmeni**, wulpse poëzie en cabaret van podiumbeest **Dirty Dirk** en **De Roes**, een pittoresk dorp aan de rand van het ravijn..

Laat uw naakte lijf schetsen en proef van ons Lupercusbier met bijhorende Bapas (Belgische Biertapas) van **Karl van Malderen**. Waag u aan een workshop striptease!

Afterparty in 't Floere Foefke! (Molenaarsstraat 3, 9000 Gent)

15 FEBRUARI 2014 - 19 uur
Tinnenpot
Tinnenpotstraat 21 – Gent
Reservatie verplicht:
09 225 18 60 of
tinnenpot@telenet.be
Inkom 20€- 15€ studenten

tekening © Jan Van Oost

de mens:nu
in verbinding met de mens

